

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER NEGYEDIK ÉVFOLYAM-1993.4.

**SZABAD GYÖRGY KOSSUTH LAJOSRÓL
KÁDÁR BÉLA A MAGYAR GAZDASÁG KILÁTÁSÁIRÓL
1918 - KÖZÉP-EURÓPA ÚJRARENDEZŐDÉSE
FELLINI, MÁNDY IVÁN, KÓSA FERENC
MAGYAR ÍRÓK LONDONBÓL
VALLOMÁS KÉT KLUBRÓL: AZ **FTC** ÉS AZ **MTK****

TERMÉSZETES VÁLASZTÁS

DEVIZABANKÁRI SZOLGÁLTATÁSAINKKAL

- Nemzetközi kereskedelmi devizalevelezési forgalom bonyolításával, fizetési megbízások teljesítésével
- Bankári tanácsadással
- Kereskedelmi üzletek fölépítésével
- Négy évtizedes kereskedelmi banki tapasztalattal széles körű nemzetközi bankkapcsolati háttérrel
- Biztonsággal és szakszerűséggel

HOZZÁJÁRULUNK ÜZLETI SIKERÉHEZ

Munkatársaink az Ön rendelkezésére állnak.

1821 Budapest, Szent István tér 11., Telefon: 269-0922, Fax: 269-0959, Telex: 22-6941, 22-5106 extr h

TARTALOM

Kossuth Közép- és Kelet-Európa hatalmi
struktúrájáról. Szabad Györggyel, az Országgyűlés
elnökével beszélget Farkas János László 2

ALAPÍTÁSOK KORA

Bodor Ferenc:
Régi szerkesztőségek nyomában 9
Lakat T. Károly:
Életem és a Fradi 14
Kárpáti Tamás:
Egy százöt éves matróna köszöntése
(az MTK története) 20
Molnár Gál Péter:
Operaház a Tisza Kálmán téren 26

MINDEN A GAZDASÁGBAN DŐL EL

„Egyszer már bizonyítani tudtuk,
hogyan az út járható...”
Kádár Béla külgazdasági miniszterrel
beszélget Lipovecz Iván 34

MI, EURÓPAIAK

Pomogáts Béla:
Virtuális Közép-Európa - Erdély 39
Szarka László:
Közép-Európa 1918 őszén 45
Thomas Klestil:
A köztársaság születésnapján 46
Zentai Péter:
„Az állam, amit mindenki akart” 47
Vujicsics Sztoján:
Egy hazátlan ember naplója
Bora Ćosić Zágrábban 49

Bora Ćosić íróval és Nenad Popović kiadóval
beszélget Orbán Györgyi 51
Balassa Péter:
Mándy és a magyarok 53
Módos Péter:
Egy kávé Mátyással 56
(A közép-európai alattvalói félelem ellen)
Esterházy Péter-Kertész Imre:
Közös könyv 59
Lator László:
Két hajdani játékos
- Réz Ádám és Kormos István 60
Gothár Péter:
Az idő mindig múlik - Federico Felliniről 62
Zsugán István:
Művészet és politika vonzásában
és taszításában
Képviselőházi találkozás Kósa Ferencsel 65
Gömöri György:
Az oxfordi Bodley könyvtár
és hajdani magyar látogatói 75
Sárközi Mátyás:
Minden szebb, ha süt a nap 78
Czigány Lóránt:
Emlék a kupolás olvasóteremből 80
Triptichon
Maurer Dórával és Gáyor Tiborral beszélget
Hajdú István 83

TALÁLKOZÁSOK

Üdvözlét a harmadik évfordulón 94
Záhonytól keletre 100
Vathy Zsuzsa:
Álom Kárpátalján 101
Lázár Ervin:
A kutyai 103
Európa Szótár 106
Számunk szerzői 110
Summary 110

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Cseres Tibor és Vásárhelyi Miklós
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Fáber András
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Pomogáts Béla
Sebes Katalin
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség új címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 122-5164, 122-8840

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapest Kft.
Felelős kiadó:
a Budapest Kft. Igazgatója
Terjeszti a Magyar Posta, az Extra-Hír Kft.
és a kiadó
Előfizethető a Budapest Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkézbesítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest XIII., Lehel út 10/a, 1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 149 Ft
Előfizetési díj egy évre: 596 Ft
Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149
Révai Nyomda Kft.
Felelős vezető:
Bánáti László ügyvezető igazgató
ISSN: 0866-272X

E számunk az Európai utas Alapítvány
és a Művelődési és Közoktatási
Minisztérium támogatásával készült

Címlapunkon: Jelenet Kósa Ferenc
Hószakadás című filmjéből
Fotó: Inkey Alice

A hátsó borítón: Az Európai Utas
küldöttsége Kárpátalján, a munkácsi
várbán (Vas János felvételei)

KOSSUTH

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA

HATALMI STRUKTÚRÁJÁRÓL

*Szabad Györggyel, az Országgyűlés elnökével
beszélget Farkas János László*

- Jövőre lesz száz éve, hogy meghalt Kossuth Lajos. Ezzel a beszélgetéssel tehát elébe vágunk egy ünnepi megemlékezés-sorozatnak, amelynek megnyitására nincs ma Magyarországon önnél alkalmasabb és méltóbb személy...

- Törlésre javaslom kettős értelemben: sokan kívánnak élni azzal a lehetőséggel, hogy a Kossuth évre való tekintettel maguk megnyilatkozzanak, és a sok megnyilatkozásból én sem a nyitány vezénylését, sem pedig a magam hivatottságát nem kívánom ilyen megfellebbezhetetlenné tenni.

Történészként természetesen valóban sokat foglalkoztam Kossuthal, hiszen kutatómunkám elsősorban a XIX. századi polgári átalakulásra és Magyarország önálló államiságáért folytatott küzdelmére irányult.

Másrészt megalakult a Kossuth Emlékbizottság, amelynek - felkérésre - az elnöki tisztét töltöttem be. Tehát lehet indokoltsága annak, hogy hozzám ebben a kérdéskörben kérdéseket intézzek.

- Élek az alkalommal. Első kérdésem az volna, mit jelent ma Kossuth mindennaposan. Mit üzen ma nekünk Kossuth Lajos folyamatos, nap nap utáni működésünkben?

- Erre nagyon röviden és nagyon hosszan lehet válaszolni. Engedje meg, hogy a rövidet válasszam. Úgy gondolom, Kossuth mindig ugyanazt jelenti. Az igazán nagy történelmi személyiségek nem változnak. Változik a világ, mely rájuk visszatekint. Ők mindig azonosak önmagukkal. Történészként tehát

mindenekelőtt arról szeretnék beszélni, hogy mit jelentett Kossuth a magyar történelem alakulása szempontjából. Azt a politikust jelentette - nagyon rövidre fogva - aki Magyarország önálló államiságának és polgári átalakulásának követelményeit a maguk összefüggésében és kölcsönhatásaiban ismerte föl. Ha ezt még rövidebben akarnám megfogalmazni - és ez nyilvánvalóan szól a visszatekintőknek is -, Kossuth az a politikus volt, aki a maga korában a nemzetit és a demokratikusait a legszorosabb kapcsolatban lévő követelménynek látta. És ez a szoros kapcsolatteremtés valóban túlmutat hosszú életpályáján is. Hiszen olyan problémákat érintett, amelyek nem egyszerűen a XIX. század problémái, hanem a nagyívű fejlődésnek központi problémái voltak, és amennyiben nem oldódtak meg a XIX. században, annyiban átnyúlnak a XX. századba, sőt nem lebecsülendő vonatkozásaiban korrunkba is.

- Említette, tanár úr - ha megenyegdi, hogy így szólítsam...

- Nyugodtan, mert egyszerűbb is. - Nem voltam ugyan történész, de én az egyetemi éveimben ismerem meg az ön nevét, és tanítványaitól sok jót hallottam önről.

- Kérem szépen, tanárról mindig lehet jót és rosszat hallani. Körülbélül úgy, mint egy politikusról.

- Az én benyomásom éppen az volt, hogy egyetemi társaim önről tisztelettel és szeretettel beszélnek. És ha már itt egy kicsit személyesebb vizekre evezünk, akkor szeretném azt megkérdezni, hogy önnek személy

szerint mit jelent Kossuth mint személyiség, mint eszmék forrása, mint egy etosz hordozója, miért állította őt kutatásainak középpontjába.

- Ez is összetett kérdés. Kossuthban azt az államférfit látom, aki a kor problémáira, a dolgok előbb említett lényegét illetően, a leginkább megtalálta a jó választ. Ez nem annyit jelent, hogy minden részletkérdésben, de a kor nagy problémáira - megítélésem szerint - Kossuth jó választ adott. Ez nem hibátlanságot jelent, de lényeglátást igen.

- Ezzel kapcsolatban szeretnék feltenni egy kérdést. Ugyanis a hatvanas-hetvenes évek óta azt tapasztalja az ember, hogy megindult a Habsburg-monarchiának egy újraértékelése. Ami még külső divatjelenségekben is megmutatkozik, valóságos nosztalgiahullám támadt. De van ennek egy nagyon szolid kutatási alapja is, és ehhez Magyarországon társult egy másik motívum is, hogy az 1956-os forradalom leverése után sokan megpróbáltak inkább a kiegyezés, a dualizmus korszakából keresni érvényes mintákat, szemléleti módokat, magatartásmódokat. Ebben az összefüggésben felmerülhet az az igény, hogy amint ön is említette, Kossuth alakját, nézeteit, tetteit bizonyos részletkérdésekben - netán az egészre is kiható részletekben - másképp kell látnunk. Önnek erről mi a véleménye?

- Mindenekelőtt a „kell” szót kérdőjelezem meg. Ez valóban sűrűn hangzott el történészek szájából is. Én úgy gondolom, hogy lehet többféleképpen látni a történelmi

múltat - és amennyire vissza tudok tekinteni, az ekörüli vitákban is ezt képviseltem hogy tehát nem a „kell”, hanem a „lehet” vonatkozásában tekintettem akár személyekre, akár egy államalakulatra, az adott esetben a Habsburg Birodalomra. Megpróbálom e kérdésben röviden elmondani a magam álláspontját - amely nagyon sokban összeeseng Kossuth hajdani álláspontjával.

Az én történelemszemléletemben evidenciának tetszik - és a tetsziken hangsúly van, nem állítom, hogy evidencia -, miszerint a feudális, dinasztikus vagy hatalmpolitikai működés, esetleg dinasztikus és politikai tevékenység alapján létrejött birodalmak szükségképpen - én nagyon ritkán használom ezt a meghatározást - szembekerültek az újkori történelemfejlődés alapkötetelményeivel. Magyarán mondva, az ilyen, többnyire középkori eredetű birodalmak széttagolódása elkerülhetetlen. Be is következik különböző formákban. Bekövetkezik a dinasztikus kapcsolatok alapján szerveződött együttesek szétválása, nemzeti vagy nemzeti túlsúlyú államok keletkeznek.

A XIX. századi Európában há-

rom birodalom van, amely még küzd ez ellen a - megítélésem szerint meghatározó - tendencia ellen: a Habsburg Birodalom, a cári birodalom és a török birodalom.

A XIX. században különböző ellenérdekeltségek tovább éltetik ezeket a birodalmakat a természetes szétfeszítő erőkkel szemben. Ez történt, amikor a magyar - és részben az olasz - önálló államiság ellenében a Habsburg Birodalom támogatást kapott külső felektől, így a cári birodalom részéről. Ilyen volt a Habsburg Birodalom megtámogatása a lengyel államiság ellenében és a cári birodalom közvetett megtámogatása a porosz hatalom részéről - a bismarcki semlegesség biztosítása a lengyel felkelés leverése idején -, és hadd ne soroljam tovább.

Az én megítélésem az, hogy Kossuthnak igaza volt, és a történelem fő tendenciáját ismerte föl, amikor úgy látta, hogy a XIX. századra megérték a birodalom széttagolódásának feltételei.

- Ez volt tehát Kossuth, a lényeglátó. És Kossuth, a politikus, az államférfi?

- Tekintettel az előzményekre és arra, hogy a saját társadalma, a ma-

gyar társadalom ehhez a belátáshoz még nem jutott el, ő a birodalomnak olyan átalakulását is elképzelhetők tartotta - például a reformkorban -, amely Magyarországnak gyakorlatilag önkormányzatot biztosít, és még nem elszakadást. Ezt az önkormányzatot a polgári szabadságjogok biztosításával, a feudalizmus felszámolásával kívánta egybekapcsolni, mert ezekben látta egyrészt ennek az önállóságnak, másrészt az európai felzárkózásnak a feltételét. Ezt a Habsburg-hatalom előbb akadályozta, majd 48-ban formálisan elismerte, de a valóságban elgáncsolni kívánta. Ebből keletkeztek azok a konfliktusok, amelyeket ő nem felidézni akart, de amelyek következményeit vállalni indokoltnak tartotta. Ő tehát egy szerényebb programmal is beérte, amely azonban - éppen lényeglátása folytán - megfelelt az európai fő tendenciáknak. De azt kétségtelenül nem ismerte fel - azon lehet vitakozni, hogy valaki is felismerhette-e -, hogy a fejlemények melyik szakaszban pontosan mit tesznek lehetővé. Mindig vannak kiszámíthatatlan tényezők. Nem lehetett kiszámítani, hogy az átalakulásban érdekelt

Nyugat - mint azóta már annyiszor bekövetkezett a magyar történelemben - passzív marad, míg az ugyancsak fenyegetett cári birodalom aktívan beavatkozik. Kossuth alapítványát tehát 49 után kettős: a Nyugatnak - és ezt hangoztatja amerikai körútja fő jelszavaként - legalább a be nem avatkozásért kellett volna és kellene hasonló helyzetben interveniálni. Tehát beavatkozása be nem avatkozásért: *Intervention for non-intervention*. Ezt olt Kossuth amerikai jelszava. Ezt Nyugat érdekének is tekintette, mert megint lényeglátóan felismerte, hogy ha ez nem történik meg, akkor azok a küzdelmek, amelyeket ebben az időszakban elsősorban a Habsburg Birodalom és a cári birodalom érvényesít, de amelyekhez - amint kitűnően felismerte - más új abszolutizmusok is csatlakozhatnak, történelmi konfliktussorozatba jutnak a demokráciára és az önrendelkezésévére alapozott alkotmányos berendezkedésű államok törekvéseivel. Ez volt az egyik mozzanat.

A másik az a körülmény, hogy a Habsburg Birodalom - egyesek jószándékú feltételezése és a statisztikával való bizonyítási kísérletei el-

lenére - nem mutatta azt az életképességet, amit egykorú szövetségesei, s azt a politikai képességet, amit egyesek róla feltételeztek. A Habsburg Birodalom mint képződmény, természetesen nem marad ki a kor nagy kapitalista, klasszikus kapitalista felíveléséből, de az európai mezőnyben is a középtől inkább lemaradva halad ebben az összefejlődésben, fejlődési ütemét és eredményeit nézve. Persze az ilyen summázásban elkerülhetetlen némi leegyszerűsítés, ha összességében igaz is. És az időben előrehaladva, éppen a XX. század elején ez a fejlődési különbség az élenhaladókhöz képest nőni látszik.

A harmadik a dolognak a politikai oldala. A Habsburg Birodalom a XIX. században nem tudta - sőt tegyük hozzá, jelentős időszakokban nem is akarta - ellensúlyozni a cári hatalom európai térhódítását, hanem mint ez már a XVIII. században elkezdődött, a Habsburg Birodalom és a cári birodalom hol közvetlenül, hol közvetve segítik egymást a pozícióörzés meghosszabbításában. Tehát a cári hatalom osztrák ellensúlyozásához fűzött politikai remények nem váltak be. Gondolok itt az angol po-

litika illúzióira, amelyek persze elég hosszú időszakon át uralkodnak, de a múlt század nyolcvanas éveiben vált ez az angol felfogás, és ez nem véletlen.

Nem váltak be a Habsburg-birodalomhoz fűzött remények a magyar politikában sem, noha egyesek úgy gondolták, hogy lesz, ami lesz, de legalább adva van egy biztos keret számunkra, hogy ilyen-olyan megrázkódtatásokat elviseljük. Amikor valóban jelentkeztek a megrázkódtatások, akár külső, akár belső erők által okozott megrázkódtatások, a Habsburg Birodalom nem tudta megvédeni azokat a vélt vagy valóságos magyar érdekeket, amelyeket hozzákötöttek. Sokkal inkább Kossuthnak egy - mondhatni - nagyon leegyszerűsítő, de megint lényeglátó, kevésbé ismert megnyilatkozása igazolódott: Nem „villámhárító” lesz - mondta Kossuth -, hanem „villámvonzó”. A megoldatlan magyar problémákat nem megoldani fogja, hanem megterheli a saját megoldatlan problémáival.

- *Mindkettő elsősorban az itt együttélő népek viszonyának rendezésével függött össze.*

- A megoldatlan magyar probléma nyilvánvalóan az itt együttélő népekkel való viszony megoldásának a kérdését is jelenti. Ebben a tekintetben a Habsburg Birodalomra a 19. század a *divide et impera*, az oszd meg és uralkodj elvének nyers alkalmazása a jellemző.

Szoktak a csehekre hivatkozni, akiknél egy ideig elég erős volt az ausztrósláv irányzat. De meddig? Addig, amíg a német-osztrák szövetség létre nem jött. Mert az igaz, hogy ők a németektől - értsd a poroszoktól - még jobban félték, mint az osztrákoktól. De amikor az osztrák és porosz császárság között szövetség jön létre, akkor az ausztrósláv irányzat a mélybe merül. És a csehek csak addig kívánnak megmaradni a birodalomban, amíg nem tudnak önállóak lenni. Kossuth nagyon világosan mutat rá 1872-ben, hogy azért nem ért egyet bizonyos magyar - részben Andrássy nevével fémjelzett - politikával, mert ha a cseh autonómiát, tehát a trialista kísérleteket a birodalmon belül megakadályozzák, ez a csehek fokozottan az orosz politikához közelíti, ami távlatilag - mondja Kossuth - éppenséggel nem nevezhető magyar érdeknek, sőt éppen az ellenkezőjének.

Ennyit a csehekről, de most nézzük a lengyeleket. A Habsburg Birodalom lengyelnek nevezett tartományai a történelmi Lengyelországnak több mint az egyharmadát alkották. Elképzelhető volt-e, hogy ha a lengyelek számára az önállóság feltételei Európában megérnek, akkor ők a több mint egyharmad Lengyelországot otthagyják a Habsburg Birodalomban? És ugyanaz áll a lengyelekkel egy sorsban osztozó ukránokra, moldávokra, és hadd ne folytassam. Észak-Olaszországgal nem megoldott a kérdés, ezt mutatják az első világháború fejleményei. Az Isonzónál a Piave mentén elsírt magyar katonák tízezrei az összefüzettség folytán tulajdonképpen a magyarsággal nagyon is hasonló nemzeti érdekeket érvényesítő erők ellenében esnek el.

És akkor még ott van a Habsburg-hatalom balkáni politikája. A Habsburg-udvar és a vele szoros kölcsönhatásban hatalmpolitikát kialakító vezérkar szüklátó körüségére, dinasztikus anakronizmusára vall, hogy az oszd meg és uralkodj

politikáját követő fő vonalának következményeként — ezúttal a cári hatalommal osztozkodva a Balkánon - elfogadja a Bosznia-Hercegovina megszállásának lehetőségét... Ennek a történetnek a tanulságai is belejárásnak, hogy a nagyhatalmak ma, a XX. század körülményei között nem vállalják az ilyesféle megítélt megbízást. De a Habsburg-udvar úgy érzi, hogy a dinasztikus kárpótlás a nyugati veszteségeiért részben itt adódik, és megy bele az annexióba a XX. század elején, amelyik az egyik meghatározója az első világháborúhoz vezető közvetlen fejleményeknek. És nem igaz, hogy nem láthatták ezt 1878-ban. '78-ban Kossuth ismét leírja, például egy Jankó Mihályhoz írott levelében, hogy ismét harcol a magyar, ismét csatát vív, de nem olyat, amelyből a nemzet jövője virradna. Mert barát ellen küzd, barátot pusztít az igazi ellenfelek érdekében.

Az az elképzelés, hogy a Habsburg-hatalom ebben a gyűrűben fenn tud maradni és meg tudja integritását őrizni - bizony nem volt eléggé megalapozott. Az angolok, akik ezt még idejében felismerik - idejében saját hatalmi szempontjukból, de sajnos a mi számunkra megkésve - a nyolcvanas évektől fokozatosan és egyre egyértelműbben szakítanak a Habsburg-támogató politikával. Nem az érzelmi tényezők voltak a döntőek, hanem a hatalmpolitikaiak. Annak a felismerése, hogy ez nem az a hatalom, amely a közelgő nagy európai megrázkódtatásokat elviselni képes.

Ismeretesek azok az amerikai történelmi iskolák, amelyek erősen befolyásolva az osztrák emigráns történetészek illúziói által, újból és újból felelevenítik az ellenkező állítást, és nálunk is sokan csatlakoznak ehhez, hiszen nálunk is voltak és vannak illúziók. Én a lényegre illetően Kossuth igazát látom. A birodalmak széttagolása valóban bekövetkezett. A Habsburg birodalomé - ahogy Kossuth megjövendölte - oly módon, hogy az osztrák sas 1918-ban megégettett. Kossuth hevületében szó szerint túlfogalmazott ugyan, amikor azt mondta, hogy mi leszünk a máglya, de bizony sokban máglya is voltunk, ami sok elkésredés forrása lett, mint mindenütt, ahol egy országgal egy birodalom

felbomlásakor igazságtalanság történt. A társuralkodás röpke dicsőségeért és korlátozott hasznáért minden felelősséget ránk hárítottak, a védtelenné váltakra. Kossuth a másik két birodalom történelmi létét is igen-igen rövidnek jósolta.

A török birodalom elhúzta még - megint csak nagyhatalmi támogatással - az első világháborúig. A cári birodalom egy óriási megrázkódtatás-sorozattal és egy soha nem ismert kiépítettségű diktatúrával, de nem mással, elhúzta napjainkig. De a felszámolás folyamatai bekövetkeztek.

Kossuth azonban feltételezte azt is, hogy a feudális, dinasztikus birodalmak széttagolását a fejlődés egy magasabb fokán új integrálódás követheti, de nem abban a naiv formában, mint egyes abszolutisták Metternichtől Leninig, sőt tovább, elképzelték, hogy ugyanaz a birodalom átmegy egy új szerkezetbe, hiszen ennél a történelem menete bonyolultabb. A rossz szerkezetek széttörnek, de létrejöhetnek új, jobb szerkezetek. A nyugat-európai egyesülési törekvések sejtetik az új, de természetesen nem feudális, nem diktatúrás, hanem demokratikus és alkotmányos szövetségi rendszerek, netán új integrációk létrejöttét.

- *Abból a történelmi áttekintésből, amit most tanár úrtól hallottam, kiderül, hogy jó néhány probléma, amely a XIX. században a térségben élő népek között fennáll, és amelyre a Monarchia nem tudott megoldást adni, úgy tűnik, napjainkban sem oldódott meg teljes mértékben...*

- Nem is oldódik meg néhány év alatt. Ha napjainkon ön 1989-93-at érti, csak azt tudom mondani, hogy türelem is kell a történelemhez, és tettek is kellenek.

- *...arra akarok kilyukadni, hogy a közép-európai együttműködés lapunk melengetett gondolata. Úgy gondoljuk, hogy az itt élő népek az Európához való felzárkózást nem egyedül és külön-külön, hanem együttműködésük kialakításával párhuzamosan vagy annak eszközével érhetik el.*

- Kossuthról lévén szó, hadd mondjam azt, hogy Kossuth és társai, Teleki, Klapka és még sokan, elsősorban az emigrációban élők, akiknek a horizontja tovább tágult, valóban igekeztek túl is tekinteni a

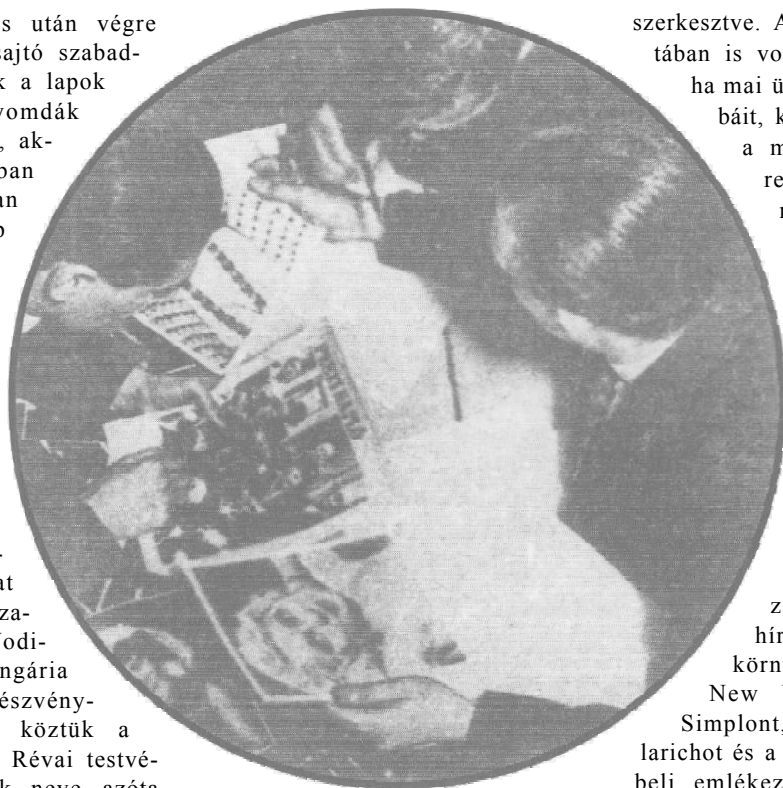
feudális dinasztikus birodalmak bomlásán és a Dunai Szövetség, a Konföderáció tervével más-más megfogalmazásban, de ebben az irányban tapogatóztak.

Hogy állunk most? A közbülső fejleményeket nem lehet meg nem történtté tenni. Nem kétséges, és ezt nagyon jelentős politikai tényezők és személyek ismételt hangsúlyozták és hangsúlyozzák, hogy az európai integrálódásban nemcsak Magyarország, hanem az egész régió érdekelt. Legyen szabad beszélgetésünk zárómózzanataként arra hivatkozni, az, hogy ez milyen formában zajlik le, nehezen rajzolható meg az átalakulás jelenlegi stádiumában és sodrában. De Magyarország akkor érvényesít jó külpolitikát, ha saját nemzeti érdekeit társítani tudja a régió más nemzeteinek érdekeivel e vonatkozásban is, és úgy gondolom, mások is akkor járnak el helyesen, ha felismerik, hogy Magyarország az európai integrációval kapcsolatban ezt a politikát folytatja bilaterális és multilaterális vonatkozásban egyaránt. Én ezt ismételtelen azzal szeretem társítani, hogy Magyarországnak nemzeti érdeke az európai integrációban való részvétel, mert az függetlenségének is meghatározó jelentőségű biztosítéka lehet, de úgy érdeke, hogy tőle ne csak nyugatra legyen Európa, hanem északra, délre és keletre is. Ez annyit jelent, hogy nemzeti és demokratikus átalakulásunk során mi érdekeltek vagyunk abban, hogy az európai integráció egyenjogú nemzetekként tudja befogadni a Magyarországtól nemcsak nyugatra, hanem északra, délre és keletre lévő államokat, az ott formálódó független és ugyancsak a parlamentáris demokráciára épülő jogállamokat. És ennyiben az új körülmények között újraéljük azt, amit a XIX. századi nagyjaink közül sokan felismertek - hogy ne csak Kossuthról beszéljek, akit ilyen összefüggésekben a leginkább lényeglátónak tartok -, hogy Magyarországnak túl kell élnie a Habsburg Birodalmat (és értelemszerűen a térségben történelmi szerephez jutott, de anakronisztikussá vált birodalmakat is), és ezt a túlélést leginkább a független és demokratikus országok közösségében biztosíthatja.

RÉGI SZERKESZTŐSÉGEK NYOMÁBAN

Amikor a kiegyezés után végre törvénybe iktatták a sajtó szabadságát, és szabályozták a lapok és ezzel együtt a nyomdák alapításának a módját, akkor a magyar fővárosban már több mint hatvan folyóirat és tíz napilap jelent meg. Vagy egy tucat nyomda szolgált az olvasókat, de a rövidesen munkába álló gyors-sajtók és szedőgépek következtében ug-rásszerűen megnőtt a számuk. A gazdasági föllendülés lázában égő országban kiadók, nyomdákat gründoltak. Ekkortól zakatolt a Légrády, a Wodianer, a Pallas, a Hungária nyomda, lapkiadó részvénytársaságok alakultak, köztük a Franklin Társulat és a Révai testvérek. E régi nyomdák neve azóta többször is változott, kiadóhivatalok sülyyedtek el az időben, a régi hírlapok mindenképp elfelejtve könyvtárak polcain sorjáznak. Mégis néhány névre, néhány redakcióra érdemes röviden emlékezni.

A mai Egyetem utcát még Barátok terének hívták, amikor Emich Gusztáv és fia ide költözött nyomdájával együtt. A későbbiekben Emichék és Jókai, Kemény Zsigmond és mások létrehozták az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaságot. Sok mindent jelentetett meg e neves nyomda és kiadó, így Jókaiék ma is élvezhető élclapját, az Üstököst. Később a vállalkozás terebélyesedni kezdett, nagyszabású építkezésbe és terjeszkedésbe kezdtek a Rákóczi út és a Miksa utca környékén. Hamaro-

san övék lett a legendás New York palota egy része is, valamint az Erzsébet körút 5. és 7. számú ház. Ez utóbbiban működött egyébként az irigylésre méltóan változatos Színházi Élet redakciója. Ez az Incze Sándor által alapított hetilap fénykorában, a harmincas évek közepén 128 oldalon jelent meg. Szerzői között tudhatta Karinthy Frigyesztől, Zsolt Bélától kezdve Kosztolányi Dezsőn keresztül gróf Bethlen Margitig bezárólag a korszak szinte valamennyi neves zsurnalisztáját és íróját. Hatásosan tördelt, friss oldalakkal kábították a kor polgárát, a legfrissebb amerikai filmújdonosságok képeit szerezték be ragyogó külkapcsolataik révén. A Színházi Élet felületes, de szórakoztató olvasmány volt, profi módon

szerkesztve. A híres New York palotában is voltak szerkesztőségek, s ha mai üres, megkopasztott szobáit, kísértetfolyosóit nézzük, a még mindig ott heverő remittenda-példányokkal, nehezen hihetjük, hogy itt valaha zibongó hírlapírók gyártottak igaz és kevésbé igaz híreket.

Az Erzsébetváros hamar sajtónegyedé vált, a Körút és a Rákóczi út környékén sok szerkesztőség működött, s lapzárta után a bohémabb hírlapírók elárasztották a környékbeli kávéházakat, a New Yorkot, az Emkét, a Simplont, a Bucsinszkyt, a Spolarichot és a többit. Olvasva a korabeli emlékezéseket, rejtély marad, hogy mikor volt ezeknek az embereknek idejük élni. A legendák ködébe rejtőző újdondásztársadalom az éjszakai kávéházaival, ködlovagokkal, furcsa figuráival kedvenc témája volt az anekdotázó memoáriróknak.

Az Athenaeum valóságos sajtónagyhatalomra nőtte ki magát, ők adták ki eleinte a Kemény Zsigmond által szerkesztett Pesti Naplót, de itt jelent meg a század elején a magát függetlennek hirdető, ám mégis inkább Tisza-pártinak tűnő lap, Az Újság, amelynek szerkesztőségi szobáiban rendszeres vendég volt Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond. Mikszáth Kálmán s olyan, azóta már elhalványult emlékű szépírók, mint Kenedi Géza vagy Koszma Andor. Fénykorában Az Újság

Balra fent: a Pesti Napló szerkesztősége 1930-ban. Állnak: Szász Zoltán, Bányay Elemér (Zuboly), Mikes Lajos, Dévény Miklós, Seress László, Tábori Kornél, Adorján Andor, Kálmán Jenő Ákos. Ülnek: Molnár Ferenc, Ernyi Nándor, Mester Sándor, Wallesz Jenő

Balra lent: a Magyar Hírlap szerkesztősége a mai Krúdy utca és a József körút sarkán. (Klősz György felvétele)

Jobbra fent: a Pesti Napló szerkesztősége, középen Miklós Andor

Jobbra lent: Kárpáti Aurél

közel félszázezer példányban került az utcára, amit elősegített az az 1896-os rendelkezés, amely lehetővé tette, hogy a napilapokat utcán is lehessen árusítani. Mozgó rikkancsok száguldoztak az alkonyi Körúton friss, nyomdafestékszágú esti lapokkal.

Új laptípus jelenik meg a századforduló körül a város utcáin, hódí-

tani kezd a bulvársajtó. A nagyközönséget vették célba, az utca emberét, kicsit felületes, kicsit szenzációhajhász módon, egy kis gyilkosság, féltékenységi dráma, lúgkősav-szörpölés. Pont a konzervatív Rákosi Jenő-féle Budapesti Hírlap adta ki az első ilyen sajtóterméket, az Esti Újságot. Ezt követte a másik körúti hírharsona, A Nap, ez már százezer példány felett került a

szenzációra éhes kereskedősegédkehez, boltosokhoz, szakácsnőkhöz. A gyors hírszolgáltatást, a hatékony riporter munkát segítette a mind jobban elterjedő telefonhálózat, a tudósításokat már telefonon is be lehetett diktálni Gizella kisasszonynak, s hamar kész volt a cikk a postai rablóról. Ebben a műfajban vált utánozhatatlanul vulgárrá a Friss Újság.

A nagy változást az üstökösként feltűnt sajtócézar, Miklós Andor indította el a robbanásszerűen ható Az Est című délutáni lappal. Ravaszul szerkesztett, az aktuális politikai divatáramlatokra mindig figyelő lap, az első világháború idején félmillió példányban jelent meg. Újságírók légiója szorgoskodott a korszerűen berendezett szerkesztőségi szobákban, féltucatnyi gépirólány várta a gyorsíróktól a cikkeket, csőposta rézcsövei kígyóztak amerikai mintára a szerkesztőség és a szedőterem között. Mindamellet Miklós Andor, aki ügyes pénzember is volt, másik két lapjában, a Magyarországon és a Pesti Hírlapban bő teret adott az irodalomnak, a művészeteknek. Friss kiállítási-, színházi, hangversenykritikai rovatokat vezettek a jó tollú szerkesztő urak. Molnár Ferenc, Szomory Dezső, Lázár Miklós nevével állandóan találkozhattunk Az Est hasábjain. A Pesti Napló 1930-ban ünnepelte alapításának 80. évfordulóját, s ebből az alkalmából egy albumot bocsátottak közre. Ragyogó kortörténeti dokumentum ez a kiadvány, sajtó- és irodalomtörténet, legendás és elfelejtett arcok, szerkesztők, a sajtó egyszerű munkásai vonulnak fel, Móricz Zsigmond, Bányai Elemér (Zuboly), Bálint György. A Bach-korszak fekete-sárga világától ívelt a lap története a bethleni konszolidáció éveiig. A többek között Földi Mihály és Mikes Lajos nevével fémjelzett korszak az Est-lapok történetében minden ellenvélemény dacára is markáns részét képezi a magyar sajtótörténetnek. A három lap bevételeiből jutott bőven az irodalom támogatására, ebben a fentnevezett szerkesztőknek múlhatatlan érdemei voltak.

Az Est-lapok állandóan izgatott, kicsit amerikaias boszorkánynyomójában készült a jellegzetes fotós képes melléklet, Balogh Rudolf, Munkácsy Márton, Escher Károly mesterien tördelt fotóival: bármelyik mai lapnak díszére válna a képek és a nyomás minősége. A szerkesztőség adta ki a híres hármaskönyveket, egyfajta irodalmi almanachot. A harmincas évek második

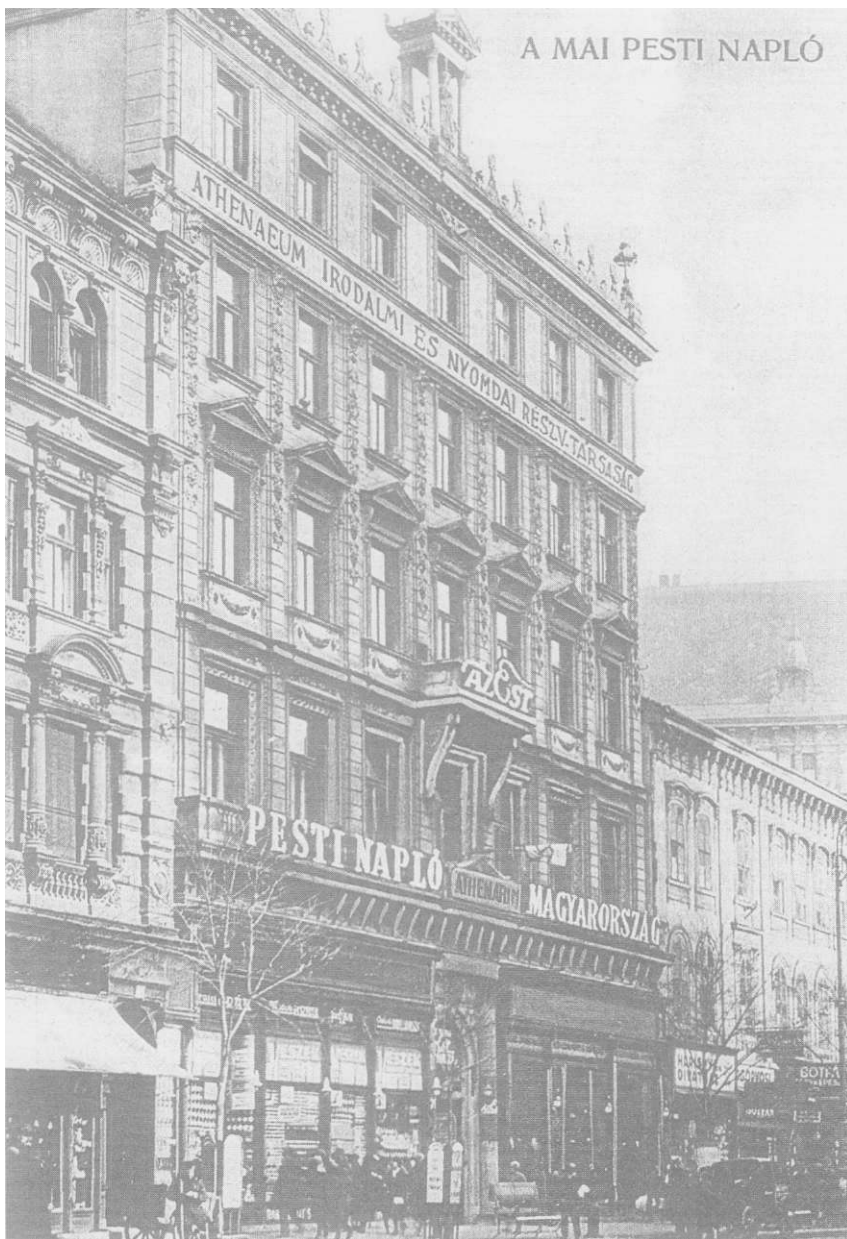
A New York palota 1896-ban

felében ezek a kultúrtörténeti témákat feldolgozó kötetek már a jellegzetes ezüst borítóval kerültek az előfizetőkhez. Miklós Andor már nem érte meg újságbirodalmának drámai végét, az 1938-as szerkesztőségi bezárásokat, Az Estnek Pestté való átalakulását. Az viszont érdekes, hogy a kormánypártivá váló Magyarország megkísérelt valamit megőrizni az elődök irodalmi értékrendjéből.

Más arculatot mutatott a két háború közötti korszak napilapjai kö-

zött az 1878-ban alapított Pesti Hírlap. A Légrády testvérek lapja a Mikes-lapok nemes vetélytársa volt, azoknál jóval konzervatívabb szerkesztési elvekkel. Mégis, bárhogy is ítéljük meg, ez a „lengye papírosintézmény” is „belefonódott a nemzet történelmébe”, hogy idézzük egy kortárs vélekedését.

E konzervatív újság eleinte a Nádor és a Zrínyi utca sarkán lévő épület egyik lakásában működött. A magas, hodályszerű szobákban kényelmetlenül érezték magukat a hírlapírók, jellemző, hogy fogadószobájuk egy valahai konyhában volt. Tizenöt év után átköltöztek a Vilmos császár (ma Bajcsy-Zsilinszky) út 78. alá, ahol már a

A Rákóczi út 54. sz. alatti Athenaeum palota; ez volt akkor a „sajtóház”

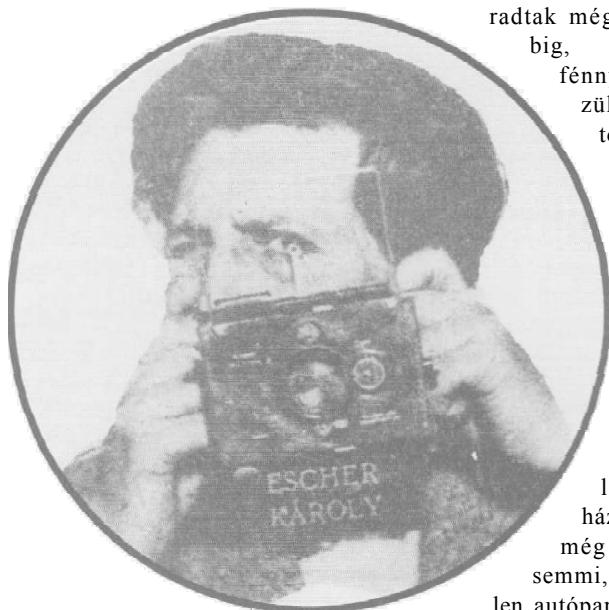
nyomdával egy épületben működött a szerkesztőség. Egy időben itt lakott a ház egyik lakásában a Pesti Hírlap egyik oszlopos tagja, örök kolumnistája, Mikszáth Kálmán. Légrády s Mikszáth is gyakran bukkant fel a szerkesztőségben késő este, sőt éjszaka is, utolsó ellenőrzéseket végezve a levonatokon. Mikszáth csibukfüstje után még sokáig szellőztettek a kollégák. A lap életében nagy változást hozott a közvetlen telefonösszeköttetés megteremtése Béccsel, így a tudó-

sítók gyorsabban adhattak hírt a delegációk tárgyalásairól. A közhivatalnoki réteget célba vevő újságban sokat publikált Móricz Zsigmond is az első háború előtt. Ötvenéves, több mint ezeroldalas jubileumi albumukból egy elsüllyedt, konzervatív Magyarország, megszürcült fényképein, öreg, homályos arcú szerkesztők néznek ránk. a múltat alig ismerő utódokra.

Sok napi- és hetilap bukkant fel és tűnt el az évtizedek során. Érdekes a tragikus véget ért Tolnai Simon Tolnai Világlapja, amely valahogy túlélte 1945-öt, és Dolgozók Világlapja néven még vegetált egy darabig a Dohány utcai Egyetemi Nyomda épületében. És beszélhetnénk még a Herczeg Ferenc nélküli háború utáni Új Időkről, a decens, de sok író foglalkoztató Andrássy úti szerkesztőségi szobákról. S akkor még nem említettük az irodalmi lapokat, a kávéházak, magánlakások mélyén szerkesztett folyóiratokat, a Cserépfalvi Imre Mária Valéria utcai szobájában készült Szép Szót, a Centrál kávéházban formálódó Újholdat, a különleges varázssal bíró Sárközy Márta lakásán készülő Választ és a többit.

Szerkesztőségek múlandó sorsára talán a legjellemzőbb történet annak a Széchényi utcai háznak a sorsa, amiben annak idején az ÉS és a Kortárs működött. A háztömböt bontani rendelték el nagyhirtelen, a lakókat kirakták, s a kísértepalotában csak a poéták mar-

adtak még egy darabig, imbolygó fénnel a kezükben költők kovályogtak a lépcsőházban, hónuk alatt verseikkel, bele-bele botolva az elhalt lakók szellemeibe. A ház helyén még ma sincs semmi, csak kietlen autóparkoló. ■

ÉLETEM ÉS A FRADI

Volt nekem egy anyai nagyapám, aki a keresztségben a Horváth Sándor nevet kapta, s akinek nagyon jól fizetett polgári foglalkozása a könyvügy-nökség volt. Sok pénzzel, még több utazással jár az ilyen szakma - Arthur Miller ügynöke, Willy Loman rengeteget tudna mesélni róla -, hétfőn hajnalban indul, s pénteken késő este érkezik haza az ember. A szombat és a vasárnap szabad, ha meg szabad, akkor irány az Üllői úti pálya, ahol a remek megjelenésű, intelligens, a hölgyekkel kapcsolatot ápolni kifogástalanul tudó Sándort idő múltán úgy fogadják, mintha ő lenne a klub elnöke. Ez persze nem lesz soha, ahhoz sem pénze, sem összeköttetései, ezzel szemben pillanatok alatt a szurkolók vezérévé válik, olyannyira, hogy megválasztják a legendás „B-közép” elnökévé. Akkoriban az emberek még nem tarkopaszon, zsilittel-átszúrt füllel, eleve botrányt okozni jártak meccsre, a legdurvább bekiabálást nagyapám fel is jegyezte mindentudó noteszába: „Egy sporttársunk ma csúnyán elragadtatta magát. A Szürke-taxi elleni edzőmérkőzés második félidejének közepe táján, hangosan bekiabált a pályára Pósa játékozónak. »Szemüveget a bírónak!« - ezt mondta. A találkozó után az öltözőjében ke-restem fel Pósa urat, aki derék magyar ember, a XIII. kerületben van vasesztergályos műhelye, s a ferencvárosi szurkolók nevében bocsánatot kértem tőle. Sporttársunkkal este, a Mester utcai Fradi klubban hosszasan elbeszélgettem az esetről, megkértem, máskor parancsoljon indulatainak, ne hozzon szégyent ránk. Ő ezt megígérte, s a kellemetlen incidens békés poharazgatással zárult.”

(Magasságos atyáúristen, aki fent vagy a mennyekben! Mondd meg az én Sanyi nagyapámnak, ha netán látod, hogy az úr 1993. esztendejében nem igazán érezné jól magát egy Fradi meccsen...)

De vissza a történethez... Szóval, az én nagyapám idő múltán nemcsak a lelátón, hanem az öltözőben is mindennapos vendég lett, nagyanyám egyszer mondta is neki: „Sándor! Maga már jobban szereti a Blum Zolit, mint engem...” A válasz sem volt köztünk szólva piskóta: „Júlia! Legyen erős. Már a Braun Csibit is... Pedig az az MTK-ban játszik...” Nagyanyámat repülőszóval élesztgettek, vizes borogatással felmosták, nagyapám meg átment a gang végén álló Weisz lakásba, ahol elválaszthatatlan barátja, Manó bácsi, az ösemté-kás várta. Illetékes körök információja szerint ők ketten úgy negyven éven át vitatkoztak arról, hogy a Fradi vagy az MTK körül forog e a világ, azt viszont már nem elmesélték, hanem tudom: úgy haltak meg, hogy nem adtak egymásnak egzakt választ az élet számukra talán legfontosabb kérdésére... Meccsre mindig együtt jártak, Manó bácsi szurkolni a Fradi, Sanyi nagyapám az MTK ellen. Napokon át tudtak vitatkozni arról, hogy 1927 májusában (Sanyi szerint szombat volt, Manó szerint vasárnap...) Pataki Pityke Újpesten a város felőli vagy a Megyer felőli kapu előtt hibázta-e el azt az ordítóan nagy helyzetét? Nagyapámék lakásának előszobafala a legkülönbözőbb évjáratú Fradi-, Manó bácsiéké a legkülönbözőbb évjáratú MTK-s tablókkal volt kitépétázva, a mai napig emlékszem arra, hogy eszmélő gyerekként hol itt, hol ott ácsor-

gok órákon át a képeket nézegetve. Tanultam a neveket, Borbás Gáspárét, Blumét, Amselét, Rumboldét, Schlosszerét, Lázárét, Toldyét, Kispéterét, Rudasét, s hallgattam a róluk szóló, végeláthatatlan meséket. Érzem ma is, ahogy nagyapám az ölébe ültet, s ott szó sincs Piroskáról meg farkasról, Jancsiról meg Juliskáról, Hófehérkéről meg a törpéiről, annál inkább arról, hogy az első Fradi-pálya a Soroksári úton volt; hogy ezt a klubot 1899-ben alapították, s a jelvényében egymásba fonódó három E betű jelentése: Erkölc, Erő, Egyetértés... Hihető, gondolom, ha idő múltán a Hamupipőke színvonalán mondtam fel a leckét a családnak, imígyen: „1903. március 1. Az első FTC-MTK bajnoki mérkőzés napja. A rutinosabb FTC nagy küzdelemben szerezte meg a 3 : 1-es győzelmét. Az örökrangadók első gólja így esett: »A Ferencvárosnak végre sikerült kibontakoznia és csatárai a hatalmukba kerített labdával gyors iramban a Testgyakorlók kapujához rohannak, hol Braun, a jobb oldalról magas ívben lövi a rosszul vetődő kapus kezei felett a labdát a hálóba.«”

Csoda, ha vastapsban tört ki a család, az ünnepi ebéd pedig a fergeteges siker miatt csúszott egy kicsit? Amikor nagyon elememben voltam, rádobtam még egy lapáttal. A repertoár kimeríthetetlen volt...: „1904. És megtört a jég! Az FTC óriási küzdelemben 2 : 0-ra győzött a BTC ellen. Amíg Weisz az ő goalját messzről lőtte, addig a második goalt Borbás úgy csinálta, hogy végig dribblizva az ellenfél védelmén, nagy nyugalommal repítette közvetlen közletről labdáját a hálóba.”

A Ferencváros Dél-Amerikában utazó csapata. Áll: Tánczos, Lyka, Fuhrmann, Siflis, Berkessy, Toldi, Amsei, Rázsó, Obitz. Ülnek: Kovács I., Bukovi, Takács I., Tóth (edző), Szigeti (szakosztályvezető), Bródy (intéző), Hungler II., Takács II., Papp

Újabb vastaps, még egy szelet nagyanyám feledhetetlen csokoládé-tortájából.

És a magán-Fradi-shownak ezzel

közel sem volt vége. Ahány családi ebéd vagy vacsora, annyi unoka-produkció. Meséltem - én, nekik! - a csodálatos dél-amerikai túráról, ami-

kor a Fradi 3 : 2-re verte Uruguay világbajnok válogatottját; volt történetem ezer a százszázalékos bajnokságról; ha azt akarták, hogy elemezzem

kicsit a T-betűs csatársor tagjait, szépen felmondtam a Tánchos, Takács, Toldy, Turay, Kohurt ötösfogat minden tagjának nacionálját.

Pedig a Fradiban akkoriban már bontogatta szárnyát egy bizonyos Albert Flórián, éppen a Thomann, Ormai, Dálnoki hátvédhármas muzsikált, Vilezsáknak hívták a játékmestert, s Friedmanszky Zoltán lőtte a gólokat. Öt-hat éves kissrácként hogy a jó fenébe gondolhattam volna, hogy a felsoroltak közül évek múltán kettő is az edzőm lesz a Fradi kölyökben, meg az ifiben... Ők akkor nekem gigászok, óriások, héroszok és bácsik voltak - igaz, hogy azok is maradtak, mind a nap napig - úgy emlegettem őket, ahogy egy horthysta katonatiszt fia Napóleont katonáit vagy Bem tábornokot.

A figyelmetlen olvasó az eddigiekből könnyen arra következtethet, hogy nagyapám fia voltam, ám miután megállapítjuk, hogy ez logikai és biológiai nonszensz, térjünk vissza még néhány szó erejéig az „vén zászlótartóhoz”, aki, mint tudjuk, a B-közép elnöki tisztét töltötte be. Akkoriban divat volt, hogy a módosabb szurkolók úgymond felvállalták néhány szerényebb sorban élő Fradi-játékos istápolását. Ki ezt, ki azt hívta meg rendszeresen az otthonába, egy ebédre, egy uzsonnára, egy vacsorára, kis beszélgetésre, amely végeztével a meghívott soha nem távozott üres kézzel. A ház asszonya gondosan összeállított kis csomaggal engedte útjára az illetőt, amelyben ruhanemű, ennivaló, könyv bújt meg olyan szerénységgel, diszkrécióval, ahogy azt egyébként is adták. Nagyapámék a Rákóczi út 56. szám alatt, az úgynevezett Gyémántházban laktak, egyetlen fradista családként tíz-tizenöt dúsgazdag, ékszerészettel foglalkozó MTK-szimpatizáns famíliával együtt. A Horváth családnál volt mindennap a legnagyobb forgalom, az emtékásoknál valahogy nem vált divattá ez a házhozjáródsi. Történt, hogy nagyapám egy szép napon a Fradi legújabb szerzeményével, egy alacsony, világítóan szőke, hullámos hajú, halkszavú fiatalemberrel az oldalán állított haza. A fiatalember győri születésű volt, de már 14 éves korában elkezdte Szegedre, mert - mint a mesében a legkisebb fiú - úgy határozott, hogy ő tanár, Fradi-játékos és válogatott futballista lesz. Nagy álma megvalósulásának útján éppen a Fradi-játékossá válás pillanatainál tartott - hogy hogyan vitte őt Toldy Géza Szegedről a Fradiba, arról egy külön könyvet lehetne írni -, s a Horváth

családhoz szóló meghívás a nagy zöld-fehér famíliába való befogadás fontos állomása volt.

Ha tudta, sejtette volna, hogy mennyire fontos... A családnak történetesen volt két eladósorba érett lánya, akik közül az Éva nevűek nagyon megtetszett a hullámos hajú szőke... A zöld-fehérbe csomagolt Rákóczi úti love story innen már önmagát írta. A Fradi balfedezete, a Hernád majd a Rottenbiller utcai iskola magyar-történelem-testnevelés szakos tanára és a nagyobbik Horváth lány 1947 nyarán kötött házasságot - akkor már régen túl voltak olyan eseményeken, mint apám első válogatottsága; az 1945 utáni első magyar-osztrák; a Fradi-pálya tribünjének leszakadása, ahol apám a pályáról a lelátón szorongó menyasszonyát kereste halálra vált tekintettel -, három évre rá pedig 1950 márciusának egy szombat hajnalán a házaspár fiúgyermekkel - nem merem azt írni, hogy gazdagodott, maradjunk annyiban, hogy... - családdá bővült.

Ez a fiúgyermek volnék én.

Egy fiúgyerek, akinek születését a család azóta is így meséli el: „Szombaton reggel megszületett, másnap, a Postás ellen eltört a Rudas Feri lába...”

Ha ezt a fradista „örületet” normálisnak fogadom el, akkor tényleg nem lehetett egy semmi héttvége a fenti, hiszen szombaton a csapat engem csodálni, másnap, ugyanők, Rudas Feri sajnálni rohantak a különböző kórházakba.

S micsoda emberekből állt az a csapat... Az 1949-ben bajnokságot nyert Ferencvárost azóta is a klub fennállása óta valaha volt egyik legszenczáciosabb gárdának minősítik az igazán hozzáértők. A Henni - Rudas, Kispéter, Szabó - Kéri, Lakat - Budai, Kocsis, Deák, Mészáros, Czibor alapfelállású tizenegy elsőprő fölényel nyerte a bajnokságot, Deák Bamba abban az évben rúgta azóta is túlszárnyalhatatlan 59 gólját... És innen a csodálatos mese kezd mind jobban kibontakozni. Engem a játszótér helyett a babakocsiban a Fradi-pályára tolt ki az anyám; engem Kocsis Sanyi, Czibor Zoli, Rudas Feri, Mészáros Dodó bácsi adott kézzel az öltözőben; élelem Puskás Öcsi egy válogatott edzősen gurított először futball-labdát, az én név- és születésnap „zsúrjaimon” sokszoros válogatott, pályafutásuk éppen legfényesebb fejezeteit író futballisták vették fel a tortát, s ők voltak azok is, akiktől újra és újra végig hallgathattam a Ferencváros hihetetlen ívű krónikáját.

A futballal keltem, a futballal fektedtem, az egész család maga volt

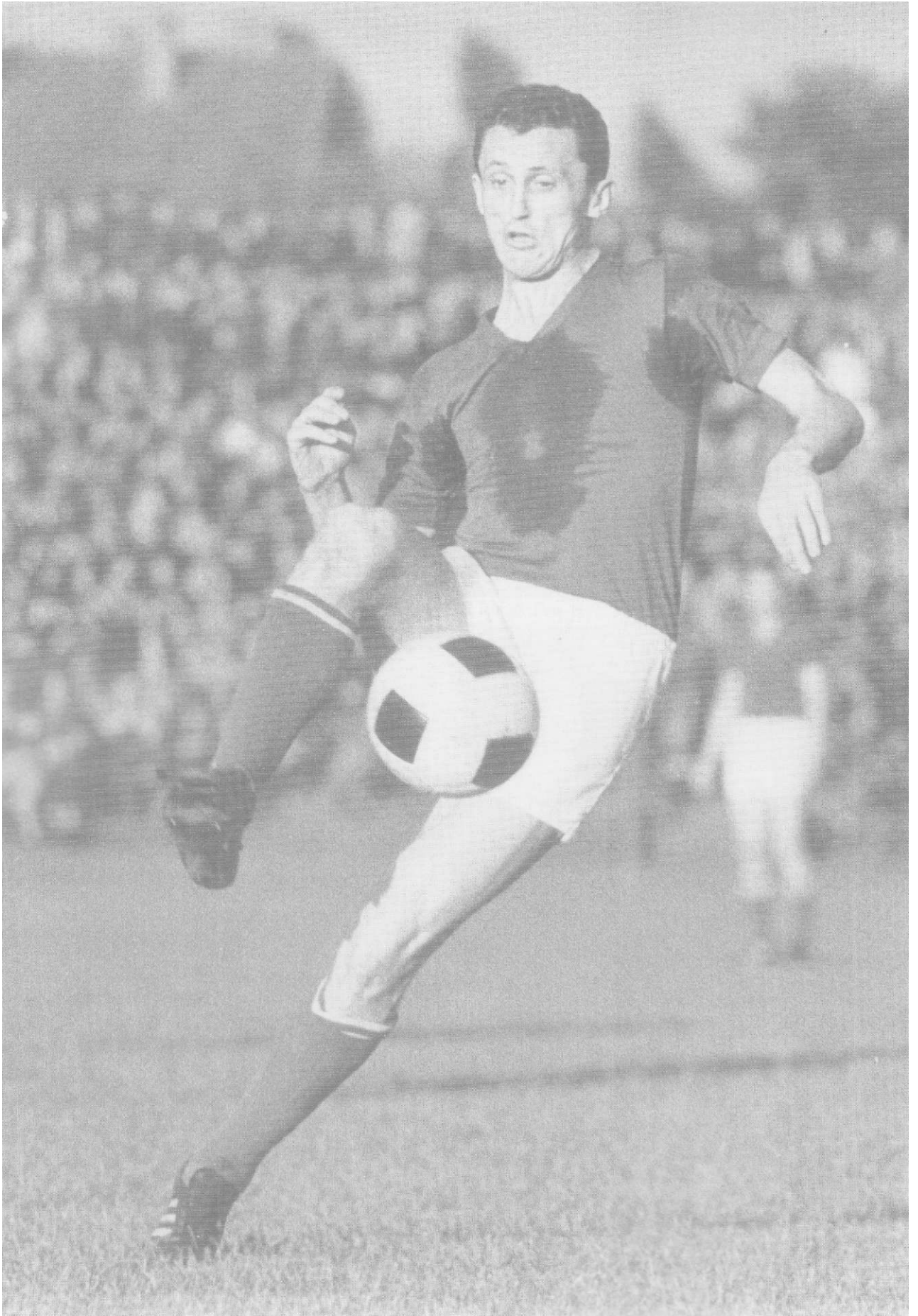
egy hatalmas, nagy, zöld-fehér futball-labda. Pedig apám gondosan ügyelt arra, hogy ne csak erről szóljon az életünk... Legalább olyan magabiztos kézzel vezetett végig a magyar és a világirodalom frenetikus útján, mutatta meg, ki és mi az érték, ki és mi a talmi; s ugyanezt megtette kettőnk külön, maszek, oly feledhetetlen „történelem” óráin... Utóbbihoz gondosan hozzátéve mindig, hogy az iskolában vagy az idegenek előtt miről beszéljek, miről ne; hogy 1956 az nem egészen úgy játszódtott le, ahogy az iskolai tankönyvekben áll; hogy mi például csak azért nem élünk most valahol messze Magyarországtól, mert ő ettől az országtól elszakadni nem tud, arról nem beszélve, hogy az indulások utolsó pillanataiban mindig jobban érezte magát a Miniatur preszszóban, mint egy teherautó platóján vacogva, útban az ismeretlen felé.

S engem mégis, mindezek ellenére, a futball és a Fradi-vonal ragadott meg igazán. Lévén ő akkor már nem játékos, hanem edző, „univerzális” futball-tudományom a Tatabánya csapatának tökéletes feltérképezésével bővült, ám miközben borzasztóan sívár véget ért egyéni futballista „karrierem” a fővárososhoz kötődött, a Fradi (mint fogalom) mindig alapszerem és alaptéma maradt. Amit a Pál utcai fiúknak az édes grund, azt jelentette nekem a Marczibányi tér, a maga akkor még plazúr-nyúzó fekete salakjával, hat ócska, lemállott festékű kapufájával, lyukas hálóival, az ott játszó Ganz Villannal és az akkor még létező Statisztika-Petőfivel. Itt lettem életemben először igazolt játékos, a „Stat” kölyök boldog-büszke tagja, hogy aztán egy téli Fradi kölyökkel játszott edzőmérkőzés után a „zöld kicsik” trénera és pótapja, Agárdi Feri bácsi feltegye nekem az igazán adekvát kérdést: „Te, Karcsi... ilyen névvel te miért nem játszol a Fradiban?” Kell folytatni? Két nap múlva ott voltam az Üllői úton. Amikor az első Fradi tréning utáni estén, otthon mondtam apámnak, hogy „a Fradiba igazoltam...” - ennek a minden porcikájában tántoríthatatlan, kőkemény embernek mintha könnyeket láttam volna megcsillanni a szemében.

Mindez persze a történet talán legkevésbé fontos része, ha magára a nagy egészre, az alaptémára talán némi magyarázatul is szolgál. A csoda ki tudja hányadik felvonása akkor kezdődött, amikor apám 1967-ben a Ferencváros edzője lett. És mint ilyen, valahol az én szakmai főnököm is... Ez egy tizenhét éves, a világra éppen rácsodálkozó, mindent tudni

Az 1967-es csodacsapat. Állnak: Lakat dr., Szőke, Varga, Albert, Rákosi, Katona. Térdelnek: Karába, Juhász, Mátrai, Szűcs, Páncsics, Fenyvesi dr. Ülnek: Horváth L., Géczi, Takács, Rátkai

akaró, a földkerekség meghódítására is kész kamasznak a mesék birodalma. Káprázatos csapata volt akkoriban a zöldeknek, olyan, amelyet ha hagynak kibontakozni, a világot végigverte volna. A Géczi - Novák, Mátrai, Páncsics - Juhász, Szücs - Szőke, Varga, Albert, Rákosi, Katona összeállítású együttes olyan bajnoki évet produkált, amelyhez fogható nem sokat tartanak számon a klubtörténészek... A bajnokság utolsó két mérkőzéséig veretlen volt a csapat, teltházas rangadók sorát nyerte a Népstadionban - akkoriban épült a mostani, új Fradi-pálya, így Alberték a hazai mérkőzéseket a Stadionban játszották -, emlékszem egy 3 : 0-ás Ferencváros-Újpest meccsre, amelyet az első perctől az utolsóig végigtombolt a közönség, s amelyhez hasonló színvonalú futballt sem azelőtt, sem azóta magyar csapat nem produkált. Albert tizenhat méterről, kapásból lőtt bombagólt Szentmihályi feje fölé a léc alá; Varga Zoli egy éltre megtáltatta a futballt Noskó Ernővel (Esterházy Péter, akinek legveretesebb futballemlékeinek egyike szintén ez a mérkőzés, egyik írásremekében az esetről így emlékezik meg: „Amikor a Varga »felbőrözte« azt a Noskó nevűt...”), a végén hetvenezer ember a helyéről felállva ordított, üvöltött, tapsolt, mert ilyet még nem sokat látott... És azok a kupameccsek... A Zaragoza, a Liverpool, a Bilbao, az Argesul Pitesti ellen; meg a VVK döntő a stadionban, amikor a Leeds 1-0-ás vezetéssel érkezett, s a visszavágón jó, ha a kilencven percből ötöt a saját tizenhatosukon kívül tudtak tölteni... Vagy amikor Varga Zoli egy Honvéd elleni meccs 89. percében 0 : 0-nál olyan szabadrúgásgólt csavart a Keleti felőli kapu jobb felső sarkába Bicskeinek - szegénynek évekkal később bizonyos Ralf Edström is abba a kapuba fejelte azt a lenullázó gólt... -, hogy az, szegény feje, mi tagadás, felcsavarodott a kapufára.

De jöhetett ellenfélnek bárki, négy vagy öt gól alatt ritkán úszta meg. Albert, Szücs és Novák világválogatottságig, Flóri az aranylabdáig vitte abban az évben, a Császárt ráadásul futballt tanítani hívták meg két hétre Brazíliába a Flamengohoz...

És ezeket az éveket, ezeket a mérkőzéseket én - apám jóvoltából, persze - a csapat közvetlen közelében élhettem végig.

Vagy mi voltunk a Fradi-pályán, vagy a Fradi-pálya költözött be hozzánk az akkoriban még Káplár utcának hívott, majd később lefokozott Tizedes utcába. Egy éltre elegendő municiót, igazi futball-doktorátust lehetett szerezni ezekről az emberekről, különösen, ha valaki olyan nyitott szemmel és füllel élt közöttük, mint én. No, de hogy is tehettem volna másképp, hiszen ugyan kinek adatott meg akkoriban, hogy Albert Flóriántól kérdezhesse meg: hogy kell bizonyos szituációkban egy csatárnak cselekedni... A hétközi edzéseken, az általam valaha látott legnagyobb futballzenit, Varga Zoltánt kérhettem meg, ugyan, mutassa már, milyen a valóságban az, amikor zsebkezdőnyi területen négy embert cselez ki egyszerre.

Aztán egyszer csak vége lett a dalnak és a táncnak, Flóri egy válogatott mérkőzésen Dániában megsérült. Varga Zoli az akkor még szabadnak mondott világot választotta. Mátrai Sanyi meg elment az Egyetértésbe... 1968-ban, egy teljesen új csapattal még bajnokságot nyert ugyan a Fradi, a szurkolók kezdtek megszeretni Németh Miklóst, Branikovitsot, Bálint Lacit és a fiatalokat, de ezt a csapatot már nem lehetett a korábbihoz hasonlítani. Apám visszament örök állomáshelyére, Tatabányára, rólam is kiderült, hogy talán szerencsésebb az újságírással foglalkoznom, mint eleve reménytelen kísérleteket tenni arra, hogy valaha is én leszek a Ferencváros első csapatának centera. Nyilasiék feltűnését, Albert visszavonulását, a Dalnoki-, a Friedmanszky-, a Novák-korszakot már újságíróként éltem végig. de azok a Fradik nekem már egy milliméterrel sem jelentettek többet, mint bármelyik csapat az NB I-ben. A Népsport - ekkor még így hívták - futballrovatánál dolgozva az ember túlzottan közel kerül ahhoz a nagy magyar futballvalósághoz, amely szomorú és lehangelő ugyan, de arra jó, hogy a szurkolót egy éltre kiölje az emberből... Pedig sok jó Fradi is volt az aranyidők óta, de engem Alberték után az egyetlen Nyilasi Tibort leszámítva ezekből a gárdákból sem futballistaként, sem emberként nem érintett meg többé senki... Ha valaki nem tesz semmi mást, csak végigmegegy azon a névsoron, amely a Fradi-centereket lajstromozza, s amely Alberttel kezdődik majd Wukovics a vége... pontosan kell hogy értse, miről beszél... Ennek a mai Fradinak már nincs bája, nincs sármja, mégcsak az üldözött szerepében sem domboríthat, mint régen, sőt... Engem Fradi kölyökjátékos koromban még vígan lefaszítottak a kültelki pályákon, amit nem teljesen értettem, hiszen történe-

lemórán mindig jól feleltem abból a korszakból, így tudtam, hogy nem igazán dicséret jelző, azt pedig, hogy 1950-ben születtem, nem köthettem minden ordibáló drukker orrára... 1993 Fradi-játékosának ilyentől szerencsére már nem kell tartania, igaz, az is elképzelhetetlen számára, mint amit én tizenöt éves taknyos kölyöként megértem, hogy egy Fradi-MTK kölyök I. rangadót a hátsó földesen - amely ma még hátsó, de már füves... - 5000 néző előtt játszottunk vasárnap délelőtt.

Az Ferencvárosi Lét volt. Hogy a mai az-e, nem tudom, s becsületesen bevallom, nem is nagyon érdekel.

Azt, hogy „te köztudottan fradista vagy...”, még így is napról napra megkapom leveleket író szurkolóktól, névtelen telefonálóktól, fiatal, pályakezdő, az igazi lényegről ma még semmit sem tudó kollégáktól.

Sem erőm, sem kedvem, sem energiám nincs ahhoz, hogy elmagyarázzam nekik: én nem szeretem a Ferencvárost! Ezt a mait... Szeretem Nyilasi és izgulok érte. mert tisztességes, becsületes embernek, s nagy-szerű képességekkel rendelkező trénernek tartom. De az nem érdekel, hogy a Fradi megveri-e az Újpestet, vagy kikap-e Békéscsabán... Nyilasiért szurkolnék akkor is, ha Cserkesszőllősön lenne edző, Páling nem kötne le akkor sem, ha ötösével rúgná a gólokat...

Mondja mindezt egy olyan ember, akinek apjáról terem van elnevezve a Fradi pályán; akinek minden létező szép emléke az Üllői úthoz kötődik, akinek fradista léte a fentiek olvastán gondolom, megkérdőjelezhetetlen. A „Fradi volt, Fradi lesz, míg ember lesz” szlogen Lagzi Lajcsis hangulata és igazsága számomra nem említhető egy napon azzal, mint amikor Dalnoki Jenő lemezjátószt vitt az öltözőbe, s a Himnuszt hallgattatta a játékosaival.

Nem említhető egy napon azzal sem, mint amikor apám így fakadt ki egyszer nagy elkeseredettségében: „Tudod fiam, én magyar vagyok és fradista... Ebben az országban ebből egy is bőven elég ahhoz, hogy ne vidd semmire az életben...”

Mindezt persze egy más korban, egy más rendszerben mondta, ezt a mostanit sajnos, nem élhette meg.

Én igen, mégis egyre inkább érzem szavai súlyát és mély igazságát. Nem vittem sokra, nincs semmim, mégis úgy érzem, mindenkinél gazdagabb vagyok.

A nagyapám, Manó bácsi. apám. és... a Ferencváros tett azzá. ■

Albert Flórián, a „császár”

EGY SZÁZÖT ÉVES MATRÓ

MTK: három betű, százöt év, olimpiai és világbajnokok sora, megannyi dicsőség és nem kevés megaláztatás. Kinek-kinek vörös posztó vagy gyógyíthatatlan szenvedély. Már születése is a dacnak köszönhető. 1888. szeptember 10-én a Hermina út és a Stefánia út közötti Freudiger-villa hatalmas kertjében a Nemzeti Torna Egylet néhány tagja atlétikai versenyt rendezett. A kezdeményezést olyannyira rossz néven vették az NTE vezetői, akik csak a tornát tartották megengedhető sportágnak, hogy a főszervező Donáth Sándort a kizárás veszélye fenyegette. Ő azonban ezt nem várta meg, s korabeli feljegyzések szerint Horner Ármin, Klauber Izidor, Kohn Arnold, László Lajos, Leitner Ármin, Müller Dávid, Sachs Lipót, Szekrényessy Kálmán, Tóti Lajos és idősebb Weisz Dezső társaságában megalapította az MTK-t, azaz a Magyar Testgyakorlók Körét. Az alakuló közgyűlést november 16-án Szekrényessy Teréz körüli lakásán tartották. Az új klub születése kapcsán sporttörténészek említést tesznek arról is, hogy az MTK életrehívói antiszemita megnyilvánulások ellen is tiltakozva hagyták el korábbi egyesületüket. Ami pedig a sportbéli megfontolásokat illeti, az NTE ugyan a magyarországi polgárinemzeti testnevelési és sportmozgalom egyik legjelentősebb bázisa volt, s komoly szerepet játszott abban, hogy az 1868-ban szentesített 38. számú törvénycikkely értelmében hazánkban is bevezették az intézményesített iskolai testnevelést, ám arról nem akartak tudomást venni a klub vezetői, hogy a testgyakorlatok összessége hosszabb távon már nem fejeződhet ki csupán a tornában. Az MTK alapítói fejlett diplomáciai érzékkel választották a „testgyakorlók” meghatározást, mert ez az igen tág fogalom nem jelentett azonnali kihívást a tornahívók számára, ugyanakkor megteremtette annak lehetőségét, hogy az MTK-ban már az induláskor üzhes-

sék az atlétikát, a birkózást, a súlyemelést és a kerékpározást is.

*

Hogyan lesz valaki a kék-fehér színek rajongója? Nyilván mindenkinek megvan a maga története, én csak a sajátomat tudom elmesélni - no meg Farkasházy Tivadarét. Aki egyébként a Ferencvárosnak szurkol. Az ő drukkeri ars poeticája így szól: *„Néhány éve egy vidéki városban egy református sírt kerestem, s kicsit félve kértem útbaigazítást a katolikus paptól. Mire ő megnyugtatót, hogy a rabbi a legjobb barátja, s nála nem az számít, hogy ki milyen vallású, hanem hogy egyáltalán vallásos-e. Napjainkban így kellene megközelíteni ezt a témát is. Nem az a kérdés, hogy kinek szurkol valaki, hanem hogy szereti-e a focit egyáltalán. Nos, én szeretem. S ha nyolcéves koromban a szüleimtől nem a Kinizsi gombfocicsapatát kapom meg, hanem a Vörös Lobogót, akkor most MTK-drukker vagyok.”*

Ami engem illet, azt szoktam mondani, hogy tévedésből három megállóval előbb szálltam le a troliról, így kötöttem ki az MTK-pályán a Fradi helyett. Persze ez már csak azért sem igaz, mert először villamossal érkeztem a Hungária körútra. Nem is akárcsak a társaságban. A mindmáig legnagyobb MTK-szurkoló, Salamon Béla ajándéka volt a közös meccslátogatás kilencedik születésnapomra. Apám kollégája volt Salamonnak, s én gyakorta tébláboltam a színházi társalgóban. Egy alkalommal Béla bácsi megkérdezte, hogy melyik csapatnak drukkolok, de a kitérő „a válogatottnak” felelet nem elégítette ki. föl kellett sorolnom a nemzeti tizenegy emtekásait, ami ugyancsak gombfociból kifolyólag nem esett túl nehezemre. Ám a következő kérdésre, hogy voltam-e már meccsen, szemérmesen be kellett vallanom: még soha. No, akkor vasárnap kiviszlek magammal, az lesz csak az igazi születésnapi ajándék, mondta Béla bácsi, s tartotta is a szavát, én meg a kezemet. Így villamosoztunk

ki teli várakozással a Hungária körútra, s visszafelé azon elmélkedtem, hogy mi volt ebben az ajándék, mivel a csapat kikapott. Szoktak győzni is - próbált vigasztalni Béla bácsi, bár az volt az érzésem, hogy inkább ő szorult volna némi lelki segílyre.

Szintén a Vidám Színpad társalgójához fűződik egy másik történet, amely tovább erősítette bennem az emtekás vonzódást. Alfonzótól hallottam először Weisz Richárdról, a londoni olimpia birkózóbajnokáról. A bivalyerős, ám rendkívül higgadt Weisz egy kávéházban üldögélt, amikor egy krakéler ficsúr belekötött, s mindenáron provokálni próbálta. Párbajkészségét kifejezendő az asztalra dobta névjegykártyáját, mire a sportember is átnyújtotta az övét. Ami a következőképp történt: Weisz a márványasztal sarkára firkantotta nevét, majd nemes egyszerűséggel letörte az asztal szélét, s átadta névjegyét.

Visszatérve Salamonhoz - ám nem távolodva a kabarétól - Kellér Dezső mesélte nekem az alábbi sztorit, amelyet Béla bácsitól hallott. Hidegkúti panaszkodott egy szélsőre a főszurkolónak, aki persze védte, hogy azért ügyes gyerek. Erre Nándi előadta az alábbi történetet: Egyik nap ez a szélső odajött hozzám, és elmondta, hogy udvarol egy kislánynak, kölcsönösen imádják egymást. Csak az a probléma, hogy a szülők elutaztak, s a lány kérte, menjen fel hozzá. Mit gondolsz, Öreg, mit akarhat tőlem? - kérdezte az ifjú csatár. No most képzeld el, Béla bácsi, hogy a kapu előtt ez a szélső hogyan találja ki az én gondolatomat?! Kellér még hozzátette: Persze, nem a Csikarról van szó. Nem is volt kétségem efelől, hiszen Salamon kedvence Sándor Károly volt. Hogyan is ír az egyik kék-fehér legenda a másíkról? Az alábbi idézet Salamon Béla *Szódásüveg és környéke* című kötetéből való:

„Az ember nem tehet eleget minden kívánságnak. Vannak barátaim,

NA KÖSZÖNTÉSE

akik (lehet, hogy kevesen) színpadi szereplésem miatt becsülnék. De ugyanakkor elítélnék egy régi szenvedélyem miatt, amit úgy hívnak, hogy futball. Az ilyeneknek hiába magyarázom a labdarúgójáték szépségeit. Hiába áradozom, milyen gyönyörűség nézni, amikor például első számú kedvencem, Sándor, akire néha hárman is ragadnak, elindul a labdával, és úgy cikázik, mint a villám a nyári zivatarban. Hát ha még be is rúgja az ellenfél kapujába. Nincs annál nagyobb öröm a világon (persze, egy MTK-szurkolónak).”

*

Visszatérvén az 1888. november 16-i klubalapítókhoz, titkárrá Donáth Sándort választották. Betöltetlenül hagyták viszont az elnöki posztot, erre Pulszky Ágost közoktatásügyi államtitkárt kívánták felkérni. Ő azonban - bár támogatta a kör belügyminisztériumi jóváhagyását - az elnöki funkciót nagyfokú elfoglaltsága és előrehaladott betegsége miatt nem vállalhatta. Végül a klub első elnöke Vermes Lajos palicsi földbirtokos, a kor sokoldalú sportolója lett. Az új egyesületnek sem létesítménye, sem egyéb vagyona nem volt. Jövedelme az alapítók támogatásából és a tagdíjakból állt. Az elnök, valamint az ajánlására alelnökké választott kükemezei Kükemezey Árpád fáradozásai saját klubhelyiség és tornaterem megszerzésére - az első hivatalos MTK-helyiség a Teréz körút és a Podmaniczky utca sarkán levő kávéházban működött - rendre kudarcot vallottak. A belügyminiszter a polgármesterhez utasította őket, ő pedig az egyesület feloszlatását, s valamelyik tornacsarnokkal rendelkező klubhoz való csatlakozását javasolta. Időközben vívómestert szerzödtettek Fodor Károly személyében, akinek kardiskolája a Koronaherceg utca 3. szám alatt volt.

Az áldatlan kérvényezgetésbe azonban mind Vermes, mind pedig Kükemezey belefáradt, s kiváltak az MTK-ból. A klub második elnöke

Brüll Alfréddal az élen a csapatok kivonulnak a pályaaavatóra

Bárczy István polgármestert a játékosok gyűrűjében üdvözli Brüll Alfréd, az MTK alapító atyja

A polgármester a kellő polgári kellékekkel elvégzi a kezdőrúgást

Porzsolt Gyula ügyvéd lett, aki 1893-ig töltötte be tisztét, s akinek hathatós közreműködésével rakták le az MTK-ban a korszerű magyar úszósport alapjait. A klub rendezte például - 1890. augusztus 30-án - az első magyarországi, zárt medencében lezajlott úszóversenyt. 1895-re a taglétszám már megközelítette a 300 főt.

A klub valójában akkor került igazán felszálló ágba, amikor előbb alelnökként (1903). majd pedig elnökként (1905) Brüll Alfréd átvette az MTK irányítását. Brüll. amint az az MTK-VM centenáriuma megjelent kötetben olvasható, igazi all-round sportember volt. aki ismerte az evezés, az úszás, a birkózás, a labdarúgás és az akkor még félkaros lökésekből és szakításokból súlyemelés minden csinját-binját.

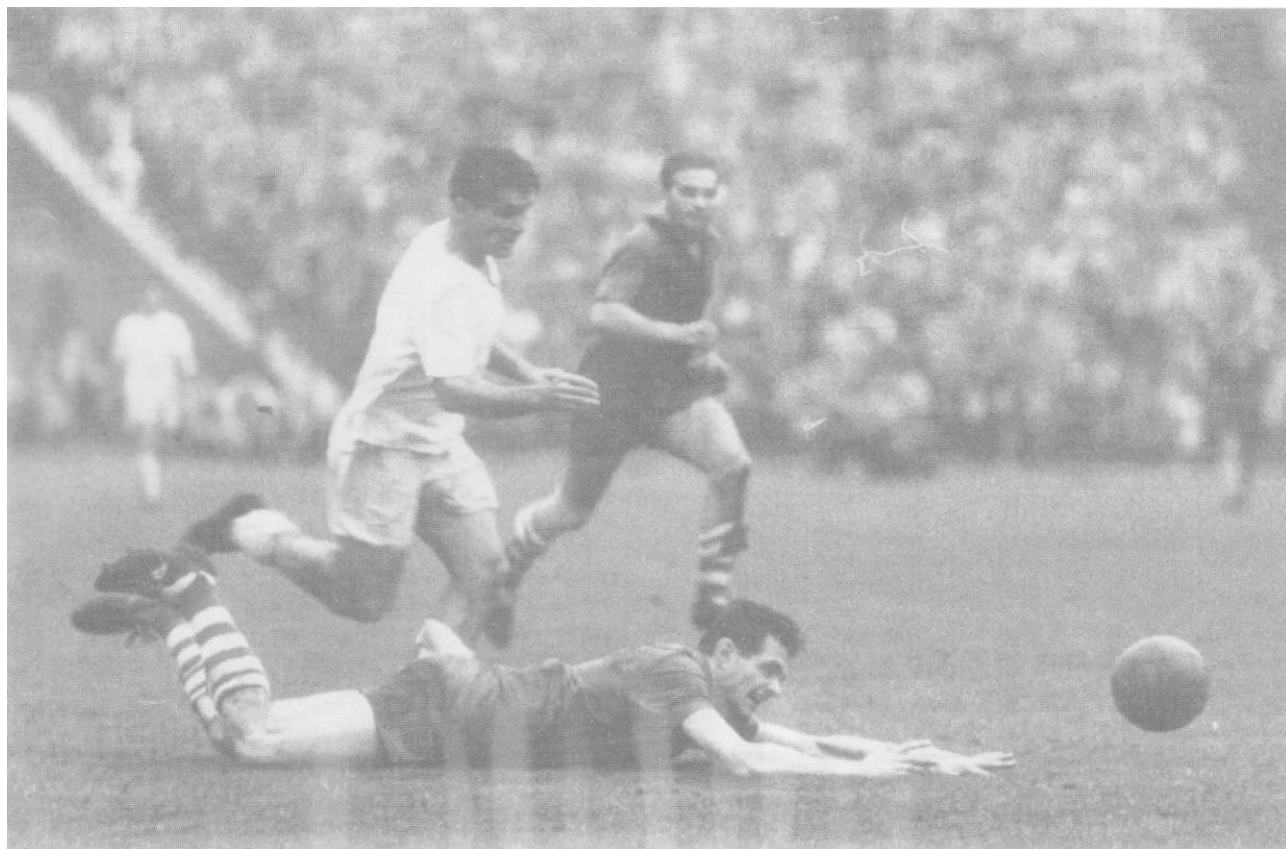

Sportvezetőként olyan eredményeket hordozott magában, amelyeket ma bőkezű, de meggondolt mecénatúrának, nemzetközi mércével mért po-

litikai toleranciának, vállalkozó készségnek és megalapozott kockázatvállalásnak nevezünk. Mestere volt a sportpolitikai kompromisszumoknak, amelyekkel a hatalmi és az egyesületi konkurenciaharcot mindig az egyetemes sportérdekek medrébe tudta terelni. A kiváló sportújságíró, Feleki László által a jóság bajnokaként aposztrofált Brüll négy évtizeden át volt nemcsak el-

*Salamon Béla és Sándor
„Csikar”*

*„Csikar” lendületben,
a földön Mátrai Sándor,
az MTK jobbszélsőjét
Dalnoki Jenő követi*

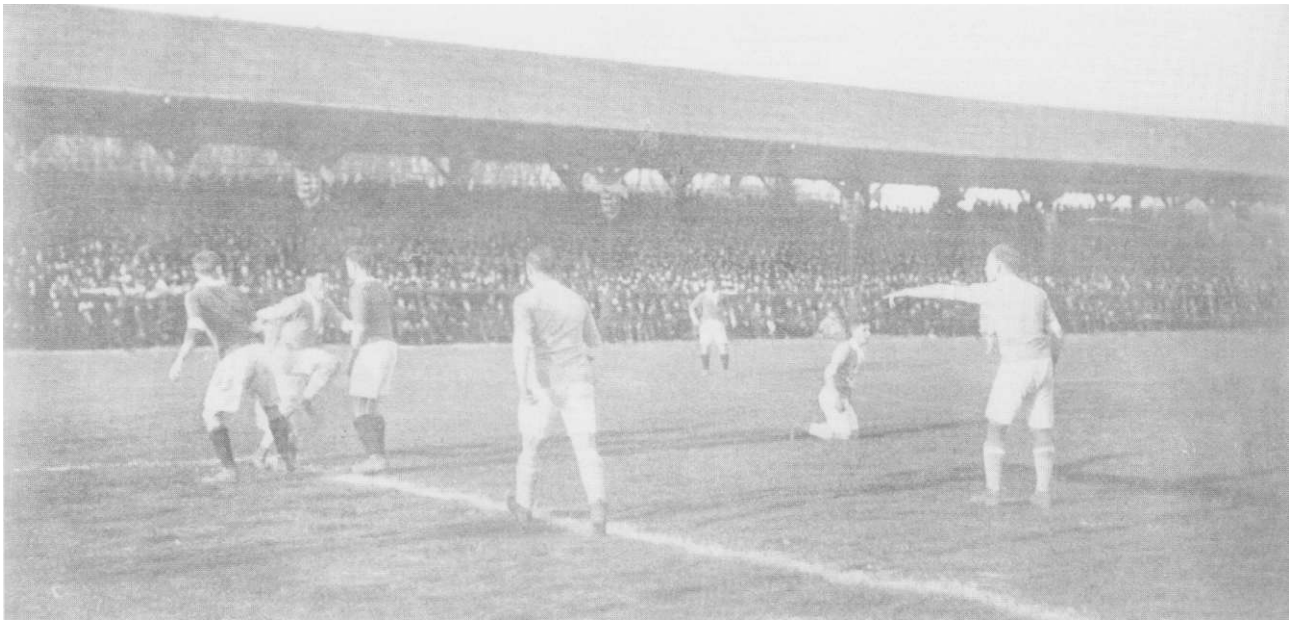

nőke, hanem valóban meghatározó személyisége a klubnak. És nem csupán az MTK-nak, hiszen többek között elnöke volt mind a Magyar, mind pedig a Nemzetközi Birkózó Szövetségnek, alelnöke a Nemzetközi Úszó Szövetségnek. S persze nem utolsósorban leghűségesebb patrónusa az MTK, majd később Hungária focicsapatának, mely

szinte számolatlanul nyerte a bajnokságokat. Nem is akármilyen játékkal. Azt tartják, a stílus maga az ember. Nos, itt a stílus maga volt a csapat. Az elegáns, rövidpasszos, „fű alatti” játék, a Karinthy Frigyes által is megírt MTK-s tempó.

Pedig milyen nehezen kezdődött. 1897-ben az MTK 9000 koronával jegyeztette magát a Millenáris pálya

megmentésére alakult Versenypálya Szövetség részvényeseinek sorába. A Millenárison folytatott atléta- és kerékpáros edzések során az MTK-sportolók mind lelkesebb híveivé váltak a BTC felkarolta labdarúgásnak. Kertész Sándor vezetésével 1897. február 28-ra ki is tüzték a labdarúgó-szakosztály megalakítását, a klasszikus sportágakhoz ra-

Csatajelenet a régi idők focijából

Akkor még így nézett ki egy igazi futballpálya és a szurkolósereg

tését. A labdarúgók 1903-tól vettek részt az I. osztály küzdelmeiben, s 1904-ben már bajnokságot is nyertek. Csapat tehát volt - már csak pálya kellett.

*

„...A pálya előtt ismét megállt, fölnézett a régi címerre. - MTK-pálya. - Igen, itt van megint a címer, itt van a helyén, mintha soha egy pillanatra se tűnt volna el.

Ezt a címet nézte. Most már igazán melléje kell, hogy lépjen valaki.

Besodródott a pályára. Egy kicsit félt körülnézni. Pedig itt volt minden: a tribünök, a kapuk...

Az egyik kapu mögött állt. Akárcsak Újvári kapuja mögött, azon a régi Sabária-Hungárián. Végignézett a tömegen. Talán itt vannak ők is... talán itt vannak tőle kétlépésnyire. Vagy ott magyaráznak a tribün alatt. Nejfí, Sebestyén és Varga.

Mindenki beszélt körülötte, ő meg szinte belevészett ebbe a zúgásba.

- Na, ugye megmondtam - nevette valaki hogy fölhúzzuk mi még a kék-fehér trikót! (...)

A tömeg fölmorajlott, aztán egyszerre csönd lett. Csönd lett a tribünökön, és csönd lett az állóhelyen. Odalent az alagútban föltűnt az első

gaszkodó elnökség azonban a javaslatot elvetette. Indokként a klub alapszabályára hivatkoztak, mely nem tette lehetővé a többnyire tizenéves ifjak egyesületi tagságát. Ezt a passzust azonban senki nem vette komolyan, az álnéven, álszakállal sportoló középiskolások szerepeltetése akkoriban nyílt titok volt. A klub vezetőinek döntését az is motiválta, hogy nem akartak hadakozni az új sportágtól viszolygó városatyákkal, mert ez esetleg az MTK-nak az iskolai tornatermekből való kirekesztését vonhatta volna maga után. Kertész és a lelkes ifjak erre

kiváltak a klubból, és megalapították a Budapesti Atlétikai Clubot. Az MTK taglétszáma ekkor 62-re zsugorodott, amihez hozzájárult az 1899-ben bevezetett kerékpárúró is. A túra- és versenybicyclisták jó része ugyanis felhagyott az aktív sportolással, s egyben klubtagságát is felmondta.

A kritikus helyzetet az MTK harmadik elnöke, Heteés Antal alapszabály-módosítással próbálta megoldani, ezt követően visszahívta a BTC-ből Kertész Sándort, aki elvállalta az 1901. március 12-én megalakított labdarúgó-szakosztály veze-

A három Polgár lány

„Látni a táblán”- tanítják a szerzőt a lányok

kék-fehér dressz.” (Az idézet Mándy Iván *Az MTK-pálya* című írásából való.)

„...Mialatt az Üllői úton és a Millenárison vidáman rugdalják a labdát, valahol a Hungária úton serény kezű munkáshad hordja a téglát, fűr, farag, kopácsol, hogy a nagy arányban fejlődő sportnak újs az eddigieknél hatalmasabb ott-hont építsen. (...) Vasárnaponként felkerekedik az MTK egész első csapata, második csapata, ifjúságiak és az old-boyok, és ki villamoson, ki meg konflison, mennek valamennyien pályát nézni. Óvatosan rálépnek a gyepkockákra, elég ruganyosak-e, megnézik a hosszát, szélességét, megtapogatják a cementoszlopokat - s ha megkérdezik este, hogy mit csináltak, elragadtatva mondják, hogy pompás délutánjuk volt, a pályát nézték meg.” (Sporthírlap, 1912. február 5.)

A Sportvilág az 1912. március 31-i pályaavatást vezércikkben mel-

tatja, s hosszabban tudósít az 1-0-ás hazai győzelemmel végződött MTK-FTC mérkőzésről: „Szédületes sikerrel a tarisznyájában indult útjára az MTK sporttelepe. Már déli egy órakor ostromzár alatt volt az új pálya bejárata. Sokan voltak, akik jó szokás szerint ott ebédeltek a sporttelep mellett elterülő tisztáson, hogy mentől jobb helyet biztosítsanak maguknak. Két órakor, amikor a honvédszenekar rázendített a Him-

nuszra, már megteltek a tribünök. Legalább húszezer néző üdvözölte riadó tapssal és éljenzéssel a pályára lépő ellenfeleket.

Elöl az MTK új kék dresszt öltött csapata Brüll Alfréd vezetésével nyomon követve az FTC legénységétől. A csapatok után Bárczy István polgármester lépett a pályára, körülfogva az MTK vezérkarától, majd az ünneplők és a csapatok a játéktér közepére vonultak.

Így kell harcolni a gólért! Sándor „Csikar”, a kapus meg a labda

Itt Brüll Alfréd klasszikusan szép beszédet intézett az egybegyűltekhez, s megköszönte a polgármesternek a megjelenését. Ezután Bárczy István rövid beszédében köszöntötte az MTK vezetőségét és csapatát, kifejezve egyúttal örömét, hogy Budapest ilyen hatalmas és szép intézménnyel gazdagodott.”

*

A százöt éves matróna kalandos élete során jó néhány kényszer- és névházasságot kötött, hogy pár esztendeje ismét visszatérjen az elsőhöz, az igazihoz, az MTK-hoz. Egy Mezei Andrásnak adott interjúban Verebes József, a Mágus, akinek nevét még ma is áhítattal ejtik a Hungária körút környékén, így válaszolt az alábbi kérdésre: „...van-e jellemük ma a csapatoknak? Van-e MTK-szív? Van-e még Fradi-szív? Az utóbbi évtizedekben még a nevek is változtak. Nem kísért-e valamiféle múlttalanság? - Akkor is Fradinak hívták a Fradit, akkor is Fradit kiabálták neki, amikor Kinizsinek ke-

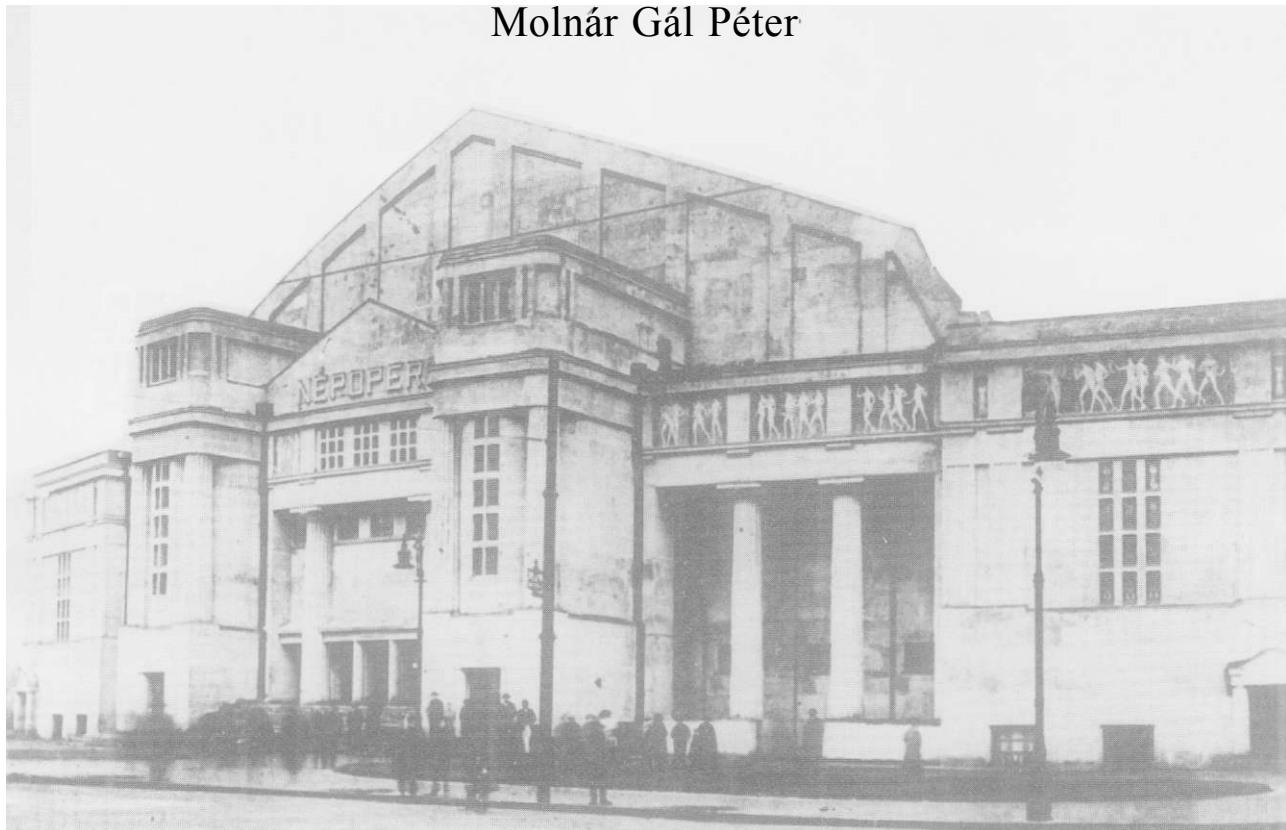
resztelték el. A közönségben megmaradt a tradíció. Hajrá Kinizsit én nem hallottam. Se hajrá Vörös Lobogót!” S persze nem zúgott a hajrá Textiles, a hajrá Bp. Bástya, de még a hajrá MTK-VM sem, nem is beszélve a fúziók révén megörökölt olykor gazdag, máskor meg szegény rokonokról, mint például a KAOE, az MTE, a Bp. Vörös Meteor, az Egyetértés. A ma már bevallható érdekházasságoknak köszönhetően díszelnőke volt a klubnak Marosán György és Farkas Mihály is. De négy éven át volt a klub elnöke Vas Zoltán miniszter, s a nagy tekintélyű nemzetközi bankszakember, a jelenlegi elnök, Fekete János nélkül talán már nem is létezne az MTK.

Persze egy sportklub nevét sohasem a vezetők, hanem a versenyzők teszik világszerte híressé. Esetünkben a 45 olimpiai arany s több mint másfél száz világbajnoki elsőség szerzői. Azok a sportemberek, akiket már életükben legendákként emlegettek, mint például a huszonkét-szeres világbajnok asztaliteniszező Barna Viktor, a hét olimpiai, kilenc világbajnoki és öt Európa-bajnoki aranyat összegyűjtött vívó, Gerevich Aladár, az egyszerűen csak kenekirályként emlegetett Wichmann Ta-

más, a Kucot verő futófenomén, Kovács „Bütyök”, a három olimpiai bajnoksága közül egyet MTK-bokszolóként nyert Papp Laci, ugyanabban a sportágban Róma hőse, Török „Béka”, a kétszeres olimpiai bajnok úszó. Halmay Zoltán, a magyar sakkozás állócsillaga. Portisch Lajos, s persze a nemcsak sportágukban új korszakot nyitó üstökösök, a zseniális három Polgár nővér. Zsuzsa. Zsófi és Judit, aztán Fuch Jenő és Tordasi Ildikó. Hódos Imre és Mednyánszky Mária, Berczelly) Tibor és Farkas Gizi, Gábor Tamás és Mohamed Aida, a jelenlegi ügyvezető elnök, az 54-es vb-n aranyérmes kajak négyes tagja, Nagy László, no és a területi okokból befejezhetetlen sor végén a focisták, Orth Gyuritól Hidegkúti Nándiig, Braun Csibitől Lantos Misiig, Opatá Zoltántól Sándor Csikarig.

*

Amikor ezeket a sorokat papírra vetem, előttem a sportújság legfrissebb száma. Benne a bajnoki tábla: 1. Ferencváros... 16. MTK. Mit tehet ilyenkor egy igazi kék-fehér hívő? Vagy fejre áll, vagy a táblázattal teszi ugyanezt. Egyelőre az utóbbit választom. ■

OPERAHÁZ

A TISZA KÁLMÁN TÉREN

A nézőtereknek is van saját történelmük. Leolvasható bármely színház nézőteréről a társadalom szerkezete. A mai Erkel Színház közepén nincsen királyi páholy. Hiányzik ama kiemelt, díszes ülőhely, ahol az udvari színházak mintájára a legelőnyösebb áttekintést kínáló központi helyről nézhette az uralkodó az előadást és az előadást néző közönséget. Negyvennégy páholy van a színházban. Mind szembe fordul a színpaddal. Az előadás végett jött nézőket fogadja be. Azokat, akik látni akarnak, nem pedig látszani.

1911-ben épült a Tisza Kálmán téri színház. Ferenc József uralkodása még öt évig tart. Szükséges még királyi páholy, habár a magyar király és osztrák császár lábát sem teszi a színházba. A bal oldali, hangsúlyozott királyi páholy

(utóbb a kormányzó öröklő) és a vele szemközti miniszterelnöki proscéniumpáholy az erkélyen olyan kiemelt helyek, amelyeket a színház valamennyi nézője kényelmesen szemmel tarthat. Nem kell háttal fordulni a színpadnak a beérkező magasságok üdvözlésére vagy a Himnusz hangjainál. Jól kivehető a demokratikus nézőtér minden pontján: tapsol-e vagy tartózkodik a tetszésnyilvánítástól a fenséges színházlátogató, aki azonban semmit sem lát, mivel neki a legrosszabb hely jutott.

Operaház a Tisza Kálmán téren?

A Józsefváros gyanús fertályán, a hajdani Lóvásártéren - ahol használt ruhákat is árusítottak, míg csak a közeli Teleki tér át nem vette a másodkéz alatti holmik bőrzéjét - a

lerakódó parkosított helyén épült

Márkus Géza építész (1872-1916) nagyratörő vállalkozása: a milánói Scalát lepipáló, tömegek befogadására alkalmas, olcsó helyáru Népopera, szegények zenés arénája, a Wagner színházépületi elveit Lechner Ödön „magyar építőstílusába” átültető intézmény. Dalcsarnok a külvárosban. Operaház a prolikaszárnyák közt.

A szecessziósan hellenisztikus főbejáratral szemközt a Tisza Kálmán tér 27. számú ház az utca felől vidékies homlokzatot mutatott. A földszintes tető fölött négy emeletnyi körfolyosós ház, józsefvárosi gang: vas karfáin barhet bugyogók és hosszú szárú férfi alsónadrágok száradtak a szélben. A Népopera proliház vis a vis-jára homlokzatot húztak föl. A lepedőszárító lakókat kiebrudalták. Lett az épületből Német Tanítónők és Nevelőnők Otthona. Majd: Aus-

landsdeutsche Frauenschaft Szék-ház. Háború után ide költözött a Magyar Kommunista Párt központja. 1956-ban népvándorlás áradt a térre, föltúrták a földet, gödröket vájtak kotrógéppel, föld alatti kínzókamrákat kerestek. Nem találtak. Jelenleg az egykori fontos emberek kiváltságos filmvetítőjében Mikiegér-kabaré nyílt.

1911. március 20. Megkezdik az építkezést.

Megnyílik 1911. december 7-én. **N**yolc hónap alatt elkészül a becsvágyó léptékű Népepera. Olcsó helyárok mellett a földszinten 1640 férőhely. Az erkély középső páholsora mögötti lépcsőzetesen emelkedő arénán 1300. Megismétlendő: negyvennégy páholy.

Az építész Márkust irodalmunkban megörökítette Molnár Ferenc - aki a barátja volt - és Gáspár Margit - aki az unokahúga. A Tollban (rövid, igaz történetek, megjegyzések, feljegyzések, kuriózumok gyűjteménye) Molnár így kezdi megemlékezését Márkusról: „Ifjúságom sok évét töltöttem vele. Művész volt: festő, szobrász, építész. Hatalmas tehetség, nagy temperamentum, a génie fellámpáival.”

Szenvedélyes kártyás. Vad szerencsejátékos. Bécsbe utazik gyomorpanaszait kivizsgáltatni O. tanárral. Molnár elkíséri. Kiderül: gyomrának kutya baja, a professzor viszont sürgősen idegrovoshoz küldi. Molnár megjegyzi: *Gyomorhaj, amelynél az orvos nem annyira a gyomorra, mint a térd- és pupilla-reflexekre kíváncsi - bizony ez nagyon komoly dolognak látszott.*”

A meztelenre vetkötött beteget hasára fektette az idegtanár, hosszú női kalaptűnek hol a hegyével, hol gombjával megérintette páciense hátát. Márkus Géza tévedés nélkül eltalálta, gombja vagy hegye bökte a kalaptűnek. Tehát: egészséges. Molnárral föllélegezve távoztak. Kint az utcán megszólalt Márkus: „Te, én nagyon beteg vagyok. Én esküszöm neked, hogy egyetlen egyszer sem tudtam, hogy a tű hegyévei vagy gombjával érintette-e a hátamat.” A szenvedélyes szerencsejátékos a Monte Carló-i rulettasztalnál kitanult szisztémájával kikombinálta a megfelelő választ

Márkus Géza. Kallós Ede szobra

Gáspár Margit

Ez Molnár története beteg építészbarátjáról.

Gáspár Margit önéletrajzában (Láthatatlan királyság) elbeszéli, hogy anyai nagybátyjai közül az udvari tanácsos Márkus Miksa, a Magyar Hírlap főszerkesztő-tulajdonosa, a „kancsal Márkus”, elmés társasági szapuló rémulően veszi tudomásul, hogy karmester öccse (Dezső) ellenoperát készül nyitni felesége, Szoyer Ilonka művészi becsvágyának kielégítésére Géza öccsüki gigantikus terve szerint. Eszi a pénzt az építkezés. Betelefonál egy napon az építész bátyjának a redakcióba:

- Miskám, győztünk, minden rendben jött! Összes adósságain-

kat kifizettem és ma este vendégül látlak királyi palotámban!

- Ott leszek - felelte a megriasztott főszerkesztő, majd rátelefonozott a legkisebbik Márkus fiúra, az orvos Somára, aki a készülékben beismerte, régóta tud Géza betegségéről, azt is tudja: menthetetlen. „Csak azért nem szóltam neked, mert kímélni akartalak.”

A színháznyitás után öt évvel (két héttel a király halála előtt) elborult elmével meghalt a tervező (1916. december 6.). A színházi és családi legendárium szerint beteg agy álmodta roppantra a nézőteret, kóros nagyvonalúságban megfedkezett az oldalszínpadokról és a hátsó színpad megfelelő kiképzéséről. Tágas helyet kínált az odaseregglő nézőknek, beérte azonban szűk játéktérrel.

Ez a legenda.

A színházat Márkus nem egymaga tervezte, hanem Komor Marcel (1868-1944) és Jakab Dezső lechnerista építésszel - ők emelték a tizennyolc emeletes OTI-tornyot sok, jeles, elcsatolt területen álló művükön kívül.

Az antik arénák elrendezését a modern színházépítészettel elvegyítő épület méreteit indokolja a megnövekedett fizetőképesség. Indokolja Bárczy István várospolitikája, ami a kevésbé tehető rétegeket is művészi élményhez ohajtottá juttatni. S csak harmadsorban indokolja az építész elmebaja.

Bolondgomba-e valóban a Népepera-Városi Színház-Erkel épülete?

Megbomlott elme álmodta nagyzási hóbot?

Építkezési téveszme?

Márkus bolondériái a kor különönségeit követték. A proli-környezetben emelt roppant operaház Wagner Richárd összművészeti elveit és színházépítési újításait valószínűleg meg a Józsefvárosban. Őrült építész habarcsba dermesztett rémálmának gúnyolták. Márkusnak azonban már az ezredéves ünnepek idejéből volt egy másik épülete (Molnár és Trill óriás czirkorámája) az Aréna út és a városligeti Fásor végén. Ebben Dante Poklát mutogatták Gárdonyi terve nyomán az ezredéves kiállításra összesereglett látványosságváróknak. Molnár és Trill díszletfestők a körképek divatja idején a

Zerkovitz Béla és a Budai Színház társulata 1924-ben. Az álló sorban a második Kiss Ferenc, középen Rátkai Márton, balszélen Sebestyén Géza. Ülnek: Vaály Ilona, Zerkovitz Béla és Somogyi Nusi

haarhauseni születésű Arthur Heyerrel szövetkezve - kiből Heyer Artur magyar állampolgárságú állatképfestő és illusztrátor lett - szokatlan monumentalitású látványosságot állítottak Márkus Géza szokatlan méretű épületébe. A cirkoráma sem Márkus magánörülete, hanem a millennium palifogó látványosságai, mutatványos gigantomániái közül egy.

Dante a Városliget sarkán.

Wagner-ciklus a Tisza Kálmán téren.

Tarka színű Cifrapalota Kecskeméten. Funkcionális társadalmi díszletek. Mutató építészeti mutatványosság. Kihívó méretek. Erőfitogató művelődésáradat.

A Népopera kis ideig állt érintetlen. A legtöbbször átépített pesti színház. Első átépítését az ismert színházátépítő Vágó László tervei szerint végzik.

(Magyar Színház, miskolci Nemzeti.) A fehér falú nézőteret átfestik pompeji-vörösre. Újjászervezik a színpadtechnikai felszereléseket. Beöthy László ekkor a bérlő-igazgató, és 1917-et írnak. Sok átépítés követi. A legtöbb azon időkből, amikor nem egyetlen ember állja az átalakítási költségeket.

Nemcsak a falak színe változott. A színház neve is. Népopera-ból lett Városi Színház. 1917. szeptember 15-től. Berté Henrik Schubert-összeállítása (*Tavaszi és szerelem*) a nyitóelőadás.

1917-ben még csak átfestették. 1945 után Kaufmann Oszkár vezetésével átépítik a nézőteret, megjavítandó akusztikáját. Kevéske ideig nyugton hagyták a falakat.

1959 márciusában azután nekifogtak átépíteni, id. dr. Kotsis Iván nyugalmazott műegyetemi professzor (a KÖZTI tervezője) megváltoztatta kívül-belül. Átszabta az épület külső képét, a homlokzatot, a főbejáratot (előbbre hozta öt méterrel, ellátta széles lépcsősorral, lefedte előrenyúló esővédő perontetővel). A modernizálás jelszava mögött rendszerint eszmei megfontolások lapulnak. Amikor kiszélesítették a főbejáratot és öt

Sebestyén Géza a tízes években

nyílás vezet az oszlopok között az előcsarnokhoz, egyben megszűntették a színház oldalsó bejáratait, ahonnan minden rendű és rangú néző külön lépcsőn közelíthette meg ülőhelyét. Még a századforduló aggályos tűzrendészeti megfontolásai szerkesztettek a különféle szinteket az utcával összekötő lépcsőházakat. Az 1959-es átépítés megszüntette az építészeti

Honthy Hanna - ekkor még Hajnal Hajnalka - a Tengerész Katóiban, 1912-ben

kasztrendszer. A többet fizető vagy az olcsóbb jegyeket megvevő néző demokratikusan egyazon bejáraton érkezik. Demokratikusan kényelmetlenül tipródhat a ruhatarakban, az oldalra csúsztatott, belső lépcsőházakban. Megbontották az épület belső ritmusát. A nagy előcsarnok bálterem, legin-

kább Erkel szobra érzi jól benne magát. A büfék és dohányzók az első emeleti homlokzati térbe kerültek, ott nyomakodhat minden nikotinista vagy frissítőre vágyó. Az alagsorból a földszintre följöttek a mellékhelyiségek. Új szellőzőberendezésekkel látták el a színházat. Valamint mosdókat, zuhanyozókat építettek az öltözőkbe. A falikarok helyett mennyezeti lámpákat szereltek föl. Kitágították a pénztáraknak az előteret, hogy azóta csak egyetlen pénztár előtt

zsúfolódhasson a premierközönség. 1960 szeptemberére tervezték az átalakítás befejezését. December végén azonban még tart a munka. Halványsárga falat, bordó falemezes borítást, zöld árnyalatú székeket és függönyöket kap a nézőtér. Megemelik a hátsó sorokat. Megszüntetik a földszint és az erkély hátsó páholyait, hogy a nézők átengedjék helyüket a technikai személyzetnek.

1959 elején belekezdtek.

1961 végén elkészültek átépítésével.

1985-ben azután kiderítik, hogy panama-építkezéssel készült a század elején a színház, silány anyagokból tervezték, és az építkezés során azokból is kilopták a javát. A század eleji rossz munka miatt tehát a húsz évvel korábbi átépítést követi újabb háromévi munka. Akkori árakon százmillióért. Kokszfűtés helyett gázfűtéssel látják el, megcsináltatják a nézőtér

Fenyves Sándor mint Johnny a Városi Színház 1928-as Húzd rá, Johnny! című előadásában

feletti tetőt, amit nem a panamisták, hanem a KÖZTI épített. Átfestik belül az épületet. Ismét új székeket szerelnek be, és átépítenek újra nemcsak a nézőtérrel, mivel a két évtizeddel korábbi átépítés után is megoldatlanok a higiénés berendezések.

Sebestyén Mihály és felesége
Jobbra fent: Alpar Gitta

Addig-addig építgetik, amíg végre 1991-re az új igazgatás - amely lendületesen fut minden szédelgő karjaiba - fontolgatni kezdi a színház lebontását. Japán, szaud-arábiai és brit befektető cégek százmillió dolláros beruházással légkondicionált operát építenének a Köztársaság térre az Erkel helyére. „Európában még csak Párizsban van ilyen légkondicionált operaház.” Miért? Kivágják a fákat. Megígérik, minden kivágott helyére tíz másikat ültetnek. Nálunk a színháztervezés fakivágással kezdődik. Többnyire itt véget is ér. Szálloda, bevásárlóközpont épülne a külföldi turisták csábítására, akik nyaranta a légkondicionált józsefvárosi operába tódulnának majd.

Ütő Endre szerint: „Szinte álomnak tűnő lehetőség áll a magyar operajátszás előtt.” (Salzburgi színvonal Budapesten, Esti Hírlap, 1991. április 4.) A Japán

Légitársaság üzemeltetné a szállodát, és a nemzetközi üzletközpontot. Ők lennének a színház közönségszervezői is. Charles J. Cook angol üzletember és Ütő direktor rémálma beteljesületlen marad, jóllehet a Középülettervező Vállalatnál elkészültek már az álmottervek a kétezerháromszáz főt befogadó színházteremről, alatta autóparkolóval kilencszáz gépkocsi részére, a szomszéd áruház, szálloda mellett még lemezstúdió is épülne.

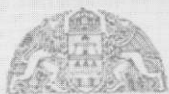
Ütő álma elvetélt.

Megmarad az Erkel, ami Népszínháznak épült, majd Városi lett belőle, mert a székesfőváros tulajdonába ment át. Belebukott itt minden bérlő. Belebukott Márkus Géza karmester-fivére, Márkus Dezső. Belebukott Tapolczai Dezső, Beöthy László, Faludi Sándor. Belebukott Sebestyén Géza a húszas években, pedig „scenikai igazgatója” olyan nevezetes mérnök volt, akinek operettjei és zenés darabjai megtöltötték a ropant nézőteret. A műszaki igazgató ugyanis Zerkovitz Béla államvasúti építésmérnök. A harmincas évek elején a főváros Ferenczy

A Városi Színház

Károly és Labriola Bernardo bérlőkkel szerződik. Ekkor Labriola Színház néven működik. Tíz évvel utóbb a Magyar Művelődés Háza névre keresztelik. Előtte Föld Artúr - a városligeti Feld Színház egyik Fia - a színingazgató, 1935-től 1940-ig kötött szerződése értelmében. Csakhogy közbejön olyan rendelet, ami szerint egy Feld nem lehet színingazgató.

VÁROSI SZÍNHÁZ

Igazgató: SEBESTYÉN GÉZA

Folyószám 3.

JEGYPENYTA TELEFONSZÁMA: JOZSEF 322-82

Szombaton
1928 augusztus 24-én
este 8 órakor
MOLNAR ANIKKA - RISS FERENC - SEBESTYÉN GÉZA
TITKÁRSÁG

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Vasárnap
1929 augusztus 25-én
este 8 órakor
MOLNAR ANIKKA - RISS FERENC - SEBESTYÉN GÉZA
TITKÁRSÁG

MIT SUSOG A FEHÉR ÁRÁČ

Vasárnap
1929 augusztus 25-én este 8 órakor
MOLNAR ANIKKA - RISS FERENC - SEBESTYÉN GÉZA
TITKÁRSÁG

SZÖKIK AZ ASSZONY

1929 augusztus 25-én este 8 órakor
MOLNAR ANIKKA - RISS FERENC - SEBESTYÉN GÉZA
TITKÁRSÁG

Augusztus

31

Szombat

és a
következő napokon
minden este 8-kor

HONTHY HANNA

Augusztus

31

Szombat

és a
következő napokon
minden este 8-kor

RÁTKAI MÁRTON

ZILAHY IRÉN

DELLY FERENC

SZÖKIK AZ ASSZONY

**1929—1930. ÉVI
OLCSÓ
OPERA-BÉRLET**

A Városi Színház igazgatósága 1929. évi szeptember hó 15-étől 1930. évi június hó 30-ig terjedő idő alatt 120 opera-előadást rendez bérletben négy sorozatban A, B, C, D. újszámú minden sorozatban 30 előadás lesz.

Az olcsó opera-bérlet iránt megvilágított magyarországi érdeklődésre való tekintettel bérlettek egész napon át válthatók a gazdasági hivatalban.

A Városi Színház jövő évi gazdag opera-programjára és a bérlet rendkívül előnyös feltételeire vonatkozólag részletes felvilágosítást nyújt a gazdasági hivatal.

VÁROSI SZÍNHÁZ
VII, Kétemenyhegy 30. Jegypenyta telefón: 127-540

MAGYAR
HÁZFELÜGYELŐK ÉS SEGÉDHÁZFELÜGYELŐK
ORSZÁGOS SZABADSZAKSZERVEZETE
1947 NOVEMBER 30-ÁN, VASÁRNAP DELELŐTT 11 ÓRAKOR

DÍSZELŐADÁST
RENDEZ
SZÍNRE KERÜL

TAVASZÉJÁLOM

Dalok 2 felvonásban. Író és zenéje szerző: Rabal Kálmán dr.
Rendező: Dévény Ábránd és Pászol György. Komoly: Dévény János
A Próbát elmondja: ÁRVAY ÁGI

RAFFAY ERZSI
CSOKA BÉLA
RÁCZ VALI
ZENTAY FERENC
VIKTOR GEDEON
BESSE MIKLÓS

GOZMÁNY GYÖRGY
KAZAL LÁSZLÓ
BÉKÉSSY MAGDA
VARGA D. JÓZSEF
ANYI ERZSI
GULTÁS MENYHÉRT

WOJTKO IDA FELLEPTÉVEL

BUDAPESTI KAMARA KORUS
Közvezető: PÁLÓVICS GÉZA dr.

60 TAGU
SZIMFONIKUS ZENEKAR

A díszelőadást betöltötte: Revizory és Barany

Jegyek válthatók a Magyar Hatalmizsáki és Színházfelügyelői Szakszervezetnél Szent István körút 13.
Telefon: 125-997

Két műsorplakát tizennyolc év különbséggel...

nem esztétikai kifogásuk volt, hanem fajvédelmi, az opera hőse ugyanis feketebőrű szaxofonos. 1944-ben balul sikerült merényletet követ el Mendel Salamon a színházban tartott nyilaskeresztes nagygyűlés ellen. Aktatáskájában robbanóanyagot csempész a páholyok egyikébe.

Irodalmi programmal vagy a modern színház programszerű terjesztésével sosem próbálkoztak, habár egy időben alkalmazottként itt működött egy fiatal avantgardista előadásokkal borzas hírnevet szerző ifjú színházi rendező: Keleti Márton. Major Tamás anyukája - Papp Mariska - aki a kormányzó úr öméltóságával igen szoros kapcsolatban volt, a szóbeszéd szerint egészen szoros kapcsolatban: a Nemzeti Színház baloldali fiataljait megszervezte ifjúsági előadások megtartására, a magyar és a világirodalom klasszikus drámáit játszották matinéikon. 1933-tól minden Szent István napon föl-

lépett a Gyöngyösbokréta együttes. És itt tartotta az MTE jubiláris torna és kultúrünnepéit. A negyvenes évek amerikai dűbörgő sikerrel a Grúz Állami Népi Együttes és Mojszejevék, az ötvenes években a Gyöngyösbokréta helyett a Rábai Miklós vezette Állami Népi Együttes. (Egyik szólótáncosa volt a Nemzeti mai főrendezője: Sik Ferenc.) A modernista drámát Simor Miklós és Águthy Erzsébet képviselte *Gázmérgezés a Domb-utcában* című kollportázs darabjával (*Nap híre tizenhat képben*, 1938.). Jávai táncosok vendégszerepeltek (1939). Amikor Párizsban Artaud megnézi a Bali-szigeteki táncosokat, megvilágosodik és hátat fordít az úgynevezett európai színházművészetnek. Itt nem világosodik meg senki, habár az ötvenes évek közepén Párizsból hazafelé föllép a Pekingi Opera társulata, amely meghihlette a színházi világot. Peter Brook előtt ugyanúgy megvilágosodott a kutatási irány, mint Artaud előtt.

A kezdeti évektől többnyire nagy a vendégjárás a sok embert befogadó tágas színházban. Megjelenik a cári ba-

Színház nagy tömegeknek. A színházban nagy botrányok. Jobboldali fiatalok büzbombás merényletet követnek el a *Húzd rá, Johnny!* című jazzopera ellen (1928), amit Ernst Křenek kísérleti operaként írt és komponált, színre segítve nem a jazzt, hanem a szalonjazzt. A merénylettel szemben a méltatlakodóknak

lett primabalerinája, Ksessinszkaja két és fél milliót érő briliánsaival. Föllép a milánói Scala. Lehár-ciklust játszik a Theater an der Wien Karczag-vezette társulata: *Der Gráf von Luxemburg*, *Der Zigeunerbaron*, *Der Rastelbinder* (Drótostót), *Das Fürstenkind* és *Die Schöne Helena* operetekkel, de a legutolsót nem Lehár írta. A bayreuthi és müncheni ünnepi előadások szereplőivel Wagner-sorozatot adnak: *Lohengrin*, *Tannhäuser*, *Bolygó hollandi*, *Trisztán és Izolda*, *Mesterdalnokok*, *A Rajna kincse*, *Walkür*, *Siegfried*, *Istenek alkonya* (1912. május 16-31.).

„1912 kora tavaszán meghívót kaptam az Orosz Cári Balett első budapesti fellépéséhez. A város valósággal lázban volt. Az a fényes közönség, mely a Városi Színházban az orosz művészek tiszteletére egybesereglett, az akkor virágzó magyar főváros elitjéből állt. Óriási érdeklődéssel néztek a Balett elé, mely rohammal vette be Párizst és a Nyugatot. A budapestiek gazdagok, műértők és intelligensek voltak. Egy kis főváros minden büszkeségével állandóan versengtek a császári Béccsel. Budapest látni akart mindent. viszont a művészetben a legmodernebb színvonalat követelte.”

- áradozza Pulszky Romola könyvének lelegején a hatvanöt tagú Cári Balett egyhetes vendégszerepléséről. A legelső estén betegsége miatt nem szerepelt a sztár. Márkus Emilia lánya elhatározza, megnézi valamennyi estjüket. Schuman *Karnevál*-jában súlyos királykék bársonyfüggönyre tűzött rózsafüzérek előtt biedermeier-jelmezés táncosok repkedtek. Színváltás következett. Pierrot-k, Papiilonok, Pantalonok flörtöltek. „Hirtelen egy karsú, nyúlánk, macskaszerű *Harlequin* vette birtokba a színpadot. Noha festett maszk takarta arcát, teste kifejezőteljességétől és a szépségétől rögtön ráeszméltünk, hogy valójában egy zseni jelent meg előttünk. Mintha villamos ütés érte volna az egész közönséget. Mint egy ember pattant fel helyéről, ujjongva, kiáltozva, sírva, s vad lelkesedésben virágokkal, kesztyűkkel, legyezőkkel, műsorokkal s mindenféle keze ügyébe eső aprósággal árasz-

totta el a színpadot. Ez a csudálatra méltó tünemény Nizsinszkij volt.” Romola összeismerteti magát Adolf Bolm szólótáncossal. Három hét múlva Párizsba követi a társulatot. Karácsonykor újra Pesten van, mivel a Balett megismétli vendégjátékát. Kicsikarja a részvételt Enrico Cecchetti balettóráin. Az operai vendégszereplésen végre bemutatják Nizsinszkijnek, aki azt hiszi: Romola is balettrina. Később megtudja, nem táncosnő. Feleségül veszi.

Márkus Dezső egy jótékonyági matinén fölfelezi és leszerződötteti Rákosi Szidi színiiskolájának növendékei közül Hügel Hajnalkát. Föllépteti a *Tengerész Kató* című operettben, a címszerepet a felesége adja. A Színházi Élet szereposztása szerint Terézt, Temessy báró leányát *Nugel* kisasszony játssza. Hügel helyett *Nugel*. Elírják a kezdő nevét. Beöthy szerint alkalmatlan primadonnához a csúf sváb névviselet. Elkereszteli álom-primadonnára: *Hajnal Hajnalkának*. Kajánul szájára kapja a színházi szakma:

- *Hajnal Hajnalka? Ugyan. Éjjel Éjjelike.*

A kezdő primadonna sürgősen nevet változtat. *Honthy Hannává* lesz.

A *Csárdáskirálynő-t* játsszák 1921. május 22-én délelőtt. A címszerepet nem Honthy adja, hanem Guoth Kálmán, volt szibériai hadifogoly. A berezovkai tiszti tábor foglyai *en suite* harmincszor játszották Kálmán operettjét a *Pervaja Rjecska-i* színházban. Ott is Guoth úr volt Vereczky Szilvia. Stázi grófnő: Strauss Géza. Ő játszotta Szibériában a *János vitéz* Iluskáját is.

A legravaszdibb színidirektorok álltak ki az irtatlan aréna elé legyőzni a deficitet. Beöthy, háta mögött a Rákosi-klán támogatásával - ami nem csupán a Népszínházat jelentette, de Rákosi Jenő közvéleményalakító újságjait és édesmamája, Rákosi Szidi színészképezdéből áradó tehetségutánpótlást - vesztésként áll fel a direktori asztaltól, és ül át a zöld kártyasztalhoz visszanyerni vesztéseit. Noha Beöthy nyerő minden színházban. Kivéve a Nemze-

tiben. Legtovább a Sebestyén igazgatói dinasztia elmés tagja tartja magát: Sebestyén Dezső. Mindketten operetekkel nyomulnak. Egy-egy estére megtelik a hodály fizetővendégséggel, ha fényes külföldi vendég szerepel: Tita Ruffo Hamletként, Saljapin Mefisztóként (1934), Galli-Curci (1930). Sorozatosan telt háza inkább csak Farkas Imrének - a közkedvelt Mókucinak - van. Librettóját, verseit és muzsikáját is egymaga írta a *Túl a nagy Krivánon* című operettnak (1925). Havonta kerül bemutatásra egy nagykállitástú operett.

Tartós vonzást csak a háború után fejt ki az intézmény, amikor a Székesfőváros sajtóosztályának vezetője, a drámaíró Gáspár Margit szemügyre veszi Márkus-nagybátyjának az ostromtól megviselt épületmonstrumát. Vas Zoltán polgármester szabad kezét ad neki az igazgathoz. Gáspár beköltözik férjével, Szücs László drámaszakemberrel a Tisza Kálmán téri színház igazgatói lakásába, de nem játszanak sem prózát, sem operát, még csak operettet sem adnak, pedig Gáspár majd az államosítás után még utoljára fölvirágoztatja a magyar operett-színjátást a Nagymező utcában. Filmeket adnak. Amerikai méretű mamut-mozivá lesz a Városi. „Az amerikai filmek fellépvára.” Nem fellengzős újságírói szólam, így hirdették a MOP-EX premierfilmjeit még a Körút és a Rákóczi út házai között kifestített, szélben lengő, tarka transzparenszek is. Itt játszották az *Amerikai sasok* című háborús mozidarabot a Manila, Pearl Harbor és a Korall-tenger fölötti légcisatákról. Itt került bemutatásra *Ördög az emberben* zengzetes címmel a dr. Jekyll és Mr. Hyde legújabb földolgozása Spencer Tracyvel mindkét szerepben. A tisztas úrilányt Lana Turner, a kocsmatündért Ingrid Bergman alakította. Bergman egy másik filmben Humphrey Bogarttal az európai menekültek melodramájában, a *Casablancá-ban* Budapest kedvencévé vált. Ötven éve kultikus filmnek számít, nemzedékek megkönnyezik, nemzedékek beleszeretnek a svéd szépségbe, nemzedékek utánozzák Bogart férfiasságát és trenckóját.

Ingrid Bergman a *Forgószél* című filmben

A mozivá vált Népopera nem lett teljesen hűtlen a zenéhez. A filmvetítések előtt Chappy jazzzenekara játszott a színpadon szalon-jazzt, a háborús évek slágereit. A délutáni előadások előtt csak a zenekar, este sztárénekesek léptek föl: Lantos Olivér és Fényes Kató. Az amerikai mozipaloták Tisza Kálmán téri albérleteként itt nyomult be szelid agresszivitással az Európát ostromló amerikai kultúra. Tárt szívekre talált érkezése. Az elsötétítésekkel egy időben elsötétedett a hollywoodi *glamour*. Az amerikai filmek hódítása teljes lett. Amikor a Színház és Mozi című hetilap matinéján - ahol a száműzetésből száműzetésbe hazakerkezett ösz Balázs Béla saját meséit mondtakomikusok jelenetei között - a forgatókönyvíró Kolozsvári Andor jutalommal kecsegtette konferanszában azokat a nézőket, akik föl tudnak sorolni tíz szovjet filmszínészt: telt ház előtt nyakán maradt a szerkesztőség ajándéka. Nem csoda, hogy a kommunista

fiatalok fátylós tüntetésre érkeztek a térre, kidöntötték az amerikai filmek hirdetőoszlopait. A spontán tüntetés eredménnyel járt. Jöttek a *Furfangos Nyeszterka* év-tizedei.

Az ideológiai vámhatár fölállítása előtt azonban Gáspár Margit busásan keresett a Fővárosnak. A bevételből nemcsak helyreállította a lepusztult színházat, hanem 1947-ben a csalfa pénzemberként működő térszínház-színházi pénzembertől súlyos zavarba került Magyar Színházat is bérbe vette a Városi. Gáspár már a mozivetítések idején operettiskolát működtetett. A Magyarban Hervé operettjét (*Lili*) vitte színre Bajor Gizivel a címszerepben, aki partnerével, Sárdy Jánossal elandalodva énekelt.

Csak egy lépés volt a Várositól a Fővárosi Operettszínház. (De ez már más fejezet.)

Gáspár Margitot átültették a Tisza Kálmán térről a Nagymező utcába.

A mozit bezárták.

1953-tól az Operaház filiáléja.

Márkus Géza építészeti hatáskörét *átcsomagolták*, ahogy a bolgár heccszobrász Christo pakolta be utóbb provokatív elszántsággal a turisztikai emlékhelyeket. Márkus színházait mind átbugyolálták. Nemcsak a Városit. A Király Színházat is. A kolozsvári Nyári Színházat is, amely a sétaterre épült a meleg hónapok könnyű műsorai számára, és amely jelenleg az erdélyi magyar nyelvű színház központja, mióta kiebrudalták a Fellner & Helmer tervezte eredeti főhadiszállásáról.

Dr. Kotsis Iván úgy áthúzta a Városi Színházat Erkel Színházzá, ahogy ötletes háziasszony új textíliával vonatja be megunt szalonbutorait.

Az épület hátsó fertályán hol fürdőszobákkal, hol próbaszobákkal, hol díszletraktárral toldották meg a házat. A színház hátsó traktusa mind expanzívabban terjeszkedett a bokrok és fák közé. Mind nagyobb falatokat harapott a gondozott ligetből. Kinyújtózott a fűvek-virágok ápolását végző csőszház felé. Végül a színház fölfalta a kertészetet, mint a farkas Piroska nagymamáját. Kezdték akként fősíteni az épület ülepe, akár egy tál rakottkáposzta. Hozzátoldottak, ráragasztottak, megfoltozták, kibővítették.

Márkus Géza színházára már nemzőapja sem ismerne rá.

A heti izlés, a kampány-pánik megszünteti a hagyományt. Véget vet a történelmi folyamatosságának. Bebugyolálja a régi épületeket. Megszakítja a tradicionális városképet. Eltünteti a város valóságos történelmét. Újraszabja a színház-történetet. Becsomagolt épületeivel új hagyományt tukmál.

Márkus művei közül a Vörösmarty-szobor talpazata elkerülte a világot holnapra fölforgatók figyelmét. Kallós és Telcs szobra ma is Márkus emelvényén mutatja magát. És áll még tervei közül a kecskeméti Cifrapalota, ha át nem húzták faragott székely burkolattal azóta.

Egy színházépület jó esetben évszázadokig hirdeti építője tehetőségét, építetője tehetőségét és gyakorú közönsége izlését.

Ha ugyan szét nem lövik. ■

„EGYSZER MÁR BIZON HOGY AZ ÚT JÁRHATÓ

L. I.: *A rendszerváltást követően és a KGST megszűnését megelőzően a legtöbben talán attól féltek a volt közgazdász és politikusi körökben is, hogy ha összeomlik a keleti kapcsolatrendszer, a magyar külgazdaság is abban a pillanatban a szakadék szélén lesz. Ezzel szemben az ország két évig képes volt többletet produkálni a külfölddel szemben a kereskedelemben is, a pénzügyi kapcsolatokban is, majd akkor, amikor igazán már senki sem számított rá, most, a harmadik esztendőben mégiscsak bekövetkezett a krach: kétmilliárd dollárt meghaladó fizetési mérleghiány, s ezt alapvetően meghatározza a külkereskedelmi deficit.*

K. B.: Már 1989-ben sem volt kétséges, hogy a kelet-európai válság elmélyülése, majd a világgiazi árakra és a nemzetközi fizetési formákra való áttérés erősen vissza fogja vetni Magyarországot és a kelet-közép-európai régió többi országának a külkereskedelmi kapcsolatait. A keleti kereskedelmünk 1990-ben és 1991-ben közel 70 százalékkal zsugorodott. Ugyanakkor a piacváltás nem volt illúzió. Magyarország úgynevezett nyugati kereskedelme 1989 és 1992 között megkétszereződött. Ám ebben a sikerben nagyon sok egyszeri, rendszerváltási, gazdaságdiplomáciai hatásnak is része volt, és tudtuk: amennyiben ezt nem kíséri a magyar gazdaságpolitika külgazdaságbarát-jellegének a megteremtése, akkor az eredmények eltűnhetnek, s az exportoffenzíva kifulladásra kerülhet.

L. I.: *Nem az történt-e, hogy az első két év tulajdonképpen annak a szabadságnak a jegyében telt el, amit részben az ország kinyitása, részben a gazdaság liberalizálása, részben pedig talán az összes fog-*

ható és vihető árunak, szolgáltatásnak a szabadon hozzáférhetősége jelentett. A tartalékok, amelyek kéznél voltak, eladásra kerültek, az energiák, amelyek addig szunnyadtak, egyszerűen a felszínre törtek.

K. B.: A külgazdasági teljesítményalakulás többretű volt. A liberalizálás, a tizenötezer új exportőr megjelenése, a nagyszámú vegyes vállalat színre lépése mind-mind járulékos hajtóerőt jelentettek az export növekedése számára. 1989 és 1992 között a magyar ipar importversenynek kitett hányada 15 százalékról 78 százalékra, míg összes importunkban a liberalizált termékek köre 37 százalékról 90 százalékra nőtt. Ez növelte az import hatékonyságát, biztonságot, olcsóbb beszerzési forrásokat teremtett, megszüntette a felesleges és költséges készletezést, ami a hetvenes-nyolcvanas években volt jellemző. Nagyon sokan megfeledeznek arról, hogy 1992-ben már életbe lépett - ha ideiglenes jelleggel is - az Európai Közösséggel kötött társulási megállapodás, amelynek nyomán a magyar ipari export 60 százaléka esetében szűntek meg a vámok és a mennyiségi korlátozások, legalábbis az EK részéről. Ezen egyszeri hatások mellett szerepet játszott az a kényszerhelyzet is, amit az 1989 óta növekvő likviditáshiány, a drága pénz politikája, a belső piac szűkülése okozott. Az exportőr számára legolcsóbb túlélési lehetőséget mégiscsak a kivitel jelentette, mert a világgiacon a korábbinál kedvezőbb feltételek mellett lehetett eladni a magyar árut. Ez bizonyos szélsőséges esetekben egészen a vagyonszerzés határáig ment el.

L. I.: *Magyarországon 1992 tavaszán nemcsak egy ön által is em-*

**Kádár Béla
külgazdasági
miniszterrel
beszélget
Lipovecz Iván**

Fotó: Déri Miklós

lített kedvező külgazdaság-politikai változás történt, nevezetesen a társulási egyezmény ideiglenes életbelépésével, de egy meglehetősen kedvezőtlennek mondható belgazdaság politikai és jogi változás is, nevezetesen a csődtörvény életbelépésével.

K. B.: Először 1992 májusában jeleztem nyilvánosan is, hogy a magyar belgazdasági környezetben folyamatosan kedvezőtlen változások következtek be a kivitel szempontjából. Az egyik a folyamatos forint-felértékelődés, amelynek mértéke három év alatt 25 százalék volt. A magyar gazdaságban nem volt annyi versenyképesség-javítási tartalék, amely egy 25 százalékos árfolyam-eredetű költséghátrányt el tudott volna viselni. A másik ilyen tényező az ön által említett csődtörvény, amely már 1992 első felének végére az 1991-es kivitel egyharmadát szolgáltató magyar vállalati kört hozta csődhelyzetbe, illetve felszámolási szituációba. Ezen kívül 1992-re már jelentkezett az 1989 óta zsugorodó magyar beruházási volumennek és műszaki-fejlesztési

YÍTANI TUDTUK,

”

• • •

költségvetésnek az exportcsökkentő hatása. 1989 és 1992 között ugyanis 25 százalékkal csökkentek a magyarországi beruházások és körülbelül 60 százalékkal a kutatási-fejlesztési ráfordítások.

L. I.: *Nem fetisizálja egy kicsit az exportot? Hiszen ahogyan zúgorodik az exportképesség, ugyanolyan mértékben csökken az importéhség is. Ha a vállalatok csődbe mennek, s nem lesz termelés, akkor importálniok sem kell, a vállalati csőd vagy felszámolás miatt elbocsátott emberek fogyasztóképessége pedig csökken. Ezzel szemben 1993-ban azt tapasztaljuk, hogy az export drasztikus visszaesése mellett az import fennmarad, sőt még egy kicsit növekszik is.*

K. B.: Az import növekedésében is sokrétű tényezők hatnak, az egyik például kifejezetten szociálpszichikai. Olyan társadalmi-gazdasági környezetben, ahol a külföldi importáru fél évszázadon keresztül hiánycikk volt, az importcikkek fogyasztása társadalmi presztízst is jelent, és jelenti az évtizedeken ke-

resztül visszafojtott keresletnek, ha úgy tetszik, egy illúziónak a kielégítését is. A csődtörvény hatása, amely törvényalkotási és alkalmazási következmény, úgy jelentkezett, hogy rendkívül nagy számban kerültek csődhelyzetbe olyan belföldi piacra termelő vállalatok, amelyek korábban érdemi belföldi keresletet elégitettek ki. E piaci hiánynak a kitöltése viszont megint az import funkciója lett. Ebből adódóan senki nem lepődhet meg azon, hogy a magyar dollárimport mértéke 1989 óta nőtt. De azért hadd je-

gyezzem meg, hogy az 1993. évi import nem lesz több, mint az 1991-es volt. Éppen az 1993-as folyamatok utalnak arra, hogy most kezd először nőni az úgynevezett olcsóbb áruk iránti kereslet. Az év első kilenc hónapjában például stagnált a fejlett piacgazdaságból származó fogyasztásicikk-import, a volt KGST-országokból viszont jelentősen megnőtt. Itt először látok fordulópontot: a presztízsfogyasztás importnövelő hatását már kezdi ellensúlyozni a fogyasztó növekvő költségérzékenysége. Ez az átalakulás első két évében nem volt jellemző.

L. I.: *Magyarországon az általános recesszió és a GDP visszaesése ellenére is a működőtőke behozatala még mindig kedvezőnek mondható. Ebben azért - szerintem - a magyar fogyasztó, a magyar piac fogékony-ságának az ígérete is benne kell hogy legyen.*

K. B.: Magyarország aránya a nemzetközi működőtőke-áramlásban a nyolcvanas évek második felében regisztrált alig egy ezrelékről s az 1989-ben, a megugrás első évében észlelt két ezrelékről 1992-ben 11 ezrelékre nőtt. A világon máshova igyekvő tőkének tehát több mint egy százaléka jön Magyarországra.

Hogy 1983-ban nálunk bekövetkezett a visszaesés, az minden egyéb feltétel változatlansága mellett nagy részben a magyar gazdaságpolitika kevésbé külgazdaság-barát jellegével függött össze, azzal a turáni átokkal, hogyha itt valami sikeresen megindul, akkor annak a nevelése, támogatása nem divatos, mert már mindenki úgy gondolja, hogy az a terület rendben van.

Ha figyelembe veszem, hogy az ország aránya a világ népességében és a világ termelésében nem éri el a két ezreléket, a világ exportjában az elmúlt év adatai alapján kevesebb, mint 3 ezreléket tett ki, a tőkeáramlásokban elért egy százalék fölötti arány mindenképpen jelentős. Az már a motivációkutatás témája, hogy miért jön be ez a külföldi tőke: azért-e, mert a belföldi piac megmutatta oroszlátkörmeit, és érdemes itt belföldi piacra termelő vállalati egységeket létrehozni, vagy netán Magyarország mint nemzetközi piacra termelő telephely, mint exportbázis a fő vonzerő. Az első időszakban a belső piac kialakítására épülő beruházások viszonylagos jelentősége talán nagyobb volt. A magyar modernizáció sikere szempontjából azonban nem azt tartom lényegesnek, hogy az ediginél mondjuk ötször több különféle illatszer, kozmetikai termék, üdítőital meg miegyéb legyen az egyébként devizaszkében lévő országban, hanem azt, hogy települjenek be ide olyan termelési kultúrák, amelyek a honi termelőbázisról az európai, legalábbis a közép-európai piacokat látják el termékeikkel.

L. I.: *Ez vajon egy kicsit nem az ázsiai modell, amely magában hordja azt, hogy otthon ne fogyassunk annyit, hanem amennyit csak lehet, vigyünk külföldre, egy magasabb termelési kultúra bázisán? Talán mégsem olyan nagy baj, ha az itthoni gyártás folytán az emberek kezdik a maguk fogyasztási kultúrájában, s ezen keresztül idővel a viselkedéskultúrájukban is azt a típust és azt a színvonalat megközelíteni, amelyhez tulajdonképpen el kell hogy jusson az ország. Ez lehetett volna a rendszerváltás igazi értelme.*

...a térségbe áramló külföldi tőkének több mint 50 százaléka jutott eddig Magyarországra, amely a néhai KGST-térség lakosságának 2,5 százalékaival, gazdasági potenciáljának szintén hasonló mértékével rendelkezik, tehát az ország vonzereje az átlagosnál sokszorta nagyobb.

K. B.: Ki-ki eldöntheti magában, hogy a magas szintű fogyasztói kultúra meghonosításával lehet-e eljutni a magasabb jövedelemfejlettségi szintre, vagy pedig először meg kell teremteni a magasabb fokú termelékenységet, versenyképességet, és ennek a sikerével párhuzamosan lehet kialakítani a magasabb fogyasztói kultúrára jellemző belföldi felhasználást. Én nemzetközi tapasztalataim alapján ennek az utóbbinak vagyok a híve. Már az olyan földhözragadt megfigyelések alapján is, hogy magasabb igényszinttel a belföldi piacon jelenleg a fogyasztóknak legfeljebb 5-10 százaléka rendelkezik, s ez egy tíz és fél milliós országban igencsak szűk piacot jelent. A folyamat nálunk - az ázsiaitól eltérően - egy kicsit is-is, de a lényeg azért egy közepesen fejlett, alacsony jövedelemtermelő-képességű kis ország számára mégiscsak az, hogy a versenyképes és exportorientált tevékenység arányának a növelésével, a nagy nemzetközi piacokra való kikerüléssel párhuzamosan emelje a saját jövedelmi szintjét, aztán ezzel párhuzamosan szélesítse a belső piacot. Ebben van bizonyos sorrendiség, ok-sági kapcsolat, és az az ország, amely ezt nem próbálta érvényesíteni a maga gazdaságpolitikájában, mindig elég súlyos árat fizetett az efféle ügyekért, nemcsak Ázsiában.

L. I.: *Említette, hogy a külföldi tőke legalább fele részben azért jön Magyarországra, mert innen akar szállítani keletre és nyugatra. Keleten azonban nagyon hamar csalatkoznia kellett, hiszen a keleti piacok gyors összeomlását és a volt KGST-országok korlátozott felvevőképességét megtézték még olyan politikai természetű akadályok, mint amilyen mondjuk a jugoszláv embargó. Ezek után kérdés - pláne, ha nyugaton recesszió van, ha nem tudnak még otthon sem elegendő munkát adni az embereknek, ha a hazai szakszervezetekkel komoly csatákat vívnak -, hogy ezeknek az országoknak a termelőtőkéje továbbra is kitelepül-e Magyarországra és a vele szomszédos országokba azért, hogy innen törjön vissza saját piacára.*

K. B.: A nyugat-európai vállalkozó sem jótékonyági intézmény, egyre inkább felismeri, hogy odahaza a bérköltségek szintje és dinamikája következtében kiszorul a belső piacról. Tehát olyan nem könnyű és nem túl népszerű döntést hoz, hogy a saját országában csak bizonyos fejlesztési, értékesítési, raktározási, marketingtevékenységeket tart fenn, de magát a termelést kitelepíti egy lehetőleg a földrajzi szomszédságban lévő, megfelelő gazdasági környezettel rendelkező, de alacsonyabb bérköltségű és egyéb költség-színvonalú országba. Nagyon érdekes, hogy a recesszió idején ezek a telephely-kiválasztási, és ha úgy tetszik, áthelyezési folyamatok felgyorsultak a kiéleződött nemzetközi verseny hatására. Legerőteljesebb ez a törekvés az amerikai eredetű beruházások esetében. Régóta ismert, hogy globális, tehát világgazdasági méretekben elsősorban az amerikai nagyvállalatok működnek,

...felerősödnek az olyan hangok, miszerint a kelet-európaiak kereskedjenek csak egymással, ne zavarjanak minket - mármint a Nyugatot -, sokan kiakasztanák a határookra a „Ne zavarjanak!” táblát. De hát a tények tények. Az Európai Közösség mindig is szakaszosan bővült.

a magas költségszintű Egyesült Államokból a termelés-kitelepülési folyamat már a hatvanas években megindult. Nyugat-Európában ez csak jó tíz évvel később kezdődött el, de ma már nem mondhatjuk, hogy a termelési telephelyek létesítése nem jellemző az Európai Közösség vállalkozóira. Ha figyelembe vesszük, hogy nálunk a jelenlegi működőtőke-befektetési állományon belül a németek aránya 15 százalék, a franciáké kb. 9, az angoloké 6, az olaszoké 4-5 százalék - hozzájuk számíthatjuk a hollandokat és a belgákat is a maguk 3-4 százalékával külön-külön -, akkor

látható, hogy e beruházások kétötöde származik az Európai Közösség országaiból.

L. I.: *Talán nem járok túl messze az igazságtól azzal a megfigyeléssel, hogy épp a nyugat-európaiak, különösen a franciák első-sorban a szolgáltató jellegű ágazatokba jönnek, a pénzügyi szektorba, az infrastruktúrába, kevésbé azokra a priméren termelő területekre, ahol exportképes árualapok keletkezhetnek.*

K. B.: A francia beruházásokra valóban jellemző a kevésbé export-orientált magatartás. A franciák a szó hatalmpolitikai értelmében

stratégiai befektetők, szeretik az egyes gazdaságok mozgásait kontrolláló pénzügyi intézeteket és egyéb más kulcspontokat megszerezni. Ez összefügg a francia külgazdasági politika - ha úgy tetszik - Szép Fülöp óta kialakult stratégiai, hatalmpolitikai orientáltságával is. A németek viszont most már igen erőteljes mértékben az összeurópai elosztási rendszerre figyelve hajtanak végre beruházásokat Magyarországon.

L. I.: *A nagy kérdés végül is az, hogy Magyarország a piacváltással, a gazdaságpolitikai váltással, a nemzetközi integrációkkal folytatott intenzív gazdasági diplomáciával részévé válhat-e a globális nemzetközi munkamegosztásnak.*

K. B.: Ez Magyarországon, ha úgy tetszik, nemzetstratégiai cél. Mi nem ringathatjuk magunkat olyan illúziókba, amint azt egyes szélesebb belső piacokkal rendelkező, nagyobb volt KGST-országok megtehetik, hogy a belső piacra támaszkodva ideig-óráig kibontakozhat valamilyen gazdasági fejlődés. Nálunk nincs ésszerű alternatíva a globális és az európai integrálódással szemben, amennyiben az ország modernizálni akar, és jövedelmet akar termelni. Hogy ez délibábkergetés-e vagy realitás, arról hadd szóljanak a számok. 1989 és 1992 között egyedül Magyarországnak sikerült a térségben szerény növekedést elérni a kivitel dollárértékében. Valamennyi többi volt KGST-országnak a nyolcvanas évek rekord exporteredményéhez viszonyítva 1992-ben 10-60 százalékos mértékben csökken: a kivitele. Hogy 1993-ban nálunk bekövetkezett a visszaesés, az minden egyéb feltétel változatlansága mellett nagy részben a magyar gazdaságpolitika kevésbé külgazdaságbarát jellegével függött össze, azzal a turáni áttokkal, hogy ha itt valami sikeresen megindul, akkor annak a nevelése, támogatása nem divatos, mert már mindenki úgy gondolja, hogy az a terület rendben van. A versenyképességet azonban napról napra karban kell tartani, vállalatgazdasági és nemzetgazdasági szinten egyaránt. De ha majd a 93-as év végi eredményeket vizsgáljuk, ak-

Az európai vezető üzleti körök azért tisztában vannak azzal, hogy egyik-másik kelet-közép-európai országnak komoly hozománya is van.

kor azt is látni fogjuk, hogy az elmúlt négyévi megrázkódtatásból még mindig Magyarország került ki a legcsekélyebb veszteséggel. Ez az egyik érv, hogy nem délibábokat kergetünk, hanem még ilyen kedvezőtlen környezetben is egyszer már bizonyítani tudtuk, hogy az út járható. A másik válasz pedig, hogy a térségbe áramló külföldi tőkének több mint 50 százaléka jutott eddig Magyarországra, amely a néhai KGST-térség lakosságának 2,5 százalékaival, gazdasági potenciáljának szintén hasonló mértékével rendelkezik, tehát az ország vonzereje az átlagosnál sokszorta nagyobb. Ha azt nézem, hogy mekkora a magyar gazdaság úgynevezett internacionalizált szektora - ez a nemzetközi gyakorlat szerint a tőkebefektetések állományának és az éves áru- vagy szolgáltatásexportnak az összegével egyenlő -, akkor Magyarország nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút értelemben is a térség leginkább „nemzetközivé” váló országa volt 1992-ben. Nálunk 10,7 milliárd dollár export és 4,8 milliárd működőtőke-befektetés volt a múlt év végén. Ugyanakkor Cseh-Szlovákiában 11,8 milliárdos kivitelt és 2,1 milliárdos tőkebefektetési állományt, Lengyelországban 14 milliárdos kivitelt és 1,4 milliárd dollárnyi befektetést regisztráltak.

L. I.: *Vajon a partnerül kiszemelt országok egyértelműen befogadás-pártiak-e? Nyugaton manapság egyre többet hallani: az Európai Gazdasági Közösség ún. déli bővítésének a tapasztalatai arra intenek, hogy a közép- és kelet-európai országok befogadása és a közösségbe „engedése” tekintetében csak nagyon megfontolt és igen távlatos politikát szabad folytatni, és nem szabad senkit azzal hitegetni, hogy nemsokára az „ajtón belülré” kerül.*

K. B.: Az látható és hallható szerte Európában, hogy recessziós

időszakban és választási évadban a protekcionista hangok felerősödnek, Németország is sok illúziót veszített az újraegyesítés jótékony hatásaival kapcsolatban. Kétségtelen, hogy sokhelyütt nem ebben a pillanatban tetőzik a lelkesedés a Közösség földrajzi bővülése iránt. Ezeket a körülményeket mint adottságokat tudomásul kell vennünk. Azt is, hogy ilyenkor felerősödnek az olyan hangok, miszerint a kelet-európaiak kereskedjenek csak egymással, ne zavarjanak minket - mármint a Nyugatot -, sokan kiakasztanák a határookra a „Ne zavarjanak!” táblát. De hát a tények tények. Az Európai Közösség mindig is szakaszosan bővült. Először jött létre 1957-ben az ún. Nagy Károly-i törzsbírodalom tagjai között a római szerződés. Majd 1973-ban a Közösség kiegészült északnyugati irányban Nagy-Britanniával, Dániával, Írországgal, s aztán következett a dél-európai bővülés. Most 1996-ra nyilvánvalóan teljes jogú tag lesz Ausztria és a skandináv országok kis blokkja, és csak utána kezdődhetnek meg a tárgyalások egy esetleges további bővülésről, amely a „visegrádi” országokat foglalhatná magában. Itt ellentétes nyugat-európai álláspontok ütköznek. Akik nem szívesen látnák az új jövevényeket, azok szoktak olyan tanácsokat adni, hogy várjuk meg, amíg az összes volt kis KGST-ország, meg ami az önállósult Jugoszlávia és a Szovjetunió romjain kialakul, egyidejűleg lesz érett a teljes jogú tagságra. Ezzel akár egy generációra el lehet polni a teljes jogú tagságról folytatott tárgyalásokat. Az európai vezető üzleti körök azért tisztában vannak azzal, hogy egyik-másik kelet-közép-európai országnak komoly hozománya is van. Nemsokára a piaccgazdasági érettségi foka, hanem a szakképzett munkaerő bősége és olcsósága, esetleg a stratégiai jelentő-

ség, az általa kínált hídverési lehetőség alapján. Feltételezhető, hogy végül is jó néhány év múlva, talán az évtized végén az új közösségi tagokról annak alapján döntenek, hogy milyen átalakulási, realgazdasági teljesítményeket nyújtanak majd az egyes kelet-közép-európai országok. Ebből a szempontból semmi okunk kételkedni abban, hogy Magyarország Csehországgal, de talán Szlovániával is az első rajban lesz, hiszen ha van kellő koncepció és hozzá végrehajtási akarat, akkor Magyarország - nem csekély áldozatok árán ugyan, de - az alkalmazkodási folyamat szükséges minimumlépéseit fél évtized alatt meg tudja tenni.

L. I.: *Tételezzük fel, hogy a dolgok az optimális irányban haladnak, és végül is az ön által említett menetrend szerint előbb-utóbb ezekre az országokra is sor kerül. Ebben az esetben ezeknek az országoknak valamiféle küszöb-szerep jutna az integrációban, már eleve a periférián jelölnék ki a helyüket. Vagy lát esélyt arra, hogy nemcsak formálisan, de valóságosan is egyenrangú partnerekké váljanak?*

K. B.: Az általam már említett globalizálódásban — történelmi tapasztalatok szerint - időszakonként váltakozó erővel hat a felzárkózás, kiegyenlítődés és polarizálódás irányzata. Az elmúlt három évtizedben a világgazdaság fejlett magja földrajzi értelemben bővült, s az EK nyomán Nyugat-Európában a felzárkózás, a kiegyenlítődés volt a meghatározó. A központok és perifériák közé azonban mindig is olyan „ütköző zónák” kerülnek, amelyek fejlettségben, a termelési kultúra színvonalában, a versenyképesség dolgában elmaradnak ugyan a központ teljesítőképessége mögött, de meghaladják a perifériáit, és ily módon elsősorban az utóbbi felé jelentenek hidat az áruk és szolgáltatások mozgathatásában. Magyarország minden valószínűség szerint részben ezt a hídverő szerepet töltheti majd be az európai szintű integrálódásban, részben folyamatos szerkezeti korszerűsítéssel, versenyképesség-javítással kerül közelebb a nyugat-európai fejlett maghoz. ■

VIRTUÁLIS KÖZÉP-EURÓPA - ERDÉLY

A közép-európai régió népek, vallások és kultúrák ütközésének vagy éppen együttműködésének hagyományos területe, az európai kontinens etnikailag bizonyára leginkább tarka mozaikja, amelynek történelmi sorsát többnyire a többszörösen egymásnak feszülő érdekek küzdelme szabta meg. Mindazonáltal nemcsak az érdekellentéteknek és az egymás ellen vívott harcoknak az emlékét őrizte meg a história, hanem az érdekegyesítés, az összefogás és az együttműködés biztató történelmi példáit is. Ennek a közép-európai mozaiknak a talán leginkább jellegzetes változata: Erdély, amely három nemzetnek, több nagy keresztény egyháznak (római katolikus, református, evangélikus, unitárius, görög katolikus, görögkeleti), valamint Nyugat- és Délkelet-Európa kultúrájának az otthona. Igen sokszor békétlen, gyilkos testvérháborúktól gyötört, máskor, talán ritkábban, békés alkotó munkát végző otthona.

Keleti Svájc

Erdélyről, bizonyára nem véletlenül, szinte mindenkinek Svájc példája jutott eszébe: Jászi Oszkártól Bajcsy-Zsilinszky Endréig több politikai gondolkodó „keleti Svájc-ról” beszélt. Erdély és Svájc a maguk tájféldrajzában és etnikai képében valóban igen sok hasonlóságot mutatnak. A Kárpátok karéjában elterülő táj nemcsak magas hegységeivel, havasi legelőivel és sebes folyóival emlékeztet az alpesi országra, és nemcsak a régi erdélyi városokra; Brassó, Nagyszében, Segesvár hasonlít olyan svájci német kisvárosokra, mint mondjuk, Solothurn, St. Gallen vagy Zug: mindkét várostípusnak középkori (általá-

ban német) eredetű építészeti kultúrája van.

Erdélyt más körülmények is arra a szerepre jelölték ki, hogy valóban amolyan „keleti Svájc” legyen. Területe két és félszer akkora, mint az irigyelt nyugat-európai államé, lakóinak száma nagyjából másfél millióval nagyobb: Svájcé körülbelül hat és félmillió, Erdélyé nyolcmillió. Köztudomású, hogy mindkét terület több nemzetiség, nyelv és kultúra otthona, és ezeknek az etnikai közösségeknek az arányszámai is igen hasonlítanak. Svájc lakosságának 65 százaléka német, 18 százaléka francia, 12 százaléka olasz és 1 százaléka rétoromán. Erdély lakosságának közel 70 százaléka román, 22 százaléka magyar, 4 százaléka német és közel 3 százaléka szláv (szerb, ukrán, bolgár) nemzetiségű. (Ezek a hivatalos népszámlálási adatok, az egyházi anyakönyvek tanúsága szerint a magyarság arányszáma ennél lényegesen magasabb, eléri a 26-27 százalékot. Ezenkívül magas a cigány lakosság arányszáma is.)

Ha tehát Svájcot nem lehet, mint ahogy közismerten nem lehet egyetlen etnikai csoport és kultúra által meghatározni, Erdélyt sem lehet. Svájcban négy nép és művelődés él egymás mellett a legnagyobb szabadságban és egyetértésben, és a svájci németeknek például sohasem jutna eszükbe, hogy önmagukat tekintsék a konföderáció egyetlen államalkotó nemzetiségének, s ezáltal elnyomják a nem német nemzetiségeket. Miért ne lehetne elfogadni a svájcihoz egészen hasonló történelmi, etnikai és kulturális tényeket Erdély esetében is? A kérdés persze szónoki: erre a szónoki kérdésre egyszer mégis felelni kell. Még hozzá nem valamiféle etnokratikus, nacionalista és etatista koncepció vagy

mítosz nyomán, hanem a valóság figyelembevételével s az európaiság követelményei szerint.

Erre a valóságra, ezekre a követelményekre figyelmeztetett a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom. „Erdélyt - állapította meg 1925-ben Szentimrei Jenő - nem lehet, nem szabad másként felfogni, mint népek és fajok keveredő medencéjének. ..., kicsiben egy egész nemzetközi társadalomnak.” „Mind a három nemzet műveltsége - mondta 1928-ban Kuncz Aladár - a történelmi fejlődés folyamán szoros érintkezésben volt anyaországa kultúrájával... Erdélynek mind a három kultúrája kimondottan nemzeti maradt, eredeti színeiből, népi vonatkozásai-ból mit sem engedett.” „Ezer esztendő - fejtegette 1929-ben Kós Károly - nagy idő még népek és kultúrák életében is, de ezer esztendő alatt Erdély földjén egyik nép és egyik kultúra sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni.”

Magyar – román szellemi kapcsolatok

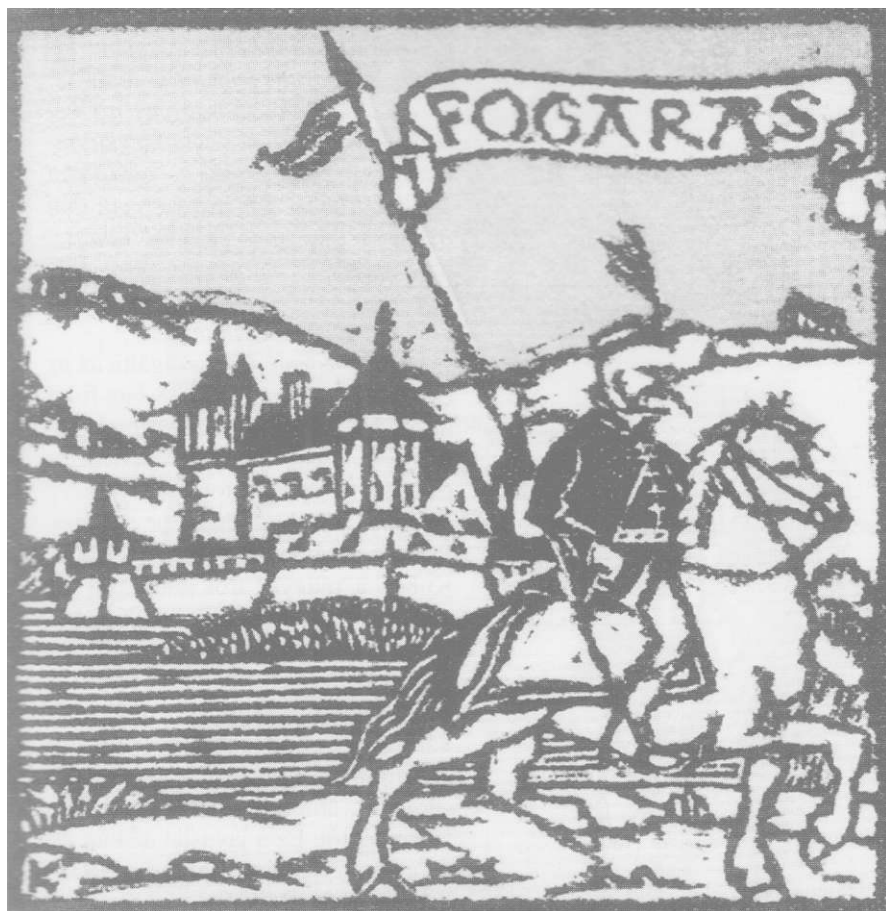
Az erdélyi magyarság irodalma, kapcsolatokat keresve a másik két erdélyi nemzet irodalmával, ezt a virtuális erdélyi együttműködést szerette volna megalapozni és kiteljesíteni. A megbékélés és összefogás eszményét hirdette az 1918 után a román állam területén kifejlődött magyar irodalom, midőn kialakította a „transzilvánista” eszmét, az „erdélyi gondolatot”. A transzilvánista irodalom maga is az erdélyi népek és kultúrák testvériségét és alkotó együttműködését igyekezett előmozdítani. Ez az irodalom nemes felelősségtudattal vállalta a nehéz küldetés köznapi feladatait: összefogva a román, valamint a szász ér-

telmiség legjobb képviselőivel szép eredményeket mutatott fel az irodalmi együttműködés terén a két világháború között. Ennek az együttműködésnek közvetlen hagyományai voltak az erdélyi magyarság kulturális életében. Magyar részről Benedek Elek szolgálta eredményesen a közeledés ügyét; több munkájában is megértő szeretettel emlékezve meg az erdélyi románok törekvéseiről. Önéletrajza: az *Édes anyaföldem* tanúsította, hogy milyen őszinte jóakarattal munkálkodott a magyar-román kapcsolatok gondozásán. *Nyílt levél egy román ifjúhoz* című, 1922-ben a Keleti Újságban közreadott írásában a nemzetiségi megbékélés nemes eszméje mellett tett hitet. A két szomszédos nemzet közeledését szolgálta Veress Endre történetíró munkássága, amely nagy elismerést váltott ki a román tudományos életben. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság is rendszeres szervező munkával ápolta a művelődési kapcsolatokat.

A magyar-román együttműködés szolgálata hatotta át Bitay Árpád kiterjedt munkásságát. A kolozsvári katolikus leánygimnázium, majd a gyulafehérvári katolikus teológiai akadémia román nyelv- és irodalomtanáraként foglalkozott a két nép kulturális és történelmi kapcsolataival. 1922-ben jelentette meg út-törő munkáját, *A román irodalom-történet összefoglaló áttekintését*, amely nemcsak beható tárgyismeretről tett tanúságot, hanem a román-magyar irodalmi kölcsönhatások kutatásában is ősztönző eredményeket hozott. 1925-től 1937-ben bekövetkezett haláláig rendszeresen előadásokat tartott Nicolae Iorga Valeni de Muntében működő szabadegyetemén, amely a fiatal román és nemzetiségi értelmiség állandó találkozóhelye volt. A román tudományos élet kivételes megbecsüléssel adózott munkásságának, különösen Iorga érzett őszinte barátságot a magyar tudós iránt.

Bitay Árpád mellett mások is rendszeres kutatómunkával derítették fel a román-magyar művelődési kapcsolatok történetét. Kristóf György, a kolozsvári tudományegyetem pozitívista szellemben dolgozó professzora 1925-ben Jókai

Mórról adott ki román nyelvű monográfiát, 1929-ben a romániai magyar irodalom első évtizedének eredményeit összegezte *Zece ani de literatura maghiara in Romania*, 1934-ben pedig a magyar nyelv és irodalom történetét dolgozta fel *Istoria limbii si literaturii maghiare* című románul megjelent könyveiben. György Lajos, a Pásztortűz szerkesztője *Magyar elemek a román irodalomban* (1924) című könyvében gyűjtött össze jelentékeny adatokat. Az irodalmi és nyelvi kölcsönhatások körében folytatott kutatómunkát idősebb Kántor Lajos, Veégh Sándor, Józsa János, Orbán László, Blédy Géza és Rajka László is.

A román tudományos élet körében Nicolae Iorga, a népszerű történettudós és államférfi figyelt fel a két együttélő nép történeti kapcsolataira. Iorga több alkalommal is kiállt a nemzetiségi jogok és a román-magyar megbékélés mellett. Szabadegyetemén, Valeni de Munteben teret adott a magyar kultúra megismertetésének. 1925-ben pe-

Szentimrei Jenő

A metszetek Kós Károly, a portrék Zsögödi Nagy Imre alkotásai

dig, midőn a nagyváradi Magyar Színház Bitay Árpád fordításában bemutatta *Apáról fiúra* című darabját, az „irodalmi testvériesülésről”

beszélt. „Örülök - jelentette ki hogy így segíthetek a két nép között bizonyos megértést teremteni. Ha ez a két nép régebben megértette volna egymást, megváltoztathatta volna a világ ezen részének sorsát. Népeink annyira egybetartoznak, hogy leikeinknek is egymásra kell találniok.”

A román szellemi élet más képviselői is sürgették a román és magyar művelődés közeledését. Emil Isac, korábban a Nyugat, a Huszadik Század és az Esztendő munkatársa ösztönözte hittel és jóakarattal kezdte már a húszas évek elején a román-magyar kulturális összefogást. Az *Idea Europeana* című bukaresti folyóiratban a nemzetiségi művelődés jogát hangoztatva „a román demokrácia vallomását” fejezte ki. A kolozsvári Napkelet hasábjain pedig a kultúrák egyenjogúságának eszméje mellett tett hitet: „*Őnök itt magyarok, akiknek a román államhoz való tartozása is abban nyilvánul, hogy itt saját nemzeti kultúrájukat fogják fejleszteni.*”

Két folyóirat

Az erdélyi népek közeledését szolgálták a több nyelven kiadott irodalmi és művelődési folyóiratok: az Aurora és a Cultura is. Az Aurora kétnyelvű: román és magyar folyóirat Nagyváradon jelent meg 1922 decemberétől 1923 júniusáig. Alapítója George Bacaloglu ezredes, a „Societatea Celi Trei Crisuri” elnöke volt. E társaság is jelentékeny szerepet vállalt a román-magyar megbékélés előmozdításában, 1922-es ankétján Bernády György, Karácsonyi János, Ligeti Ernő és Tabéry Géza képviselte a magyar szellemi életet. A társaság magyar tagozatának Benedek Elek lett az elnöke. „*Az erdélyi román és magyar íróknak s művészeknek - írta Benedek Elek az Aurora 1923. február 15-i számában - egy egyesületben való tömörülése korszakalkotó esemény, s annak üdvös hatása nem marad el. Ez a lépés egészen az én szívem szerint történt.*”

A Cultura 1924 januárjában indult Kolozsvárott négy nyelven: magyarul, románul, németül és franciául. Főszerkesztője Sextil

Puscariu, a kolozsvári Román Nyelvtudományi Intézet professzora volt, a magyar rovatot Kristóf György, a román Lucian Blaga, a németet Oskar Netoliczka, a brassói Honterus Gimnázium igazgatója, a franciát pedig Yves Auger, a kolozsvári egyetem francia professzora szerkesztette. A folyóirat programja a következőket állapította meg: „Folyóiratunk több román, magyar és német tudós és szépíró közötti megegyezés alapján jött létre, és az a hivatása, hogy összekötést teremtsen három legbelső lényegénél fogva különböző, de számos közös nemes érdek révén összekapcsolt etnikai tudat között.”

A négy nyelvű kolozsvári folyóirat csak néhány hónapig dolgozott, ám e rövid idő alatt is változatos eszközökkel szolgálta a többségi és kisebbségi irodalomnak tájékozódását, és széles körben népszerűsítette a kulturális megértés ügyét.

Az Erdélyi Helikon

A marosvécsi Helikon és folyóiratuk, az Erdélyi Helikon a kialakult irodalmi hagyományt támogatta, midőn a kulturális kapcsolatok kiépítéséhez fogott. Az 1926-ban rendezett első marosvécsi találkozó határozata kimondta, hogy fejleszteni kell a magyar-román és a magyar-szász művelődési kapcsolatokat. E program jegyében kapott meghívást a vécsi várba Emanoil Bucuta, a román Pen Club főtitkára és a Heinrich Zillich, a brassói Klingsor című szász folyóirat szerkesztője. A Helikon írói nem politikai kompromisszumnak szánták az együttélő népek kulturális közeledését, őszintén hittek az erdélyi gondolat népeket összehétközítő és irodalmakat közös munkára fogó erejében. „Nem lehet erdélyi magyar író az - hangoztatta Kuncz Aladár -, aki ezekről a párhuzamos irodalmi mozgalmakról (román, szász) nem tud. Eletünknek egymásra utaltsága hozza egymás közelébe ezt a három irodalmat, s lehetetlen kikerülni, hogy ezeknek egymásra hatása, egymással való bensőséges érintkezése ne legyen.”

Az első években valóban sokat fejlődtek ezek a kapcsolatok. A He-

likon írói 1928. május 12-én Bukarestben tartottak előadást, amelyen Bánffy Miklós, Bartalis János, Kádár Imre, Olasz Lajos és Tabéry Géza, valamint Liviu Rebreanu és Nichifor Crainic szerepelt. Bánffy Miklós bevezetőjében az együttműködés mellett nyilatkozott: „Úgy

vélem, ebben a szerény írócsoportban általános érvényű eszmény lakozik, s talán egy jelentős tünet is: arra való törekvés, hogy ne azt keressük magunkban, ami megkülönböztetést, meghasonlást, gyűlöletet kelthet, hanem azt, ami egyesít, ami összeköt és egymásban lel támaszt az önmagáért való művészetre való törekvésben, megteremteni az együttműködés összhangját.”

A közeledés ügyét szolgálta az eszmecsere is, amely 1928-ban folyt a román Pen Club és az erdélyi magyar írók kapcsolatáról: Nichifor Crainic tett javaslatot arra, hogy a kisebbségi írókat vonják be a román Pen munkájába. Zillich a szász, Kuncz a magyar írók válaszát tolmácsolta; örömmel fogadták a közeledést, de arra kérték román író-társaikat, hogy foglaljanak állást a kisebbségi jogok érdekében. Crainic válasza, majd Krenner Miklós felszólalása viszont olyan szövetkezést sürgetett, amely nem függ politikai feltételektől. Ez a javaslat azután általános helyeslésre talált, s 1932-ben Bánffy Miklós elnökletével,

Kós Károly

Berde Mária, Kádár Imre, Makkai Sándor és Dsida Jenő vezető szerepével Kolozsvárott létrejött a romániai Pen Club magyar tagozata.

E szövetség sajnos nem lett hosszú életű. Ahogy a fasizmus Romániában megerősödött, az alakuló kapcsolatok felbomlottak. A Helikon eszményei mégis nyomot hagytak a román irodalmi életben; a fiatal nemzedéket tömörítő Abecedar című folyóirat erősen rokonszenvezett a transzilvánista ideálokkal. A személyes kapcsolatok is megmaradtak a magyar és román írók között.

Magyar–szász szellemi kapcsolatok

A marosvécsi Helikon első éveiben szoros nézetazonosság és együttműködés alakult ki az erdélyi szász irodalmi élettel is. A szász írók őszinte rokonszenvvel üdvözölték a transzilván eszméket, hiszen ők is ápolni kívánták a történeti Erdély szabadelvű hagyományait. Mint letelepedése óta kisebbségben élő nép, az erdélyi szászok jó politikai érzékkel védelmezte anyanyelvi és kulturális jogait, történelmileg kialakult jellegét. A dualista Magyarországon általában a magyar kormánypolitika ellenfele volt, az 1918-as összeomlás után viszont az erdélyi nemzetiségek közül elsőnek illeszkedett be az új román állam kereteibe. A hivatalos nagyromán nacionalizmussal szemben azonban önvédelemre szorult, és a hathatósabb védekezés lehetőségét ismerte fel a magyar nemzetiséggel való összefogásban. Az összefogás eszméje a húszas években még annak ellenére is sikereket ért el, hogy a szász közéletben már ekkor is léptek fel mozgalmak, amelyek inkább az elkülönülést hangoztatták.

A helikoni írók és a szász irodalom között korán kialakult az összeköttetés. Különösen Áprily Lajos, Kós Károly, Berde Mária és Molter Károly szorgalmazta a szászokkal való összefogást. Berde és Molter mint német szakos tanár jól ismerte az erdélyi német irodalmat, Áprily még Brassóban kötött ismeretséget Otto Folberhttel. Kós pedig személyes barátságot tartott fenn Adolf

Meschendorferrel és Ernst Jekeli-usszal, az erdélyi szász irodalom neves képviselőivel. Az irodalmi együttműködést segítette az is, hogy az 1927-es parlamenti választásokon a Magyar Párt és Hans Otto Roth Német Néppártja választási szövetséget kötött.

Így került sor arra, hogy a marosvécsi találkozók rendszeresen megjelenjenek szász írók, és több közös irodalmi este is sor került. Ezek a találkozók a szászok is elfogadták a transzilvánista gondolatot. 1928-ban az Erdélyi Helikon megindulását Otto Folberth a következő szavakkal köszöntötte: „A mi művészetünk formája a nyelv, s az erdélyi nyelvek alapjukban különböznek egymástól. De éppen emyire igaz, hogy egész természetelményünk, legfontosabb történelmi tapasztalataink s mai sorsunk közös élménye ugyanabból a forrásból fakad. A sorsközösségből fakadó belső érdekek láncza az, ami bennünket a mélyben összekapcsol.”

A magyar és szász irodalom együttműködése lendületesen kezdődött. A harmincas évek közepén mégis véget ért. A szász szellemi élet vezető gárdája, maga Meschendorfer és Zillich is, valamint a Klingsor című folyóirat a német fasiszmus és a „völkisch” eszmék vonzásába került. Az erdélyi népek összefogása helyett a Harmadik Birodalom felé tájékozódtak, s hamarosan felmondták a kisebbségi szolidaritást. A második világháború végén ez a rosszul megválasztott politikai orientáció határozta meg az erdélyi szászok történelmi végzetét.

Erdély és Európa

Az erdélyi irodalom eszméje, elsősorban az olyan íróknál, mint Áprily Lajos és Kuncz Aladár, a korszerűsített európai tájékozódás kiindulása volt. Mindketten a cselekvő európai humanizmus szószólóinak tartották magukat, elsősorban Romain Rolland és Thomas Mann eszméit követték. A transzilván irodalmat úgy tekintették, mint ennek a cselekvő humanizmusnak közép-európai örshelyét, s az erdélyi irodalomtól azt várták, hogy az országhatárok fölött

Molter Károly

Dsida Jenő

átívelő európai szellemiség gondozója legyen. „Úgy látszik - jelentette ki Kuncz Aladár -, hogy a végső-kig kiélezett, legtöbbször erőszakoltan összeforrasztott nagy egységekkel szemben a népi és műveltségi részlegességek mindinkább öntudatra ébrednek, s a maguk sajátosságaihoz való visszatérésben az európai kultúra felfrissítését készítik elő.” Áprily Lajos pedig az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként az európai igényességet és az egyetemes látóhatár kialakítását jelölte meg az induló folyóirat programjaként: „Erdélyisége világ-figyelő tető, nem szemhatár-szűkítő provincializmus. (...) Várja a források friss erejét, de

a távoli torkolatok is fellüktetnek benne.”

Kuncz Aladár érdeklődéssel figyelte az Európában kifejlődő regionális és nemzetiségi irodalmakat, az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként szervezte meg sorozatos ismertetéseket. E regionális és nemzetiségi irodalmakat mintegy műhelynek képzelte el, amelynek vállalnia kell Európa jövőjébe szellemi egységének és az egyetemes emberi eszményeknek szolgálatát. „Európa - írta Erdély az én házam című 1929-es vallomásos esszéjében - a termékeny, haladó szellemű nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el. Előbb össze kell törniök a műegységeknek a lehető legkisebb darabokra, hogy egy új és összegző szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet.” Erdélyt vallotta hazájának, ugyanakkor az emberi haladás egyetemes érdekei szerint gondolkodott. Szülőföldjét „virtuális Közép-Európának” látta, amely nemzeti és művelődési változatokban bővelkedik, s ezekből a változatokból képes történelmi egységet alakítani.

Az erdélyi és az európai szellemiség egységének igénye a magyar és általában a Duna-völgyi kultúrák régi hagyományát vitte tovább. Az európai tradíciókat követő magyar vagy román irodalom alapvető igazság gyanánt hirdette, hogy Közép- és Kelet-Európa kis nemzetek az európaiság és az emberi egyetemeség eszméihez kell utat találniuk. A modern magyar irodalomban Ady Endrétől és Babits Mihálytól József Attiláig és Illyés Gyuláig minden igazán jelentékeny alkotó személyiség magyarság és európaiság szerves egységét akarta megvalósítani, és ennek az egységnek a körében kereste a Duna-völgyi együttműködés lehetőségét. Ennek az egységnek a kialakításán fáradozott az erdélyi magyar irodalom is. A Helikon írói olyan nemzetiségi kultúrák kívántak, amelyet az erdélyi élet és az erdélyi hagyomány nevel, szándékaiban és szellemében mégis európai és egyetemes. ■

KÖZÉP-EURÓPA 1918 ŐSZÉN

Összeomlás, országmentés, államalapítás

Austria delenda est! - a Habsburg-monarchia felosztásának sokszor és sokak által megfogalmazott gondolatát az első világháború ötödik őszen a döntő fölényhelyzetbe került antant államférfiai és tábornokai egyértelműen a háború befejezésének leghatásosabb és legcélratoróbb eszközeként értékelték: a Monarchia és a balkáni szövetségei kiválásával az európai hadszíntéren Németország egyedül marad, s így kénytelen kapitulálni.

Az Osztrák-Magyar Monarchia háborúból való végleges kiiktatásának és a német szövetségi rendszer felbomlásának legbiztosabb módjaként pedig szinte tálcán kínálkoztak a Monarchia szláv, olasz és román nemzetiségeinek 1918 folyamán felerősödött nemzetállami törekvései, illetve ezek támogatása és nemzetközi jogi elismerése. A szövetségesek közül utolsóként Wilson amerikai elnök döntött a közép-európai kis nemzetek függetlenségi törekvéseinek támogatásáról, amikor 1918 júniusában a Monarchiát mesterséges alakulatnak nevezte Lansing államtitkárhoz intézett levelében, történelmi igazságtétlként említette meg a Habsburgok uralma alól felszabadulni kívánó nemzetek önállósulását, s hozzátette, hogy szerinte a magyarok sem ragaszkodnak jobban a Monarchiához, mint a csehek és a többi kis nemzetek.

Nemzeti forradalmak

Az 1918. őszi osztrák és magyar parlamenti naplók híven tükrözik a katonai összeomlás és a nemzeti szeparatizmus fenyegetésétől egyre kritikusabbá váló helyzetet: az antant támogatás tudatában a cseh, lengyel, délszláv, román nemzeti tanácsok a Monarchia különbéke-javaslatát elutasító október 18-i Wilson-választ követően már csupán a teljes különválás és függetlenség kérdéséről voltak hajlandók tárgyalni. Megkésve bocsátotta ki IV. Károly a Monarchia nemzeteihez intézett manifesztumot október 16-án, amely a Lajttól nyu-

gatra eső részek föderatív átalakítását hirdette meg. A vég elkerülhetlenné vált. Magyarország számára Tisza október 17-i parlamenti színvallása jelentette a háborús vereség tudatosítását: „*Elvesztettük a háborút, nem mintha nem tudnánk továbbra is szívós védekezést kifejteni, nem mintha nem tudnánk az ellenség végső győzelmét drágává tenni, de az erőviszonyok eltolódása folytán a háború megnyerése nem lehet reményünk, és ennek folytán keresnünk kell a békét olyan feltételekkel, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak.*”

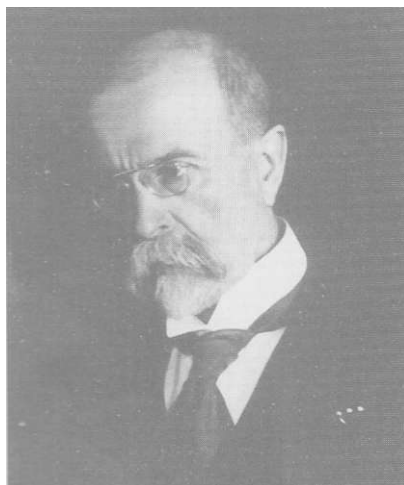
A végóráit számláló történelmi Magyarország parlamentjében két nappal később a románok, szlovákok képviselői bejelentették önmeghatározási igényüket, október 19-én pedig Zágrábban a szlovének, horvátok és szerbek nemzeti tanácsa az összes délszlávok egyesülését követelő deklarációt adott ki. A Monarchia népeinek nemzeti forradalmi az első világháború előtt teljességgel irreális független nemzeti kisállamok létrehozását tűzték ki célul. S minthogy a Monarchia államapparátusa, mindenekelőtt pedig had-

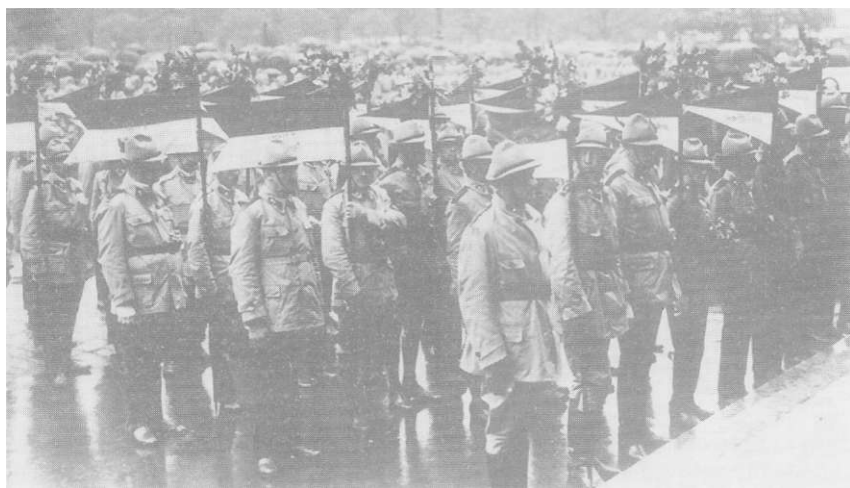
serege a háborús frontok összeomlása miatt viharos gyorsasággal bomlásnak indult, a nemzeti célok megvalósítása előtt többé nem volt elháríthatatlan akadály.

Miután Andrassy Gyula, a Monarchia utolsó külügyminisztere a csehszlovák és jugoszláv államalapítás igényét elismerő október 27-i levelét megküldte Wilsonnak, rövid pár nap alatt Prágában, Zágrábban, Turóc-szentmártonban, Krakkóban kikiáltották a Monarchiából való csehszlovák, délszláv, (galíciai) lengyel kiválást, illetve Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulását. A csehszlovák államalapító, *Tomáš Garrigue Masaryk* 1917-1918 telén készült *Az új Európa* című politikai programjában Ausztria felosztását jelölte meg a háború fő céljának, ami cseh szempontból bizonyára igaz volt, Abban is igaza volt a cseh politikának, hogy a Monarchia a 19. század folyamán képtelen volt a területén élő tizenegy nemzet számára az emanci-

Bécs, a köztársaság kikiáltása, 1918. november 12-én

Tomáš G. Masaryk

Heimwehr ünnepség Bécsben, 1929-ben

páció feltételeit megteremteni, s ezáltal a nemzetek közötti együttműködésre alapozott új állameszmét kialakítani. Masaryk a Monarchia két „törzsnemzetéről”, az osztrák-németekről, illetve a magyarokról leszögezte, hogy ők is „magasabb politikai erkölcsiséghez fognak fellendülni, ha kényszerítve lesznek hogy más nemzetek kizsákmányolását feladják és lemondjanak egy, a világtól elmaradt dinasztia kiszolgálásáról.”

Bécs és Budapest forradalma

Ugyanezt Bécsben és Budapesten természetesen kissé másként látják. „Az osztrák-németek és a magyarok sokkal inkább áldozatai, semmint zászlóvivői voltak ennek a forrad-

Katonai járőr a Karl Marx Hofnál, a Schutzbund felkelés leverése után, 1934. február

lomnak” - írta a forradalmi osztrák kormány külügyeinek irányítója, az osztrák szociáldemokrata pártvezér Ottó Bauer, majd így folytatta: „A körülöttük végbement nemzeti forradalmak nyomában kitört az osztrák és a magyar forradalom, melyek szintén mindenekelőtt nemzeti célokat tűztek ki. S minthogy államéletünk addigi formáit a környező forradalmak szétzúzták, mindkét nemzet az 1848. évi polgári forradalom eszméihez nyúlt vissza. A magyarok úgy próbálták magukat a Habsburg-monarchia összeomlásának következményeitől megmenteni, hogy kikiáltották függetlenségüket. Az osztrák-németek pedig - minthogy kételkedtek annak lehetőségében, hogy a történeti nagy Ausztria pusztá maradékként gazdaságilag elviselhető, nemzeti szempontból önálló életet élhetnének - a Németországhoz való csatlakozásukat proklamálták.”

Az osztrák forradalom nemzeti tartalma kezdetben valóban a térség többi nemzeti programjához hasonlóan a teljes nemzeti egység megteremtése, azaz az Anschluss megvalósítása volt: október 30-án a bécsi Reichhaus épületére kitétték a birodalmi német lobo-

gót. A párizsi békekonferencia azonban az osztrák békefeltételek közt eleve kizárta Ausztria Németországgal való egyesülését, s így az osztrák forradalom szintén elsősorban az egyre nyomasztóbb szociális kérdések megoldásának irányába tolódott el. Tegyük hozzá, a rendkívüli ellátási nehézségek, a szomszéd országokhoz került szén- és élelmiszerforrások okozta súlyos gondok ellenére igen sikeresen. Az osztrák békeszerződés ráadásul megtiltotta a Német-Ausztria név használatát, jöllehet az osztrák nemzetgyűlés az új állam részére ezt a nevet szavazta meg.

Ausztria és Magyarország, az éppen összeomlott Monarchia két „törzsnemzetének” utódállama tehát a Monarchia, illetve azon belül a történeti Magyarország felbomlása, mi több, az etnikailag német, illetve magyar többségű területek (Dél-Tirol, a korabeli szóhasználatnál Deutschböhmen és a Deutschmähren névvel illetett Szudétavidék stb., illetve Csallóköz, Bodrogköz, Székelyföld stb.) leválása miatt az 1918. évi forradalmi átalakulásban a köztársasági államforma megteremtése mellett egyfajta országmentésre, az etnikailag kompakt peremterületek védelmére is rákényszerült. E tekintetben a két ország etnikai veszteségeit tekintve az Ausztria határain kívül maradt németység megközelítette a négymilliót, s így lényegesen nagyobb volt, mint a magyar kisebbségek lélekszáma. Kiváltképp a Csehszlovákiához került dél-csehországi és dél-morvaországi, tehát a Bécs szellemi vonzáskörzetéhez tartozó németység elvesztésébe törődtek bele nehezen az osztrákok.

Mindazonáltal Ausztriának kezdetől fogva sikerült konszolidált szomszédi kapcsolatokat teremteni Csehszlovákiával: a minimális ellátást biztosító szénszállítmányok fejében az osztrák kormány kezdetől fogva szorgalmazta az államközi kapcsolatok rendezését: a többszázéves bécsi és alsó-ausztriai cseh bevándorolt kisebbség, illetve a hárommilliónyi németiség jogainak érvényesítésében az 1921-ben megkötött brünni csehszlovák-osztrák szerződés a régió máig folytatás nélkül maradt bilaterális kisebbségvédelmi megállapodásainak ígéretes kezdeteként értékelhető. Ausztria Karl Renner kormánya idején sikeresen nézett szembe a Monarchia szanálásának nemzetiségi, szociális gondjaival: minden feltételezés ellenére Bécsben nem tört ki a vörös forradalom, és a kortárs osztrák politikusok által is életképtelennek tartott maradékállam heroikus erőfeszítések árán az 1920-as években az új Közép-Európa jellegadó kisállamává vált.

Keleti Svájc helyett a Balkán előszobája

A masaryki új Európa elképzelés közép-európai koncepciója a régió kisnemzeti jellegének legmegfelelőbb államformát a nemzeti kisállamokban látta, de a kortárs publicisztikában gyakran emlegetett balkanizáció veszélyét a rokon szláv nemzetek föderációjával, mi több, mesterséges nemzetegységével, azaz a csehek és szlovákok, illetve szerbek, horvátok, szlovének egyfajta pszeudoföderációjával kívánta kivédeni. Csehszlovákia Párizsban, a békekonferencián sürgősülő külgügyminisztere, Eduard Beneš Csehszlovákiát éppúgy keleti Svájként képzelte el, mint Jászi Oszkár, az őszirózsás magyarországi forradalom kormányának nemzetiségi minisztere a történelmi Magyarországot.

Államalapítók és országmentők, győztesek és vesztesek egyaránt tisztában voltak a Monarchia felszámolásával járó közép-európai átalakulás politikai és gazdasági következményeivel: az immár állampolitika szintjére emelkedő nemzetiségi rivalizálás, irredenta, gazdasági konkurencia, katonai szembenállás veszélyeivel, a kisebbségi kérdés kezeléséből adódó számtalan konfliktuslehetőséggel. De az antant által szövetségesekként elismert csehszlovákok, délszlávok, lengyelek, románok a jó és még jobb békefeltételekben reménykedhettek, s azok érdekében igyekeztek hadseregekkel kész tények elé állítani a békekonferenciát, Ausztria, Magyarország és Bulgária pedig csak a rossz és még rosszabb béke között válszathattak.

Az első világháború végén kialakult erőviszonyokat rögzítő versailles-i békerendszer végső soron tehát nem csupán a kisállamiságot, hanem a megosztottságot és a győztesek, illetve vesztesek szembenállását emelte a régió rendező elvévé, amelynek leküzdésére az elmúlt hetvenöt esztendő is kevésnek bizonyult.

A két világháború közti kisantant, illetve magyar revíziós politika és a hitleri anchlusspolitika éppúgy eleve kizárta a régió gazdasági és politikai konszolidációját, mint a második világháború után kialakult moszkvai irányítású szatellitrendszer. Nagy kérdés, vajon az európai integráció közös nevezőjére épülő új közép-európai kisállami együttműködés képes lesz-e a közös összefogásra, vagy ismét a nagyhatalmak, a Nyugat kegyeiért versengve a nemzeti szembenállás történeti és politikai érvrendszerét mozgósítja. ■

Thomas Klestil

A KÖZTÁRSASÁG SZÜLETÉSNAPJÁN

Az a demokratikus erény, amelyre a köztársaságnak szüksége van, nemcsak azt követeli, hogy a polgárok jobban figyeljenek a közösségre, hanem azt is, hogy a hivatalviselők jobban figyeljenek a polgárokra. Nem vitás, hogy az elmúlt évtizedek során sok fennhéjázástól megszabadultunk, nagy távolságokat haldtunk át. Ennek ellenére érezhető, hogy a polgárok mind jobban idegenkednek a politikától.

Ezért felteszem a kérdést: Lehet, hogy nem vontunk le megfelelő következtetéseket sem az első köztársaság kíméletlen konfrontációiból, sem a második köztársaság együttműködést kereső elkötelezettségéből? Talán a pártok túlságosan rátelepedtek az államra és a társadalomra, a polgárok számára elfogadhatatlan mértékben? Vajon a hatalom megosztása és ellenőrzése megfelel az igazi demokrácia normáinak?

Nem tartanak-e túlságosan a politikusok a közvetlen demokrácia továbbépítésétől - és ha igen, azért-e, mert elkényelmesedtek a politikai folyamatokban, mert lebecsülik a polgárokat, vagy mert kiszámíthatatlan fejleményektől félnek?

Őszintén törekszünk-e arra, hogy a polgárokat bevonjuk bizonyos fel-

adatok megoldásába, de úgy, hogy kívül maradhassanak a pártstruktúrákon? Azért léptünk-e túl az első köztársaság tragikus ideológiai csatározásain, hogy most az ellentétes veszélynek essünk áldozatul, a populizmus kísértetének, és mindenki kedvét keressük? És vajon napjainkban nem azt látjuk-e, hogy bizonyos médiumok alapállása a politikai felelősség viselőivel szemben már nem az ártatlanság vélelme, hanem a bűnösség állandó gyanúja? És nem vezet-e ez oda, hogy a szükséges politikai döntések elmaradnak csak azért, mert a döntéshozók tartanak a médiumok ellenkezésétől, félnek a médiumok kegyének elvesztésétől?

Jól ismerem azokat a nehézségeket, amelyekkel a politikai felelősség viselői naponta szembetalálkoznak, hiszen én is közéjük tartozom. De éppen a demokrácia nemcsak arra kötelez, hogy fontosnak kiáltjuk ki, ami népszerű, hanem arra is, hogy tegyük népszerűvé, ami fontos.

Részlet az osztrák államfő beszédéből, amely 1993. november 12-én, az osztrák köztársaság kikiáltásának 75. évfordulóján hangzott el a bécsi parlamentben. A részletet a Die Presse 1993. november 13-i száma alapján közöljük.

„AZ ÁLLAM, AMIT MINDENKI AKART”

A hivatalos Ausztria méltóképpen emlékezett a hetvenöt évvel ezelőtti történetekre, ünnepi ülést tartott a Nemzetgyűlés, annál is inkább, mert 1918. november 12-én is az azonos nevű, de ideiglenes mandátummal önmagát megajándékozó testület játszotta a főszerepet. Az kiáltotta ki a demokratikus köztársaságot, amelyben minden hatalmat „a nép gyakorol”.

Az 1993-as évfordulós megemlékezések, az államfői, a kormányfői beszédet is beleértve, a jelek szerint a történelmi fordulópontra demokratikus mivoltára kívánták irányítani az osztrák történelem eme fejezetéről nem sokat tudó közvélemény figyelmét. Arra, hogy a mai, a második világháború nyomán létrejött második osztrák köztársaság 1918 progresszivitását őrzi.

Arról viszont már inkább csak a komolyabb napilapok cikkei írnak részletesen, hogy akik az első köztársaságot létrehozták - Karl Ren-

ner, Viktor Adler és a többiek - „gyermeküket” - ahogy az első törvényeik rendelkeznek - a „Német Köztársaság részének tekintik”, az új állam neve pedig Német-Ausztria.

Vagyis hogy a bukott Habsburg-monarchia alternatívájaként eszük ágában sem volt az Ausztriában élő népnek egy picinyke, független államot ajánlani, inkább a német etnikumhoz való tartozás alapján képzelték el a jövőt. (De hiába, mert ez az első Anschluss-kísérlet a győztes hatalmak ellenállásán St. Germainben megbukott.)

A mai Ausztria vezetői 1918. eme üzenetét természetesen nem tekintik időtállóknak, úgyhogy nem kívántak az ünnep alkalmából sem túl sok szót vesztegetni rá.

Egyedül Heinz Fischer, a Parlament elnöke szólott arról, hogy az első köztársaság vezető politikusai az osztrák identitásérzés és a nagynémet gondolkör között ha-

tározatlanul lavírozva súlyos hibákat követtek el, mert ezenközben lejáratták a demokráciát, minek következtében a nép körében „megüdvözülhetett” az 1938-ban Bécsbe bevonuló Adolf Hitler.

Ezért óvott most Fischer éppúgy, mint az újságok hasábjain minden jeles, befolyásos publicista, köztük az osztrák történelem legtekintélyesebb tudora, Hugo Portisch mindenféle „németeskedéstől” amelyből végeredményben csak valami olyasmi születhet, ami a demokratikus intézményrendszer kétségbevonását hozhatja magával.

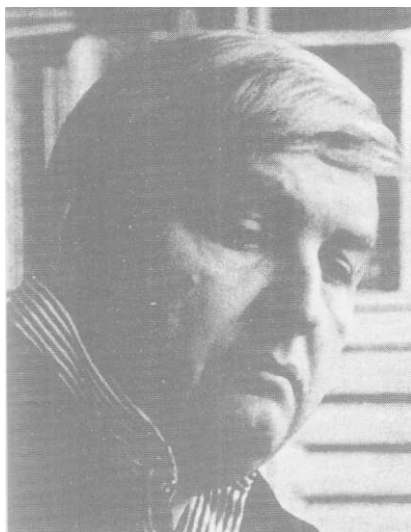
Minden jel szerint 1918. november 12. kapcsán 1993-ban jó alkalom nyílt megerősíteni: a jelenlegi osztrák politikai elit tovább kívánja erősíteni az osztrák identitástudatot, s azzal felvértezve kívánja elősegíteni a nemzet beépülését egy nagyobb egységbe, amelynek jelzője: európai.

Zentai Péter

EGY HAZÁTLAN EMBER NAPLÓJA

Bora Ćosić Zágrábban

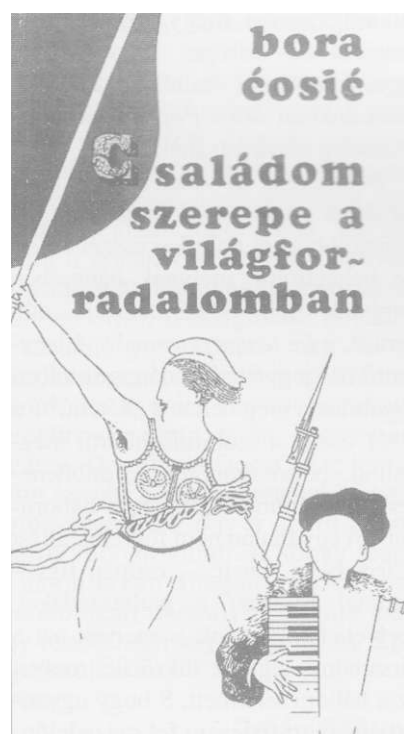

A Zágráb belvárosában lévő Kulturális Tájékoztató Központban október derekán szokatlan, a mai zaklatott időket tekintve bizarrnak tűnő könyvbemutató zajlott: Bora Ćosić *Egy hazátlan ember naplója* (*Dnevnik apatrida*) kötetének megjelenésére voltak kíváncsiak feltűnően nagy számban a mai horvát irodalmi kritika döntő szavú művelői, a horvát főváros művészeti közvéleményének befolyásos alakítói, újság- és közírók egyaránt. Közöttük a kortárs horvát irodalom oly jeles képviselői is, mint Vlado Gotovac (1930) költő, akit a titói és poszttitói horvát-jugoszláv párturalmi rendszer sokéves, kétszeri fegyházbüntetéssel sújtott (1972-1976, 1982-1984) a szentesített s kizárólagos felfogástól eltérő nemzeti és szabadelvű polgári nézetei, ezekkel kapcsolatos s bünténynek minősített megnyilatkozásai, állásfoglalásai miatt. Talán ennél is nagyobb vétkének tudták be, hogy a „verbális deliktumot” kimerítő nézeteit a börtönben sem tagadta meg, nem folya-

modott amnesztiáért, s nem tette lehetővé a parancsuralmi rendszernek a megbocsátó s elnéző, nagyvonalú kegy gyakorlását... És ott volt Slobodan Šnajder (1948) drámaíró, a *Horvát Faust* (*Hrvatski Faust*) nagy sikerű, de az egyeduralmi felfogást megkövetelő rendszerben vitatott szerzője, akinek Bora Ćosić névreszólóan ajánlotta legújabb, most Zágrábban megjelent és bemutatott könyvét.

A zágrábi könyvpremier furcsasága abban volt, hogy Bora Ćosićot (1932) a legutóbbi időkig belgrádi íróként s az élő szerb irodalomban tartották számon, könyvei - zökkenőkkel - Belgrádban jelentek meg, ahol zsenge gyermekkorra, 1937 óta élt, s ahol gimnáziumba, egyetemre járt, ottani irodalmi lapokat szerkesztett, s ott könyvelhette el eddigi könyv- és színpadi sikereinek legjavát. Jugoszlávia szétbomlása után a jugoszláv térség napjainkra kiismerhetelenné kuszálódott tragikus állapota arra bírta, hogy visszatérjen szülőföldjére, Horvátországba, ahol szülei „vegyes”, szerb-horvát házasságából született, Zágrábban. Mostanság már huzamosabban Isztriában, a tengerparti Rovinjban él és alkot, s szülővárosába hosszú idő után először épp könyvének megjelenése alkalmából jött el ismét. A sok barát, ismerős megjelenése a könyvbemutatón e látogatás szokatlanságának is szólhatott, s az alkalomnak, hogy jókora idő elteltével, merőben rendhagyó körülmények között találkozhatnak újból Bora Ćosićsal. Talán azzal az alig titkolt reménységgel is, hogy a történet ott folytatódhat majd, ahol többször is félbeszakadt.

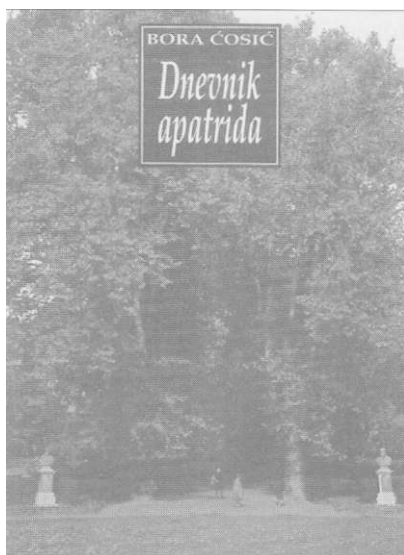
Bora Ćosić eddigi „leghírhedtebb” könyve a *Családom szerepe a világforradalomban* (*Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji*) című ironikus regénye volt, melyben a „felszabadulást” követő jelmondatos, patetikus évek illúzióromboló, groteszk megjelenítését a gyermeki naivitás áttetsző mezébe burkolta. Két szétkapkodott „független szerzői kiadás” után végül is 1969-ben mint az esztendő legjobb, legsikeresebb könyve a *NIN* (= *Nedeljne Informativne Novine*) tekintélyes és legalizáló díját nyerte el vele, s a „hivatásos” könyvkiadás is elfogadta. A regény sikerét tetézte a belgrádi *Atelje 212* frenetikus sikerű színpadi változata, amely sok évig nem került le a műsorról. A *Családom szerepe a világforradalomban* csakhamar ma-

gyarul is megjelent Újvidéken, s az Európa Könyvkiadó emblémájával nálunk is (1970), de alig néhány nap elteltével csendben bevonták a kirakatokból, s példányai eltűntek a magyar könyvesboltok polcairól. E szatirikus regény budapesti kiadása ritkaságszámba megy. (Bora Ćosić nevével az *Európai Utas* olvasói egyébként már találkozhattak 5. számunkban *Mića Popović álma és igazsága* című írásánál.)

Bora Ćosić új kötetének, az *Egy hazátlan ember naplójának* műfaját leginkább mint politikai esszét lehetne behatárolni, melynek háttérében napjaink déli polgárháborúja dül. Proust, a *Le temps retrouvé* - *A megtalált idő* jegyében s talán igézetében fogalmazta meg benne a „kéténű” író 1991 őszén a szülőföld hitéről megvallott, belső monológját, döbbenetes soliloquiumát. „Ebben a háborúban én egyáltalán nem foglalkozok állást - írja Bora Ćosić -, csupán figyelemmel kísérem a párbeszédet, melyeket folytatunk, s melyek azt a társadalmi légkört tükrözik, melyet ez a háború teremtett. S hogy ugyan-ezt a légkört fedezem fel századelőn-

kön, egy régen volt társadalomban, miként azt már megindokolták ama könyvben, melyet eközben, e háború alatt olvasok.”

Horvátok, szerbek, egy nyelvet beszélők vagy egymás nyelvén hiánytalanul, de csak verbálisan értők tragikus és történelmi - vajon kilátástalannak, véglegesnek s helyrehozhatatlannak bizonyuló? - elhatárolódása nyomasztja-e napjainkban e „kettős tudatú” író? A tragikus s

kísértő történelmi tény megmásíthatatlansága, vagy az ember morális felelőssége s esendősége zaklatja? „Ez egy feljegyzés a szentséggyalázasról, mert mindannyian anyaföldünk gyermekei vagyunk, s néki kell megvallanunk szeretetünket, határtalanul, maradéktalanul. Mindahányan az ő gyermekei vagyunk, s ennek következtében viselkedünk gyermeken, gyerekesen, kergén.”

A jugoszláv térség konfliktusa változatlanul nyitott, megoldásának, oldódásának távlata kétes, szinte kétséges. A térség egy részén véres, tragikus polgárháború(?) dül, melynek indítékai lehetnek történelmi, és lehetnek világnézeti is. Hódítók és védelmezők, támadók és védők szembesítik valós vagy vélt morális igazukat. Lehet ez az össze-csapás testvérháború és vallásháború is. Lehet egy ősi, szüntelen lapangó s megbúvó, örökletes ellentét konfliktusának új felvonása, egy korábbiak a folytatódása. Vajon epilógusa is? Önmagát idézve. Bora

Ćosić 1978-ban *Tutori (Gyámok)* című regényére utal, amelyben ezt írta: „A szerbek és horvátok előbb testvérek lesznek, azután majd szakitának egymással, utóbb újból testvérek és édes egy komák, majd megint öltre mennek egymással, s mindezek után úgy tesznek majd, mintha sosem találkoztak volna.”

Írásának végén vajon képes-e számvetésre az író, aki tulajdon sorsán tapasztalja meg a megkísértő létvalóság bizonytalanságát? „E föld gyermekei a kicsiny Proust módján rettegnek, vajon szülőhazájuk csókot lehel-e homlokukra elalvás előtt, vagy sem. Mert ha csókkal illeti őket, az a szülőttei iránti aggodalom és szeretet valaminő jele lesz, ez pedig nem jöhet szóba. Ezt én mondom, akit tulajdon szülőhazája hagyott cserben, miként ők is majd magukra maradnak, előbb vagy utóbb. Az egyedüli fiúi mód-szer - ha eleve nem számol az anyai ágyba való fejvesztett vérfertőző igyekvéssel - az, hogy ettől a szülő-anyától, aki nem viseli tulajdon magzatjainak gondját, nyomtalanul elbújhasson valamerre.”

Ennyit, töredékesen. Bora Ćosić megnyilatkozásáról. ■

SZERB ÍRÓ HORVÁTORSZÁGBAN

Beszélgetés Bora Ćosić íróval és Nenad Popović kiadóval

Orbán Györgyi: *Elégedett a mai estével?*

Bora Ćosić: Igen, elégedett vagyok, hiszen barátok között vagyunk. Egyáltalán nincs olyan érzésem, hogy itt most közönség van jelen, hiszen olyan családiás a hangulat. A teremben csaknem mindenkit már korábról ismerek. Hosszú Ideje nem jártam Zágrábban, Rovinjban élek, és most, amikor idejöttem, hirtelen mindenki összegyűlt. Mivel már túl vagyok hatvanadik életévemen, elég sok a barátom is. De szemmel láthatólag sok új baráttra is szert tehetek most, mint például magára.

O. Gy.: *Horvátországban, csakúgy, mint az összes többi volt szocialista országban, nagyon kevés pénz jut kultúrára, így a könyvkiadásra. Az ön írását mégis kiadták. Hogy sikerült ezt elérni? Nem tartja ezt kirakat-dolognak, hogy ön horvátországi szerb, és talán ezért?*

B. C.: Amint látja, megjelent egy új és bátor kiadó, akit Nenad Popović személyesít meg, és aki tényleg nagyszerű dolgokat művelt ebben az országban. Megjelent a frankfurti könyvvásáron is, mint a legtermékenyebb horvát kiadó. Két év alatt közel negyven kiadványt jelentetett meg. Korábban, amikor még az állami kiadóvállalatnál dolgozott, ott is ő gondozta a könyveimet. Ez a mostani könyvem, az *Egy hazátlan ember naplója*, szó szerint nincs a kirakatban, mert szerencsére a legtöbb példány, amely a boltokba került, gazdára is talált. Igaz, hogy a példányszám alacsony, de remélem, olvasni fogják, és semmiféle értelemben nem a kirakatnak szánták.

O. Gy.: *Hogy érzi magát egy szerb író Horvátországban, amikor lépten-nyomon érződik a bizalmatlanság? Azt hiszem, könyve is erről szól.*

B. C.: Nézze, nem döntöttem nemzetiségi hovatartozásomról, mert a vérem több komponensű. Különbösen egészen jól érzem magam, és ez szerintem azért van, mert nem kellett határoznom. Bizonyára vannak olyan helyek, ahol rosszul él az egyik is, a másik is, függetlenül nemzeti hovatartozásától. De azt hiszem, hogy kellemetlenül érzi magát a többségi nemzethez tartozó, ha túlságosan magabiztosan jelenti ki, hogy én ez és ez vagyok. Proustot olvastam, és ebben az olvasmányban találtam rá az 1916-os francia-német viszony leírására. Pontosan olyan dolgokat láttam, amelyek ránk is vonatkoznak. És akkor azonosultam azzal a némettel, aki Franciaországban él. Megegyezhetünk abban, hogy amit most leírtam a *Hazátlan ember naplója*-ban, azt Proust is megírta annak idején. Két évvel ezelőtt, a háború kirobbanásakor kezdték mondogatni nekem, döntsek, hova tartozom. Ezt nem tettem meg. Nem adtam interjúkat, nem nyilatkoztam. Szerencsére van egy nyaralóm Rovinjban, odaköltöztem, és ott kezdtem élni telje-

sen természetes életet mindenféle okmány nélkül, persze ezeket a személyi és állampolgársági papírokat később megkaptam, mert itt születtem Zágrábban. Anélkül tehát, hogy nyilatkoztam volna, ilyen módon nyilvánítottam ki hovatartozásomat.

O. Gy.: *Van-e kapcsolata magyarországi írókkal, Vujicsicsékkal?*

B. C.: Vujicsicsékát régről ismerem, de hosszú ideje nincs kapcsolatunk, amit nagyon sajnálok. Most hamarosan megjelenik egy szövegem, amely korábban könyv alakban megjelent Szarajevóban, de most elégett, hiszen a szarajevói Svjetlost kiadóban másfél millió könyv lett a lángok martaléka ebben a háborúban, mint például Mirko Kovač összkiadása. Lukács György egyik munkájának példányai is. erről biztosan nem hallottak magyar barátaim.

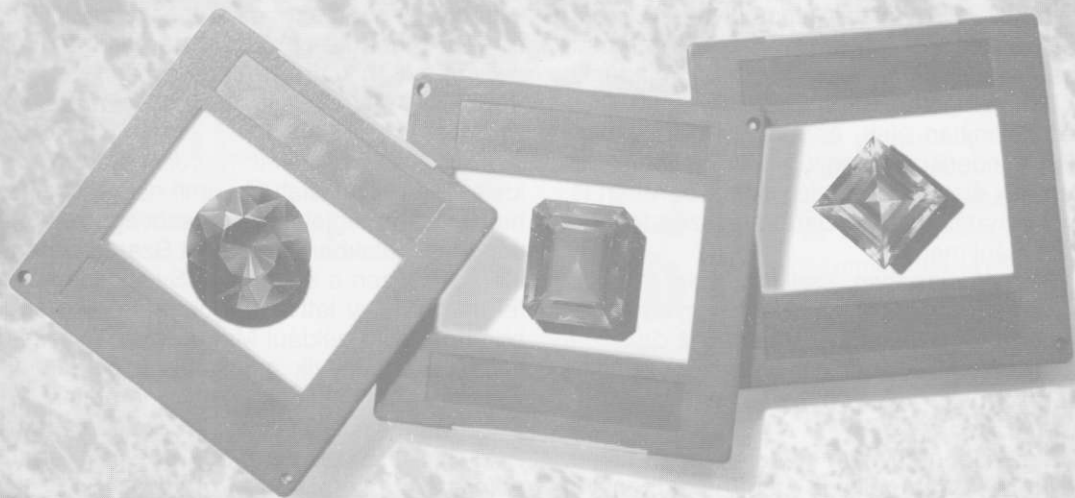
O. Gy.: *Nenad Popović független kiadó Zágrábban. Nem bátorság-e meglejtetni manapság Horvátországban egy szerb író művét?*

N. P.: Szemmel láthatólag nem, hiszen a könyv már két hete igen kelendő a boltokban. És amint látta, a bemutatón is a legnevesebb horvát kritikusok beszéltek a könyvről. Azt hiszem ez nagyon jó dolog, és ebből következően nem tartom különösebb bátorságnak Ćosić könyvének megjelentetését. A közönség szereti, olvassa. Az emberek bölcssek, és tudják értékelni Ćosić munkáját, amely az elveszett hazáról szól. Hiszen sokan azok közül, akik itt vannak ma este, a horvátországi Baranyából, Szlavóniából jöttek, amely - mint tudja - megszállt terület. Ők szintén úgy érzik, elvesztették hazájukat. Azt hiszem, hogy éles különbséget kell tenni a politikai hisztéria, a propaganda és a normális élet között. Zágrábi vagyok, és állíthatom, hogy itt létezik normális életvitel. Az olvasótábor és a könyvkereskedők viselkedéséből ítélve látszik a dolgok békés józan megítélése. És ezt nem lehet azonosítani a politikai elit viselkedésével. Ez az elit igen gyakran türelmetlenül és hisztérikusan olyan légkört gerjeszt és olyan propagandát terjeszt, amelyet háborús körülmények között meg lehet ugyan érteni, de a legtöbb esetben igen-igen izléstelen. Mondom magának, én zágrábi vagyok, a rokonságom több emberöltőn keresztül itt élt Zágrábban és környékén. Horvátok. De amióta Bora Ćosić könyve a kereskedésekbe került, azóta én sokkal jobban érzem magam, annak ellenére, hogy a szerb aknavető hús kilométerre vannak innen. A könyv megjelenése óta ismét itthon érzem magam, és hiszem, remélem, hogy Horvátország olyannyira hazája lesz majd Borának, hogy többé nem fog könyvet írni *Egy hazátlan ember naplója* címmel.

Zágráb, '93. október.

Orbán Györgyi

ÉRTÉK ÉS RAGYOGÁS

A Magyar Hitel Bank az értékpapírok mind teljesebb körével szeretné biztosítani, hogy tisztelt Ügyfelei pénzmegtakarításainak megtalálja az optimális megoldást. Bízunk benne, hogy a széles variációs lehetőségű lekötési időtartamok, a kamatozás típusai és a különböző névértékek lehetővé teszik, hogy Ön válasszon. Hiszen senki sem tudhatja Önnél jobban, hogy melyik értékpapírunk felel meg leginkább az Ön befektetési szándékának. A döntés nehéz, segítségül bemutatjuk Önnek a Magyar Hitel Bank értékpapírcsaládját.

RUBIN pénztárjegy. Változó kamatozás, 180 napos és 1 éves lekötés, vásárolható címletek: 10.000Ft, 50.000Ft, 100.000Ft, 1.000.000Ft. A RUBIN pénztárjegy azoknak kiváló, magas kamatozású értékpapír, akik lépést akarnak tartani az inflációval és vállalják az esetleges kamatcsökkenés kockázatát. **RUBIN**

SMARAGD pénztárjegy. Fix kamatozás, 90 napos és 1 éves lekötés, vásárolható címletek: 10.000Ft, 50.000Ft, 100.000Ft, 1.000.000Ft. A SMARAGD pénztárjegy azoknak nyújt biztonságos befektetést, akik biztos kamatra akarják elhelyezni a pénzüket. **SMARAGD**

ZAFÍR pénztárjegy. Fix kamatozás, 180 napos lekötés, vásárolható címletek: 10.000Ft, 50.000Ft, 100.000Ft, 1.000.000Ft.

A Magyar Hitel Bank legújabb „ékköve” egyesíti magában a biztonságot és a magas hozamot. Azoknak ajánljuk, akik fél évig biztonságban akarják tudni a pénzüket, valamilyen személyes cél érdekében takarékoskodnak, vagy még nem tudják, milyen tartós befektetésbe fognak, viszont fél év után jelentős kamatnyereséget remélnék. **ZAFÍR**

A Magyar Hitel Bank „ékkövei” a bank, valamint a Talentum Rt fiókjában vásárolhatók. Az érvényes kamatokat a Magyar Hitel Bank minden igazgatóságán és fiókjában, a Teletext Képujság 508. oldalán, valamint a Magyar Hírlapban találhatja meg.

MÁNDY ÉS A MAGYAROK

Mándynál a magyarok természetesen - a magyar csapat, meggypiros mezben, magyar címerrel. Hogy ez utóbbi aztán melyik, nem tudni, de nem túl érdekes. A magyarok mindig egy régi-régi nagy csapat vagy éppen egy olyan kültelki, világszegény fiúkból és csaknem éhező trénerből álló gyülekezet, furcsa, gyanús kis társaság, mely örök rangadót játszik. Mándynál a „magyarok” az a hazaszeretet, melyről éppúgy nem beszél az ember, mint a családjáról, a szerelméről, a legszentebb magánügyeiről:

„Néha megszólal a zene. Így volt ez valaha - bármilyen hihetetlen ez ma -, így volt ez a futballnál is. Például azon a mérkőzésen, amikor a Ferencváros megverte a Blackburn Roverst, bizony megverte. Senki nem hitte volna. De azok akkor még tudtak futballozni. Ha most azt mondom, hogy a futball észjáték, akkor úgy néznek rám, mint egy szelíd őrrütre. Észjáték?! Ez?! Manapság ott ácsorognak bambán, és ha véletlenül megkapják a labdát - csak véletlenül kapják meg! -, egyetlen gondjuk van: minél előbb megszabadulni tőle. Ez általában sikerül is. Akkor, régen még tudták, érezték, *merre van a labda útja*. Művészek voltak. És akkor tényleg megszólalt a zene.” (Beszélgetés a Merlin Színházban, 1992. október, lejegyezte Bérczes László.)

Hogy mit jelent a „magyarok”-nál védeni a kaput, azt például Zsáktól és más, többnyire különös, groteszk, ismeretlen nevű játékosoktól lehet megtudni. Mándy világában, melynek a régi, lepusztult mozi mellett a futball a legfontosabb metaforája, egy-egy játékos szinte másvilági vagy ősvilági heroizmussal küzd, nem-földi tétékért: „Én pesti vagyok, de valójában a budai Hariháromnak druk-

A 75 éves centernek

koltam. Pedig Budán nemigen jártam, legalábbis nem emlékszem rá... a Harihárom nagyon szegény csapat volt. De ott védett egy Zsák nevű kapus, egy csodakapus. Olyasfajta védést, amit ő tudott, mostanában csak véletlenül lehet látni. A Magyarország-Luxemburg mérkőzésen Petry védett úgy, hogy hátrafelé vetődött. Ezt manapság nem tudják a kapusok. Magyarazzák nekik, illetve de-hogy magyarazzák, hiszen az sem ismeri, akinek magyaráznia kellene. Szóval ez a Zsák nevű kapus védett ennél a kis csapatnál. Megvehették volna az akkori nagy csapatok, a Ferencváros, a Hungária, az Újpest, akár külföldi csapatok is. De ő maradt. Pedig ez egy olyan szegény csapat volt, hogy a Faragó Lojának - jó név egy edzőnek, és nekem is meg kell ezt írni egy novellában -, aki zsíros-

kenyeret ebédelt jobb napjaiban, rosszabb napjait ne firtassuk, mindig el kellett adnia egy nagyon jó játékos, hogy a csapatot életben tarthassa, mert annyira nem volt pénze. Például a Ticskát, akit később Titkosra kereszteltek. *De a Zsákot nem tudta eladni, az egyszerűen nem ment*. Neki az a szó, hogy hazaszeretet, eszébe sem jutott. Az »identitásról«, és hasonló beteg dolgokról pedig nem is tudott. Csak éppen itt maradt, és teljes tudását, erejét, egész életét odaadta ennek a kis csapatnak és a magyarfutballnak...”

A beszélgetésnek ez a meglepő, szokatlan csattanója, ha jobban meggondoljuk, egyáltalán nem meglepő. Mándy oly ismerős világában, melyben az ismétlések az idő felfüggesztéséhez, az időtlen együttléthez vezetnek az olvasót, melyben a tárgytól a városi tájakon át a hazajáró lelkekkel folytatott párbeszéd-foszlányokig minden megtörtént már egyszer, mindenek után vagyunk, hallgatagon bár, de mindent tudunk - itt tehát Budapest természetes magyar tájként, otthonként, földként jelenik meg, minden otthontalanságával, kietlenségével és irgalmatlanságával együtt is. Ez a Budapest, történetétől és emlékezetétől, melyet „élettelen tárgyak”: kariatidák, oszlopfők és lépcsőfordulók is öríznek, az, ami, ez a Budapest hasonlít is, de éppen csak hogy, meg inkább nem hasonlít a valóságos, hovatovább kibírhatatlan városhoz, mely egy újramodernizáció hisztérikus, agresszív metropolisává változott. Mándy Budapestjének mint magyar tájnak éppen az a specialitása, hogy megírása közben, párhuzamosan tűnik-tűnt el, egyre azonosíthatatlanabb, egyre felismerhetlenebb, „mint akire nem lehet ráismerni többé”. Budapest az

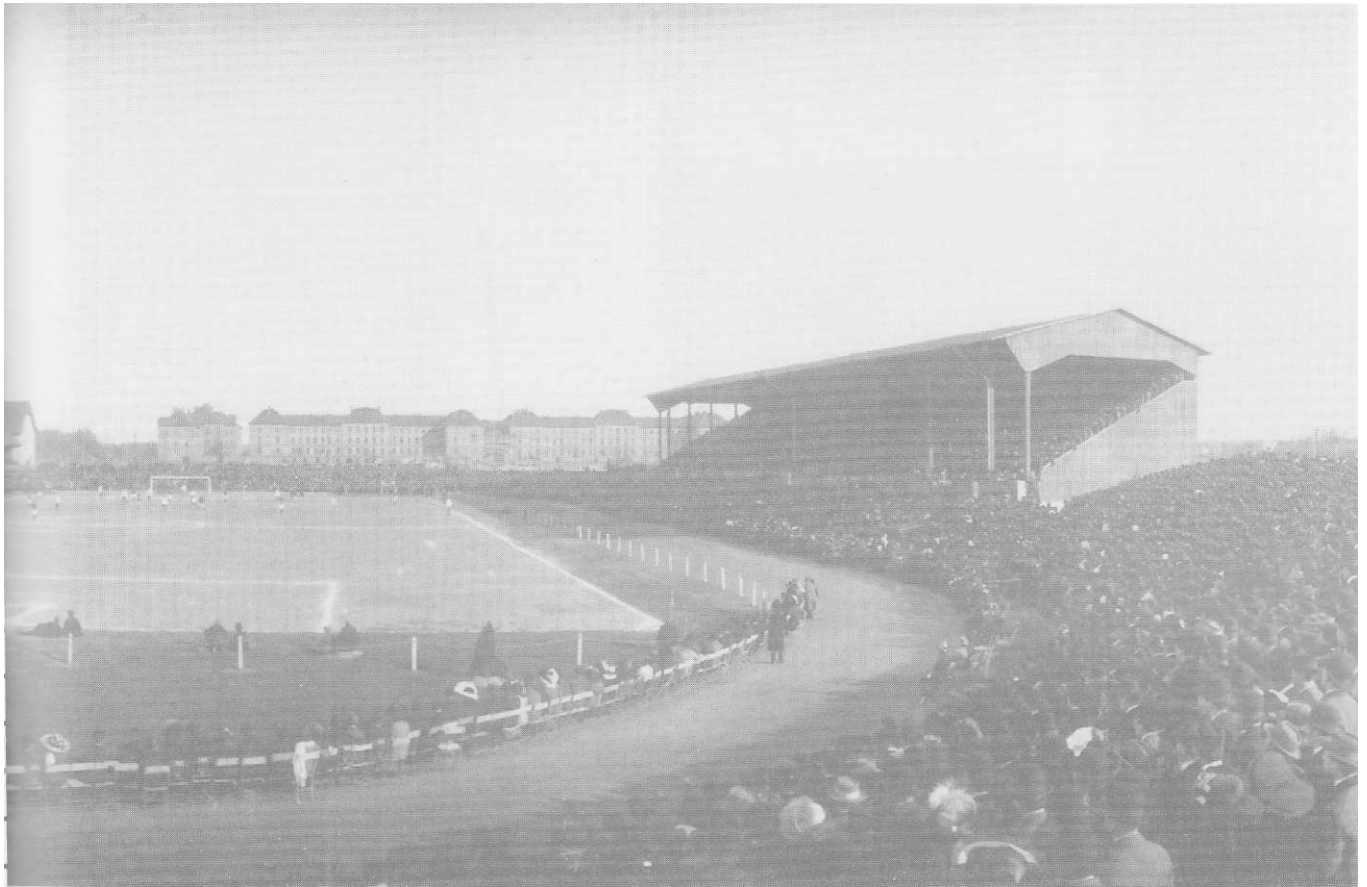

Az FTC pálya 1912-ben
(Balogh Rudolf felvétele)

emlékezés, a történelem, a politikai forradalmak és bukások, a magyar hagyomány egyik esszenciája. Az ország központjába visszajárnak a történelem alakjai, többnyire a 48-49-es szabadságharc, illetve a kiegyezés nagyemberei, Kossuth és Deák, Batthyány és Jókai, vagy az 56-os forradalom temetetlen, névtelen halottjai (*Temetők, Tóth János mozija* stb.). Olyan természetességgel mozognak, és mégis olyan stilizáltan mondják a Mándy-cetlik szélfúttá mondatait, hogy épp e feszültség által egyáltalán nem Krúdy vagy Márai, nem a régi század végi Budapest-írók városa, hanem egy holdbéli magyar táj, a Mándyé bontakozik ki - jelentéktelenebb és rosszmájúbb, szürkébb és rosszkedvűbb, töredékeesebb és feldúltabb, mint az övék. Mándy magyar fővárosának nincs semmiféle „eszmei”, „gondolati”

hangsúlya, csupán anyagszerűen emlékező súlya van: *volt itt egy ország*. Mint amikor az ember öregebb korában hirtelen-lassan rájön, milyen jók is a múlt század végi írók, milyen okos Jókai, hogy építkezik Mikszáth stb., és előveszi őket újra, holott már rég nincsenek *itt*. Az ország Mándy életművében főként egyetlen városhoz tartozik, mely tele van ki nem beszélt, csak egymás közt kipletykált, elstutogott, belterjes titkokkal, tele van szegényemberekkel és rosszakkal, tele van a pusztulás hangtalan mindentudásával és testi folyamataival, málló bánattal, foszladozó ostobasággal, szemrehányó humorral, sértett kicsinységgel és szenvedéssel, szenvedéssel, újra meg újra. Hogy egy ország milyen, hogy „mi a magyar?”, azt Mándy Iván prózájából éppen olyan plasztikusan meg lehet tudni - ha tudásnak nevezhető ez egyáltalán -, mint Móricz sáros, kevés beszédű világából, Krúdy magyar bozótjából, Mikszáth hihetetlen országisme-

retéből, Kemény illúziótlanságából, kismesterek remekléseiből. Mert magyarnak lenni nem ideológia, nem mítosz, nem irracionális identitás - hanem történet, történet-foszlányok, meg-megszakadó események sorozata, egy felbomlott, mégis jelentékeny *korpusz*, melyet a maga neveltségségében, abszurditásában, olykor hősiességében el kell beszélni. Hogy miért kell, arra nincs válasz, épp úgy nincs, mint arra, hogy Zsákot miért nem lehetett eladni, vagy hogy miért nincs többé Istennek humora (*Isten*), hogy miért jár vissza állandóan az apa a régi, nagy pálmák között szivarozva, hogy mit jelent egy haladkló öregember válla a téren meg a padon. Az elbeszélés hasonlíthatatlan, Mándy-féle hangszerelésében, ez maga a reflektálatlan, cifrázás nélküli történet. Valami süllyedő, végtelen elbeszélés ez, amit magunk elé mormolunk, abban a hitben, hogy senki se figyel már oda, hogy nincs már hallgatónk, közönsé-

günk, hogy már a másvilágon járunk-kelünk, ahol úgy fú a szél a pályán, mint valami 19. századi szabadságharcot sirató költeményben. Mátyás úgy beszél a mélyértelmű örök rangadóról, nem is a Fradi-MTK-ról, hanem az igaziról, a vérre menőről, az osztrák-magyarról (*Tóth János mozija*), nevének mítoszáról (*Ogmánd*), régi csapatokról, terekről, utcasarkokról és vagányokról, hogy az ember sokszor úgy érzi, ez a valódi magyar történet, az ismeretlen és a megismerhetetlenül izgalmas. Ebben a világban a lehető legtermészetesebben ki-bejáráknak a halottak, a rég elfelejtettek, a kis lepasszoltak, a névtelenek és a nagy nevéek, valamiféle megfoghatatlan, kimondhatatlan, végső egyenlőség és testvériség jegyében, amibe ugyanakkor egy ujjnyi szentimentalizmust sem enged be — *az életmű bravúros csapatjáték, egyszemélyben*. Vagány szenvedéstörténet, nem megúsítható. Neki, előtte, úgy látszik nyitva áll az ajtó földi és égi

között, ki-bejárákálás nem okoz problémát, mindenki egyszer csak feltámad, és kezdődik minden - a játék - előlről. Még Istennel is lehet itt találkozni, persze a tribün alatt vagy egy régi kávéházi asztalnál, ahogyan Rácz Aladár is egyszer azt álmodta egy interjú szerint, hogy amikor meghalt, és felvitték a mennybe, fogadta őt a Jóisten, aki nem volt más mint: Johann Sebastian Bach...

Mátyás Budapestje egyben az álom és a hallucináció magyarsága, egyetlen, végtelen hang-játék, mely nem igényel semmiféle további magyarázatot, nem tartalmaz ítéletet, nem hirdet semmit, hanem csupán *anyagszerű*, mint minden igazi, mély álom, mindössze telített itt-lét, magától értetődő jelenlét, ahol az *egész* magyar történet valamiképpen kísértétként visszajár és a híres cetlikén himbálódzik, lebeg, kicsivel a terek és az utcák, a Föld fölött, mintegy Zelket parafrázálva: szélfúttá *cetli* a világ...

„Góóó!

Kitárt karok. Boldog, esőtől ázott arcok.

Vezetünk! Deák valósággal tombol a tribün alatt.

Ne mondd! Igazán? Kossuth most még meglehetősen ingerült. És még ingerültebb, ahogy feléje nyújtanak egy újságlapot. Félrelöki a kezét. *Ezt tegyem a fejemre?! Csináljak belőle csákót?!*

Felzúg a közönség:

- Magyarok! Hajrá, magyarok!

Rosszkedvű, öreg zsebóra az asztalon. Fél hat múlt öt perccel. Háromnegyed tizenkettő a konyha falióráján.

Negyed öt az utca villanyóráján.

Üres a pálya. Elhagyott sártenger azzal a két árva kapuval. A játékosok már az öltözőben. Úgy rohantak be, ázottan.

A közönség eltűnt. Elmosta az eső a drukkerek hadát.

Megfeketedett tribünök. Magukra maradt padok. Szétterített ázott újságlapok az ázott padokon.

Papírrongyokat fúj a szél, ahogy végigsöpör a pályán.” ■

EGY KÁVÉ MÁNDYVAL

- Akkor valamelyik kávéházban! - ajánlottam. - Ha már írást sosem adsz!

- Kávéház? Tudsz még ilyet? - S mert ő tudott, sorolt is néhányat, majd kis beletörődéssel mondta: - Gyertek föl!

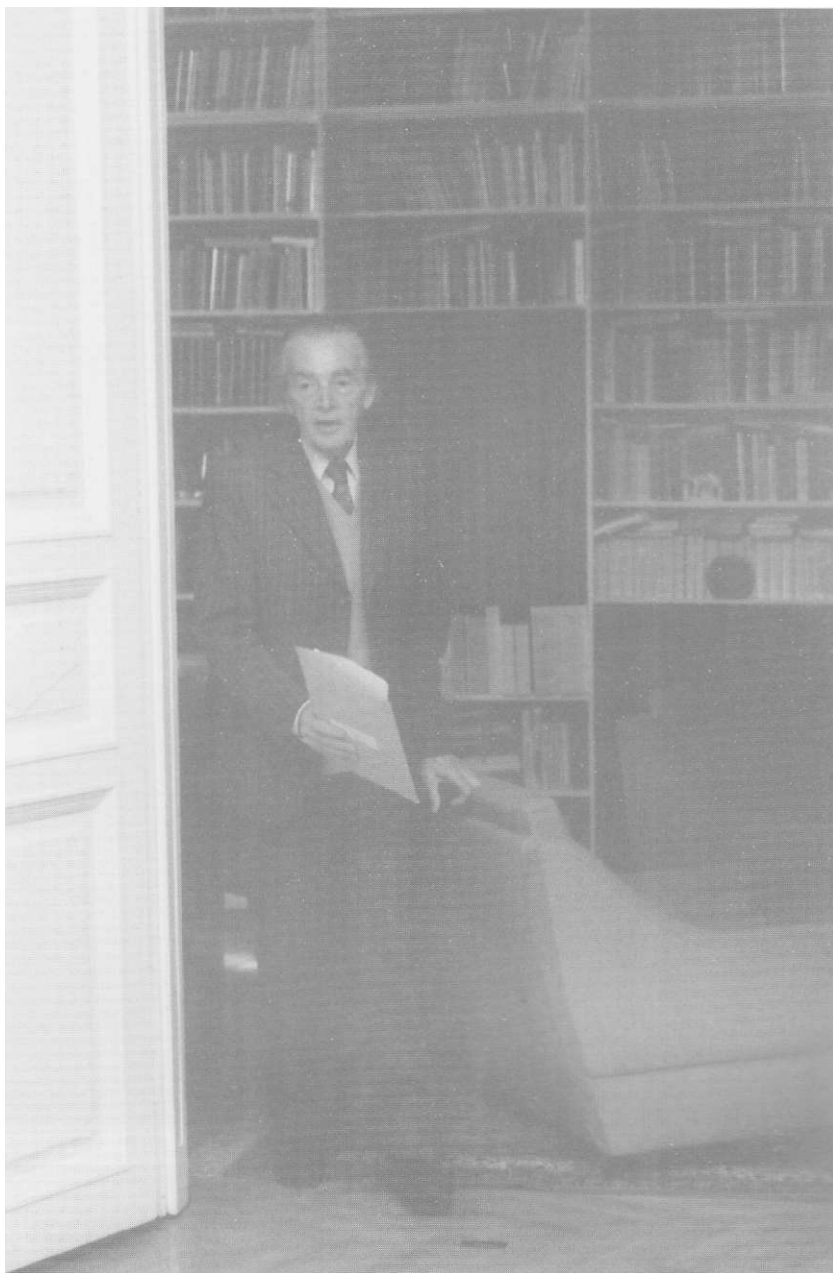
Mit kéne elmondani Mándyról? Budapest legnagyobb írója. A Mándy-féle irodalmi Budapestnek a világirodalomban éppen úgy végérvényes helye van, mint Faulkner megyéjének ott az amerikai Délen. *A két Oprával, Fabulyával, Zsám-boklyval, a temetői járattal.* A ház-mesterekkel, *Veráékkal*, akiket egy *öregedő férfi irigységével nézett.* A pályákkal, az MTK-áéval, az FTC-jével és a kis, külvárosi pályákkal, ahol a kapura nem mindig jut háló. A szurkolókkal, akik ott laknak az öltöző környékén. Lógnak a kötél- len - mint Csempe-Pempe. És - *előadók és társszerzők!* Szellem és fanyar humor, ellenállás és beletörődés, csendes, de legyőzhetetlen életerő. Budapest e téren annyit kapott Mándytól, mint Prága - Ha- šektől, Kafkától és Hrabaltól.

*

Jön be a Hungáriába (ez talán 1967), köszönget, megy le a „mélyvízbe”. A kávéház akkor már ismét „békebeli”-nek próbál látszani, és Mándy ott, az akkori *New York* díszletei között egyszerre otthonos is, meg idegen is. Vendégművész, aki egyszer talán már fellépett ebben a koncertteremben vagy ezen az operaszínpadon. Operaszínpad és vendégművész? 1967! Cikk a Népszabadságban - *Csutak és Heidegger* -, lapos okítás Mándynak. „Nem is rossz cím”, jegyezte meg Mándy, és nem látszott különösebben megrendültnek.

*

- A futball valamikor alapvetően ésjáték volt - nyitja a beszélgetést most, 1993 novemberében. A kávé már túl vagyunk, a fényképészünk kiöntött némi dobozos almalevet az ezüst tálcára.

Mándy fölkel, valamilyen könyvet keres. A lakás a nagypolgári lét tartós-szolid bútorai ellenére mint-ha most is díszlet volna körülötte.

„... A második mérkőzést el kellett veszíteniük. Ha életben akartak maradni. Uruguay mégiscsak világbajnok volt, az FTC pedig csak egy klubcsapat. És, ugye, mindez Uruguayban!”

„... Orth Gyuri kétségbeesett leveleket írt az illetékeseknek, hogy

az istenért, a Braun Csibit mentesítsék a munkaszolgálat alól. Egy ilyen jobbszélsőt!”

„Régebben sokat jártam meccsekre, aztán valahogy leszoktam róla.”

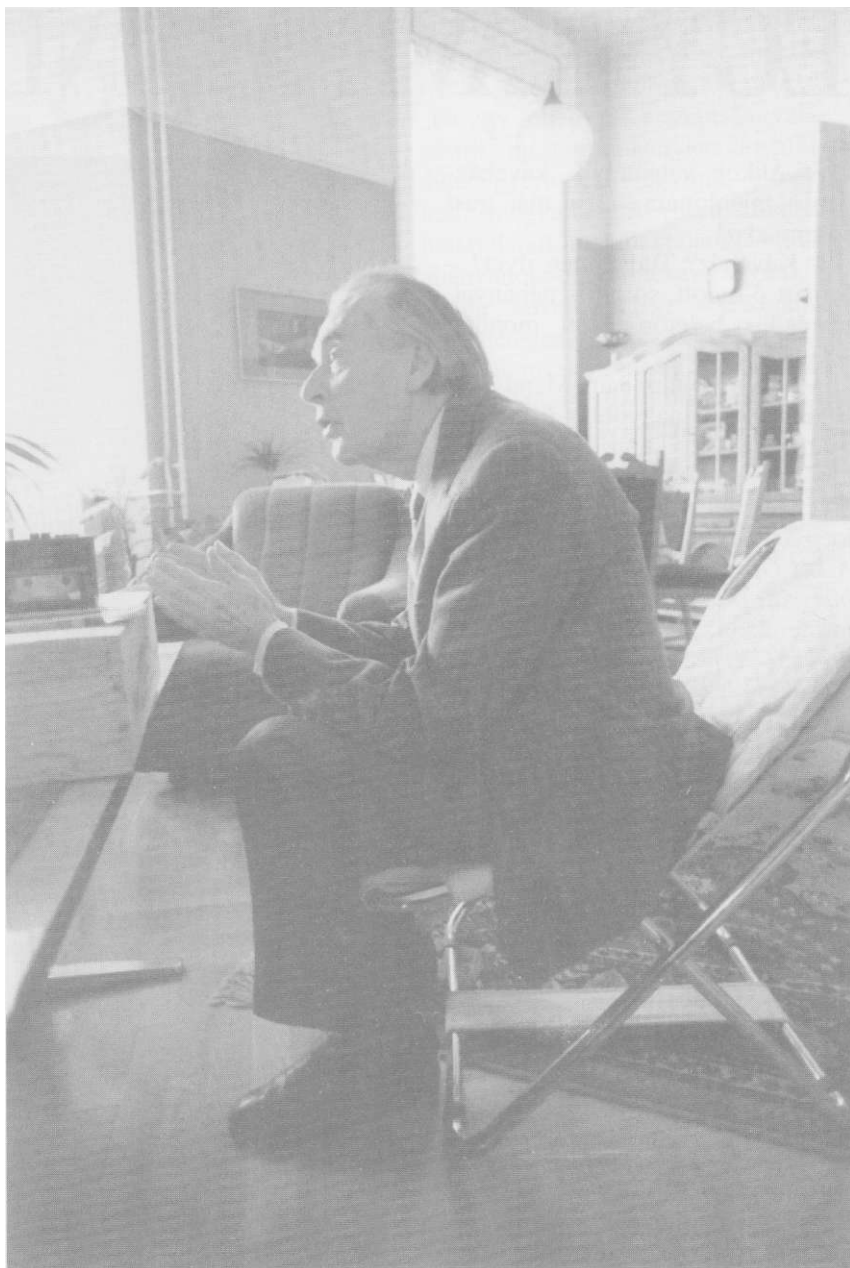
„Apám egyszerűen bement a kiegészítő parancsnokságra, s letette a nevemre szóló behívót, meg a *Két enyedi diák* című könyvemet. Magunk között szólva nem a legjobb munka. S csak annyit mon-

dott, a fiam most nem tud bevonulni, momentán ezt küldi a hazának...”

„Krúdy valahogy nem szerette a sok beszédet a nőknél. A dolognak ez a része talán nem volt fontos neki. *Gyula, ha maga nem beszél velem, én kiugrom az ablakon...* és lőn. De ahogy egy vízcsapról ír, ahogy valaki rágyújt egy szivarra, már az költészet.”

„Nem tudtad, hogy szerettem a Szabó Edét?! A Rilke-fordításai-val? Neki mondja Lenin az *Előadók*-ban: Ede, kérem, a forradalmat... elárulták.”

„Lakatos Pista? Kérdezték tőle 57-ben kihallgatáskor: és ez a Mándy, ez hogy van az oroszokkal? Szereti őket, felelte Lakatos, különösen Csehovot. Ezen aztán mélyen elgondolkoztak... Amikor

letartóztatták, azt mondták neki. na menjen, menjen előtünk! Nem kérem szépen, felelte Lakatos, egyelőre én vagyok itthon, tessék parancsolni. előreengedte őket. Ezekkel így kellett beszélni.”

„Ottlik? A lélek nemességét árasztotta mindenből... Ennyi. *A lélek nemességét.* Azt sugallva, hogy próbálj te is tisztességesen viselkedni!”

Az órára néztem, s hirtelen szedelőzködni kezdtem. Kértek még egy kávét? - kérdezte Mándy. Nem kértünk, mentünk.

- És a képek? - kérdeztem a fotóst, már lent az utcán.

- Azok, azt hiszem, sikerültek.

Módos Péter

KÖZÖS KÖNYV

Ez volt az a pillanat, amikor visszavonhatatlanul fölfedeztem magamban a félelmet. Azt, hogy van bennem, hogy mégis van bennem félelem. Úgy, ahogy van bennem tudó, máj, agyvelő. Félni nem lehet alkalomszerűen, félni csak örökké lehet. Így lesz.

Fotó: Déri Miklós

Legalább ötven esztendeje, amióta országom a kultúrvilág és legfőképpen önmaga ellen háborúba lépett, azóta ebben az országban - mondjuk, három év megszakítással - minden törvény mindig törvénytelen volt. Ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögtek, mozgalmi dalok harsogtak, hajnali csöngetések sikongtak, az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések meredeztek. Aki erre a kérdésre válaszolt, nem én voltam, hanem az évtizedek óta gyötört idomított, tudatában, személyében, idegrendszerében sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár - de inkább fogoly, mint polgár.

Kertész Imre

Kertész Imre *Jegyzőkönyv* című novellájában írja meg egy cinikus vámtiszttel történt összeütközésének históriáját. Esterházy Péter hasonló helyzetben ezt idézi fel *Élet és Irodalom* című írásában. A két novellát közös kötetben jelentette meg a Magvető és a Századvég Kiadó Körmeny Zsuzsanna szerkesztésében. A könyvet október 20-án mutatták be az Írók Könyvesboltjában.

Mert ettől a mondattól, akár egy véres látomás, földeződött bennem, átkozott irodalom. *Kertész Imre Jegyzőkönyv* című írása, mely éppen egy efféle vámostörténetet emel (inkább taszít, lök) életértelmezéssé. Az engedélyezettnél több valuta, leszállítatás Hegyeshalomnál, satöbbi. A lehunytt szemem mögött nem az édesanyám képe elevenedett meg, sokkal reménytelenebb, a Kertész Imréé. Láttam őt, hosszú, hajlott, nehéz alakját, mint egy ellen-Kolhász Mihályt, aki nem keresi az igazságát, mert az igazsága már megtalálta őt, láttam egyenként a mondatait, a lassú, hajlott, nehéz mondatokat, melyek föltartóztathatatlannal imbolyognak a végső puszta belátás felé, a kolléga ezenközben bejárta útját: íme, érti az életét.

Esterházy Péter

Lator László

KÉT HAJDANI JÁTÉKOS

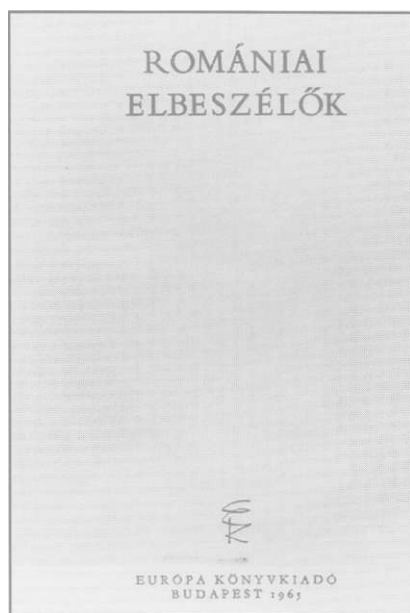
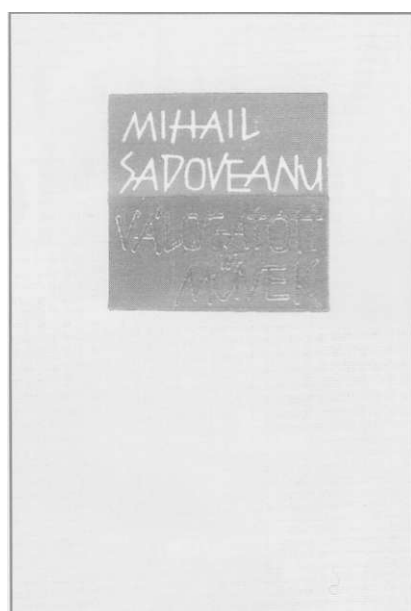
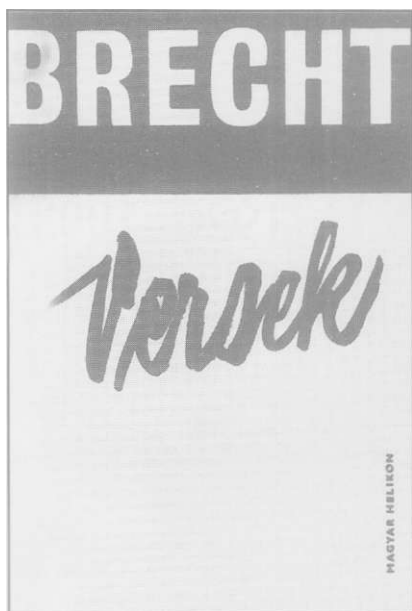
Vajon megvan-e még az az asztal az egykori Hungária, a valahai New York kávéházban, a *mélyvízben*, ahol az ötvenes, a hatvanas években, másodnapoként, a szerkesztőségi napokon, mert akkor még könyvkiadók voltak a házban, mindig összeverődött egy asztalnyi író, költő, festő, Vas István, Zelk Zoltán, Örkény, ritkábban Nagy Lajos, aztán az akkori fiatalok, Nagy László, Juhász, a könyvillusztrátorrá lefokozott Ferenczy Béni is odaodaült, aztán Czibor János, Csukás István és mások, felsorolhatatlanul sokan. Az elmaradhatatlanok közt Kormos István, a majdnem törzsvendégek közt Réz Ádám. Ők ketten igazán nem hasonlítottak egymáshoz, hacsak elragadó kedvességükben, charme-jukban meg a játékszenvedélyben nem. Hazárdjáték folyt ott, ha nem is nagyon nagy tétekben, ebéd közben, ebéd után. A bedobált és kihúzott tízforintosok számjele, a számjegyek összege vagy a sorban előre kijelölt számjegy döntötte el, ki nyer a *lehúzásban*. Vagy a sokkal egyszerűbb, egyébként nagy hagyományú gyufázás: az volt a kérdés, melyik oldalára esik a felpöckölt gyufásskatulya. Voltak azért szellemibb játékok is, pentatlón, szópóker. Kormos, némi kárörömmel, nagyokat röhögött, olyankor harsány jókedve mögött csak ritkán sejlett fel a lírájából is ismerős keserves árvasága, gyakrabban a játék már-már démoni szenvedélye. Ritkán veszített, és nem is tudott veszíteni. Nem úgy, mint Réz Ádám. Ő fegyelmезetten, tartózkodó, kikezdetetlen eleganciával játszott. Úgy, ahogy egész életét, sőt: a halálát is csinálta. Nem mintha a közismerten megbízhatatlan Kormos Pistában ne lett volna valami mélyről jövő nemes előkelőség. Ilyenek voltak a kiadói szobákban vagy valamelyikük otthonában rendezett nagy sakkbajnoksá-

Réz Ádám és Kormos István

gokon is. Snellpartikat játszottunk, a mérközések tétre mentek. Ki emlékszik még Kormos gondterhelt, barázdált-töredezett sakkozóképére, Réz Ádám rezzentlen pókerarcára, mindig megismételt mozdulataikra, játék közben elrikoltott-el-dünyyögött, a régiektől örökölt

vagy saját gyártmányú félhalandzsa kísérő szövegeikre? Hadd játsszam el egy kicsit a játékszenvedélyükkel! Ádám a magáét később a televízióban is kiélhette: kedves-szellemes játékmester lett. S alighanem játszott a fordítással is. Komolyan persze. Szórakoztatta egy-egy nyelv szerkezete, mulattatta, hogy az angol, a francia, a német, a román mellé megtanulta az albánt, a

csehet, s amikor már tudhatta, hogy halálos beteg, belefogott a japánba. De volt játékosság abban is, ahogy a kedvére való műveket kiválogatta. A szögletes humorú Švejket, az ajzottan kopár Mérimée-t, a pongyolaságot mímelő, a nyers-darabos, észrevehetetlenül pontos amerikaiakat, Malamudot, Updike-ot. Fordításaiból mindig megérezni, hogy nem egyszerűen tolmácsol. Mint a jó sakkozó, elmélyülten elemzi és megoldja a feladványt.

Kormos játékszenvedélye szertelenebb volt. Talán nincs is olyan játék, amibe bele ne kóstolt volna. Kártyázott és biliárdozott, játszott a Ferencvárosban, ha csak kerékkötő-

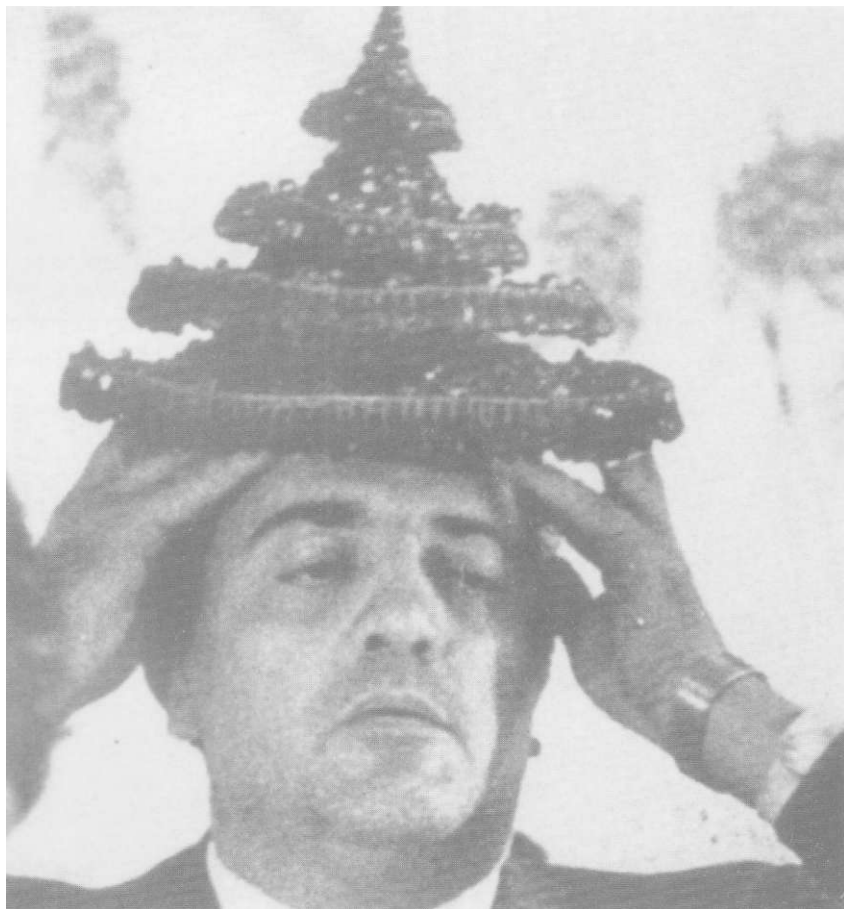
je volt is, a hajdani Nemzeti Sport tanúsága szerint, a csatársornak. És önfeledten játszott a másik pályán is. nagyszerű mutatókat csinált a nyelvvel, gyerekkori szavaival, falunevvel, folyónevekkel, kitalálással és valódiakkal. Egy könnyű kezű bűvész biztonságával keverte a valót az álm, a képzelet képeivel. Verses meséiben minden tótágast áll, a piszén pisze kölyökmackó óvodástársa Vas Pista és Domokos Matyi, az egyik macskája Lédiell, a másik Bilkei Gorzó névre hallgat, mert Kormos valahol épp ezt a nevet hallotta, a harmadik, a Kováts Nikoláj nevezetű, szenvedélyes sakkjátékos, civilben a Móra

Ferenc Könyvkiadó irodalmi vezetője. És játszott, másképp, halálos komolyan, olyan édesen sajtó felnőtt verseiben, zenekari zengésű kis dalaiban is. Szétszalazhatatlanul keveredik bennük való és fantázia. Mert szeretett, talán maga elől is, bujkálni-rejtekezni. Többnyire egy kicsit megbillentette a valódi világot, belemerítette képzeletébe. Csak hogy hívebben mondja az ő legigazabb igazát.

Kormos István is, Réz Ádám is most volna hetvenéves. Nem is volnának még öregek. Hihetetlen, hogy tizenöt-tizenhat éve nem élnek. ■

Az idő mindig múlik

FEDERICO FELLINI (1920-1993)

Egy bizonyos fajta film most megszűnt.

Amire jegyet vettünk, néztük és történt velünk valami.

Ami fölött nem múlt el az idő.

Ami nem üzent, „nem vezetett át kultúrákba.”

Ami érinthetetlen.

Az ilyen film kezdetben fekete-fehér, volt eleje, közepe, vége. Szerettük az *ilyen* filmeket.

Hosszan nézték egymást a vásznon az emberek.

Ezt jó látni - a *tekintet* már nem dívat.

Honnan néztek bennünket a vásznról ezek az emberek, mikor nem egymást nézték. Így lett *miénk* az Ő filmje. Emlékszünk ezekre a nézésekre, F. emlékeire, amik a mi emlékeink.

Férfiemiék. Nincs külön nőiemlék és férfiemiék:

Édes élet és Satyricon van.

(Az is jó, hogy a férfi a végén, a csíkos öltönyös, mikor már nem tudott a mellkasával láncot tépni, azért még emlékezett egy dalra. *A dalra*.)

Nem hiába trombitált annyit a nő, aki minket nézett, mikor hátul ült a háromkerekűn. Zampanóné. Soha többé nem hívhatnak senkit Zampanónak. Gelsominának se.)

Aztán mellek jöttek, asztal alól nézett nők, meg nők mosott ruhák között. Szökőkútban mell, körte-mell és kerek mell. Egész estét betöltő. MOZI.

Amit helyettünk látott az álomképkeretező, azt néztük mi.

MOZI, amelyet senki nem csinálhat utána. Olyan, amit kétszer is meg lehet nézni. *Használni* lehet.

Az ilyen „idős-melles” film megszűnt. Az időtálló MOZI.

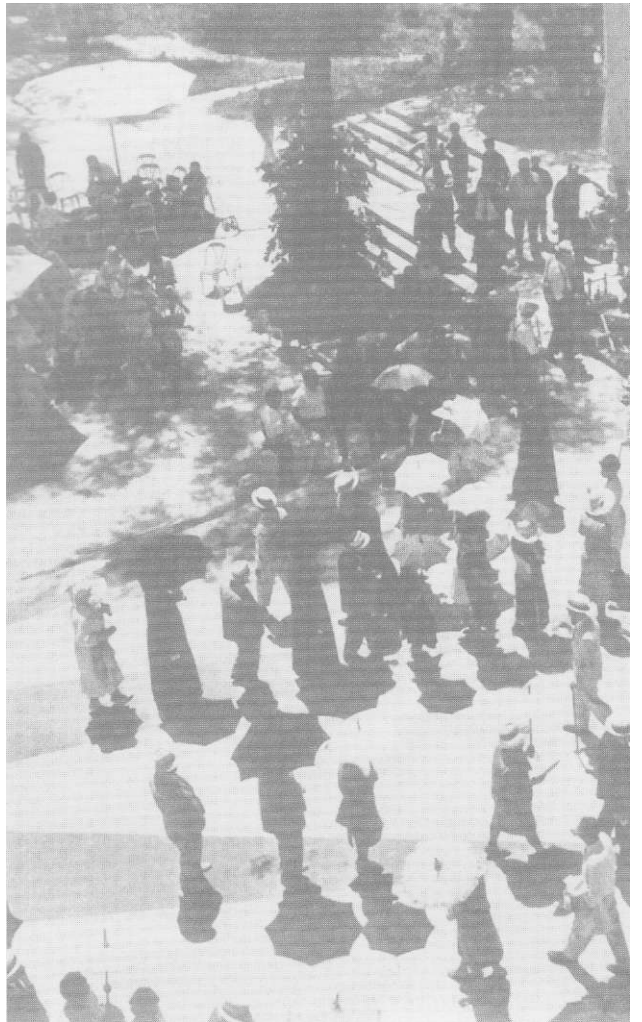
A színes-bohócos is, a bunda, amelyiknek sírtunk, mikor a végén ott marad állva. A kabát. Egyedül a porond közepén.

Megszűntek az egykabátos filmek.

Ez a komolytalan Komoly Férfi nem *használta* a filmet, hanem filmezett. Megmutatta mindenét, és az egyszerre *jelentett* MOZIT sznobnak és jegyszédőnek. Könnyen ment neki. Könnyű annak

- aki megtartja magát gyerekeknek és tud ruhát rajzolni,

- meg hajót,
- aki *minket* néz, és akit mi nézünk,
- aki belőlünk dolgozik,
- akinek trombitál a felesége,
- aki millióknak mutatja meg az anyját,

- aki tud valamit (mindent),
- akit nem befolyásoltak az irányzatok,
- aki hiányozni tud,
- akinek minden álma megvalósult,

pedig csak Carlo Ponti merete megkérdezni tőle, hogy mit álmódott,

- aki ott van, ahol Babits és Cassavettes meg az Apám. Ezt az embert most felhívta a Mindenható - pedig ő aztán nem hív fel akárkit -, hogy megkérdezze tőle, miért nem szerette az ő papjait?
- mert nem szerette. Felhívta, hogy elszámolják a felvett (és feladott) utolsó kenetet, meg a tapsot, amit rajta kívül gödörben még senki nem kapott. Ez halandó esetben nem is volna ildomos. Persze F.-nek semmi se szent. Régen, egyszer F. - amikor még nem volt Mester - beszélt már a Mindenhatóval, és Ő mondott is F.-nek valamit.

Valamit biztos kellett mondjon, amitől a rendező vagy tizenöt filmig, a halhatatlanság sértődött.

Szeretném látni azt a mozit, amiről F. most *Vele* beszél. Nyilván van néhány felejthetetlen problémájuk. Szépen ki lehet osztani ezt a filmet, jó a társulat fent.

Valószínű, hogy a MOZI szünt meg, és Ő csak elment. Ez is segít. Például ez kellett hozzá, hogy romániai tévénezőknek először vetítsék az *Országúton-t*. Pedig tudott róluk: „Hol vagyok?” - kérdezte egyszer. - „Úgy érzem magam, mintha sehol se lennék.”

Szóval emlékszik ránk is - most és mindörökké: Ő az. MOZI.

Gothár Péter

MŰVÉSZET ÉS POLITIKA VONZÁSÁBAN ÉS TASZÍTÁSÁBAN

1967 májusában közölték a nagy hírügynökségek nyomán a világlapok: a cannes-i filmfesztiválon a legjobb rendezés díját egy ismeretlen, elsőfilmes magyar rendező. Kósa Ferenc nyerte el *Tízezer nap* című diplomafilmjével. A hazai újságokban is megjelent tudósítást nyomban némi sajtó-purparlé követte: a magyar filmek külföldi propagálásáért felelős Hungarofilm Vállalat azóta elhunyt igazgatója - merőben szokatlan, s hivatalának deklarált céljaival ellentétes módon - hírlapi cikkben fejtegette e rangos nemzetközi kitüntetés *jelentéktelenségét*; majd (mellesleg e sorok írójának e furcsa tényt szóvá tevő glosszájával polemizálva) ismételtlen bizonygatta, mekkora hiba volna - úgymond - „túlértékelni” e máskor olyannyira áhított, tekintélyes nemzetközi elismerést...

A filmszakma bennfentesei persze pontosan értették ennek az inszINUÁCIÓVAL fölrő ügynevezett „pontositásnak” a valódi hátterét: a *Tízezer nap* akkor már harmadik esztendeje a cenzorok által dobozba zárva várta sorsának jobbra fordulását, s a Hivatal számára enyhén szólva blamázs volt, hogy a nemzetközi szakmai közvélemény ilyen kedvezően fogadta az itthoni hivatalosok által fiaskónak minősített filmet. A tény azonban visszavonhatatlanná vált: a Kósa Ferenc-Csoóri Sándor-Sára Sándor alkotóegyüttes nevét megjegyezték az európai filmszakmában.

Kósa - Csoórral és Sárával szövetkezve - továbbra is a cenzori hivatalokkal folytatott szinte állandó csatározások árán készítette el

Képviselőházi találkozás Kósa Ferencsel

1970-ben az *ítélet*, 1972-ben a *Nincs idő*, 1975-ben a *Hószakadás* című filmjeit, majd ismét rengeteg paraszat gyűjtött a fejére a Balczó András portréfilmjének álcázott 1976-os *Küldetés* című, az értőket a mozivászonról hangosan megszólító közéleti „vitairatával”. A lexikon különös módon: 1976-1987 év számmal jegyzi *Az utolsó szó jogán* című, a Béres-cseppek kálváriáját megörökítő terjedelmes dokumentumfilmet (a tizenegy évi különbség a film elkészülése és a nyilvános bemutató között eltelt időszakot jelzi). Aztán jött az 1980-as *A mérkőzés*, az 1982-es *Guernica*, s az 1987-es *A másik ember* (amelynek az 1956-os forradalmat nyilvánosan először ilyen értelmezésben fölidéző képsorait az első pillanatokban meghökkenés, majd tüntetésszámba menő, felszabadult tapsvihar fogadta a Kongresszusi Központ mozitermében).

Kósa Ferenc (sz. 1937, Nyíregyháza) 1989 óta az MSZP elnökségi tagja, országgyűlési képviselő; a kulturális, oktatási, tudományos, sport-, tévé- és sajtóbizottság tagja. E hivatalos rangok és címek fölsorolása kissé elbizonytalanít, s arra késztet, hogy amikor leülünk beszélgetni az ügynevezett „Fehér Ház”-beli (egyik képviselőtársával

közös) szűk dolgozószobájában, az idestova harminc esztendő ismerettség ellenére előzetesen megkérdezzem:

- *Milyen megszólítást illendő használnom? Az például megfelelő, hogy Tisztelt Képviselő Úr?*

- Ne hülyéskedj. Csak nem képezed, hogy bármiféle hivatalos cím megváltoztatott? A legtermészetesebb, hogy minden régi barátomnak ugyanaz a Kósa Feri vagyok, aki mindig is voltam: akivel - ha jól emlékszem - éppen te készítetted életed első interjúját a főiskola Vas utcai kollégiumának diákszobájában, ahol akkoriban félig-meddig „titkos”, megtűrt lakóként húztam meg magam...

- *Kezdjük az elején. Nyíregyháza, 1937...*

- A lexikonadat lényegében pontos: ott anyakönyveztek, noha egy Nyíregyháza melletti tanyán születtem. nagyanyám házában. A születési dátumból az is következik, hogy egyszerre ismerkedtem meg a világháborúval és a betűvetéssel. 1944-ben mi, gyerekek falkában jártunk be a nyíregyházi elemi iskolába, amihez naponta kellett keresztülmennünk a világháború frontvonalain. A város déli peremén, amerre mi laktunk, a németek voltak, a városban már az oroszok... Reggel elindultunk hazulról az iskolatáskával, és az országúton gyakorta tankok és más fegyveres alakulatok ütköztek meg egymással; miközben mi az árokparton, az akácokban vácogtunk a félelemtől. Gyerekek lévén, minket egyik háborúzó fél katonái sem bántottak szándékosan; csak egy-egy eltévedt akna vagy go-

lyó fenyegetett bennünket. Nyíregyháza összesen hétszer cserélt gazdát, ott „harmonikázott” a front, s miközben az iskolatáblára írott abécé betűivel ismerkedtünk, az ablakon hol német, hol szovjet egyenruhás katonák nézdegéltek befelé. Hónapokon át tartott ez a hadiállapot. És életem egyik meghatározó élménye: iskolába menet vagy hazafelé jövet hullák, sebesültek között vezetett az utunk; egyik alkalommal egy bolgárkertészlet disznóólja mögé bújunk a lövöldözés elől, s ott hátsábfékként egymásra hányt holttestek heverték a trágyadombon... Németek, oroszok, magyarok, románok, ferde szemű, mongoloid arcú szovjet egyenruhások hullái, egyetlen nagy halomban. Gyerekefjével nehéz volt felfognunk, mi bajuk volt ezeknek egymással, miért kellett húszévesen meghalniuk, és ha ez itt a mi hazánk, Magyarország, akkor mit keresnek itt ezek az idegen katonák?... Nem bírtuk ép ésszel fölfogni, miért bombáznak minket hol a német, hol a szovjet, hol az amerikai vagy angol repülőgépek... Szóval a betűvetés csodájával párhuzamosan csontvelőig megérintett bennünket a lenni vagy nem lenni kérdése.

...Azután egyszer csak béke lett mifelénk, boldogok voltunk, hogy életben maradtunk, de néhány év múltán látnunk kellett, hogy a korabeli hatalom megint be akar csapni bennünket. Olyan idők jöttek, amikor egyik napon azt olvastuk a tankönyvben, hogy ki találta fel a gőzgépet; aztán bejött a tanár és azt mondta: húzzuk ki a nevet; nem az a bizonyos angol úr, hanem már jóval őelőtte egy orosz úr is föltalálta... Ugyanígy voltunk a történelemkönyvekkel is...

Szüleim apai ágon Csíkszentdomokos vidékéről származnak; a családi legendák szerint templomépítő ácsok, kőművesek, tetőfedők voltak, s onnan kerültek előbb a Szamos völgyébe, majd Nyíregyházára. Nagyapám is, apám is ilyen iparosember volt; az anyai ág meg a Hegyaljáról származik. Hamar szembe kerültem a történelemhamisításokkal. Tragikusan érintett, amikor a magyar népet mint háborús bűnös

kollektíven lefasisztázták. Annál is inkább, mert apám a háború alatt katonaszökevény volt: nem akart embert ölni. (Magatartásának lényegét *A másik ember* című filmemben igyekeztem föl idézni.) Nem valami tudatos politikai, hanem elemi emberi megfontolásból nem akart ölni: ha csak az a választás marad, hogy te ölsz vagy téged ölnek, akkor inkább az utóbbit kell választani. Katonaszökevényként inkább vállalta az azonnali felkoncoltatás veszélyét, csak neki ne kelljen embert ölnie... És mindezek után nekem meg azt tanították az iskolában, hogy apám is háborús bűnös volt...

Persze ez csupán a hivatalos retorikának számított: tanítóink, később a tanáraink félszavakkal, szemvillantásokkal jelezték, hogy mindaz nem igaz, amit mondani kénytelenek; pedagógusi bölcsességgel érzékeltették, hogy mit kell hivatalosan megtanulni, és mi az igazság. Kiejteni is tilos volt például Erdély nevét, de mindig akadt olyan irodalom- vagy történelemtanárnok, aki - osztálykirándulásokon, az erdőben - megtanított bennünket az erdélyi irodalomra és történelemre is.

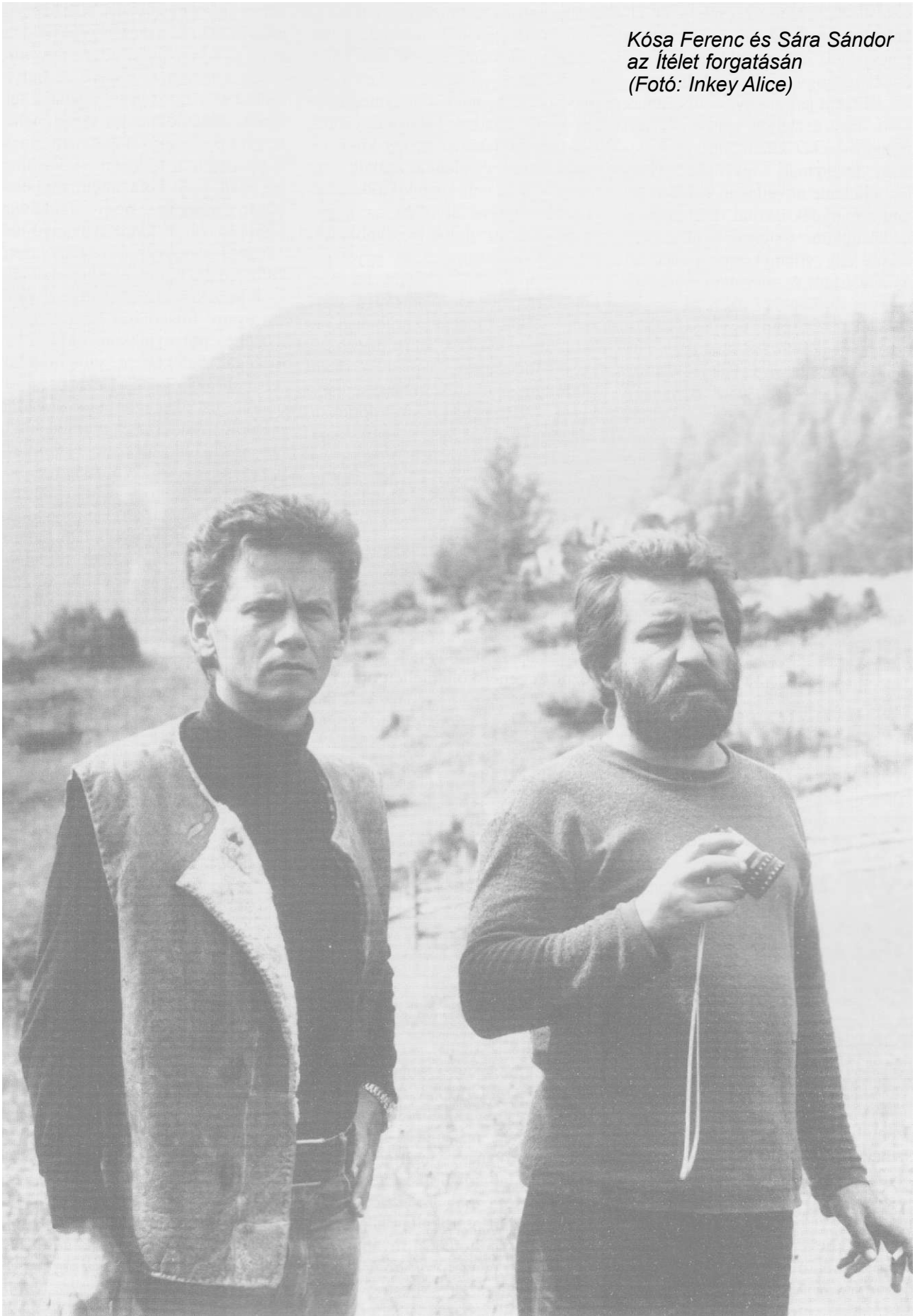
1956-ban érettségiztem: a szó legszorosabb értelmében az '56-os nemzedékhez tartozom; tizenkilenc éves fejjel éltem meg a forradalmat. A legelső pillanattól fogva tisztán, világosan éreztük, hogy a diktatúra ellen, az ország függetlenségéért zajlik ez a forradalom és szabadságharc. Gimnáziumi osztálytársaim közül, akiket rögtön fölvettek az egyetemre, sokan meghaltak vagy eltűntek az októberi-novemberi napokban. Pesten „gólyák”: romlatlan naiv elsőévesek voltak. Nyilván rám is hasonló sors várt volna, ha fölvesznek magyar-történelem szakra a bölcsészkarra, ahová jelentkeztem. 1955-ben, harmadik gimnazistaként megnyertem ugyanis egy országos tanulmányi versenyt magyar irodalomból, ami tudvalevőleg azzal járt, hogy felvételi vizsga nélkül egyetemista lehet az ember. Író szerettem volna lenni, és hoztam magammal a tanulmányi versenyen nyert oklevelet Jóbóru Magda miniszter aláírásával. Ennek ellenére elutasítottak, mert - amint később megtud-

tam - a háztömbbizalmink nem tartott „politikailag alkalmasnak a továbbtanulásra”.

Jelentéktelen epizód ez, de mélységesen jellemzi a kort; ha érdekel, elmesélem. Nyíregyháza Bujtos nevű, szegényebb külvárosában laktunk. Apám még valamikor az ötvenes évek elején azt mondta, ki kellene kotortatni a cserépkályhát. Jött a kéményseprő, kitakarította a kályhát, aztán este apám föl horkant: „hova lett a vekkeróra?” Átszalajtott a kéményseprőkhöz, kérdezem meg, nem csomagolta-e el véletlenül a szerszámaival együtt? Az anyja volt csak otthon; rikácsolni kezdett, hogy mit képzelünk, az ő fia nem tolvaj. Néhány hónappal később a helyi újságban megjelent egy rendőrségi felhívás, hogy akinél valaha is dolgozott ez az X nevű kéményseprő, ekkor és ekkor átveheti a vekkeróráját. A kéményseprő ott állt az udvarukon bilincsből, körülötte huszonöt-harminc óratulajdonos, a nádfedeles házuk padlásán meg többszáz vekkeróra ketyegett, mint a bomba... Könnyen felismerem a miénket, mert egyszer leejtetük. és az egyik lábára sánta volt. Visszaadták az óránkat: az is a sok-sok bizonyíték egyike volt a szerencsétlen - nyilván kleptomániás - kéményseprő ellen. Az anyja hiába sikoltozott, a fiát becsukták. Utóbb derült ki, hogy az asszony valami MNDSZ-aktivista volt, s Bujtos három vagy négy utcájának háztömbbizalmija; bosszúból ő nem javasolt „politikai megbízhatatlanságom” miatt továbbtanulásra... 1956-ban persze mindezt még nem mondták meg nekem a pesti bölcsészkaron, s én egyáltalán nem értettem az elutasítás indoklását, mert a családunk sose politizált. (Utóbb '58-ban, amikor fölvettek a Filmművészeti Főiskolára, ott tudtam meg, ki volt az, akinek a személyes politikai véleménye akkora súllyal esett a latba...)

1956-ban, érettségi után ilyenformán otthon maradtam, és magamnak írogattam. Csak attól féltem, hogy elvisznek katonának. Vikár Sándor volt a zeneiskola igazgatója, éppen szimfonikus zenekart szervezett, és hiányzott egy timpánis. Azt mondta, ha zeneiskolába járok, nem

Kósa Ferenc és Sára Sándor
az Ítélet forgatásán
(Fotó: Inkey Alice)

hívnak be. Napi tíz órákon át elszántan timpánóztam a zeneiskola pincéjében, akkora dübörgést produkálva, hogy a járókelők is megálltak a járdára nyíló pinceablak előtt. Egy esztendő alatt tíz évnyi timpáné-leckét kitanultam, csak nehogy katonának vigyenek... Közben éjjelente novellákat, esszéket írtam a maradék iskolai füzeteimbe a padlásunkon. Csupasz szál dróton lógott egy villanykörte, annak fényénél írtam és olvastam, világirodalmat, történelmet, filozófiát vagy két éven át. Apám egyik este szelíden megkérdezte: mit csinálok minden éjszaka a padláson? Leírok valamit, aztán széttépem, mert nem tetszik - feleltem. Egész családunk józan, dolgos, kétkezi emberekből állott; apám azt mondta, ideje volna most már valami rendes szakmát kitanulnom, mert mi lesz így belőlem, hogy naphosszat dühödten timpánózok, éjszakánként csak írok meg olvasok. Annyira aggódott miattam, hogy még az iskolai tanárainnal is tanácskozott a sorsomról...

- *Közben megtörtént 1956 októberé...*

- Első pillanattól tudtuk, miről van szó, de magam nem lettem se hőse, se áldozata a forradalomnak. Mindenféle fegyvertől irtóztam; ezt nyilván apámtól is örököltem. Amikor a nyíregyházi Kossuth téren bement a kihangosított rádió, hogy Pesten mi mindenben szűkölködnek a felkelők, azonnal előállt néhány teherautó, és mindenki hozta, amije volt: krumplit, kenyeret, fél sonkát, szalonnákat, kolbászokat. Maros barátaimmal ott álltunk rakodóként a platón, és a teherautókat kísértük föl Pestre, s ott szétoztottuk az élelmet. Hazafelé meg vittük a halottainkat. Az orvosegyetem környékén meg másfelé grundokon heverték az elesettek; az egyetemisták azonosították, melyik közülük a tiszántúli halott, azokat hazavittük a szüleiknek. Naponta fordultunk Nyíregyháza és Budapest között, idefelé ennivalóval; hazafelé hatnyolc-tíz velemkorú Pista, Jóska, Kati, Ica hevert a lábunknál kiterítve a teherautó platóján: őket kellett átadnunk az Alföldön a szüleiknek. Hasonlóan megemészthetetlen él-

mény volt ez számomra, mint a világháborús heteké-hónapoké. S bár kevés a valószínűsége, de nem lehetetlen. hogy ezek a gyerekek egymást is ölték, mert az egyetemistákéi között akadtak határőr-egyenruhás fiatalok tetemei is; így kiterítve számunkra - és pláne a szüleik számára! - nem volt köztük különbség. (Utóbb sokszor átvillant az agyamon: ha az az undok háztömbbizalmi nem gáncsolja el az egyetemi felvételimet, civil ruhában; ha meg nem timpánózok olyan elszántan, akár esetleg újoncgyenruhában én is ott feküdhettem volna a platón...) 1956 forradalmi napjaiban nem bántottam senkit, és engem se bántottak - bár néhányszor kilőtték a teherautónkat -; de a lenni vagy nem lenni kérdése, az ember és a történelem kapcsolata ismét velőig hatóan megérintett. A világháború és 1956 ösze nagyon hasonló alapkérdéseket vetett föl bennem...

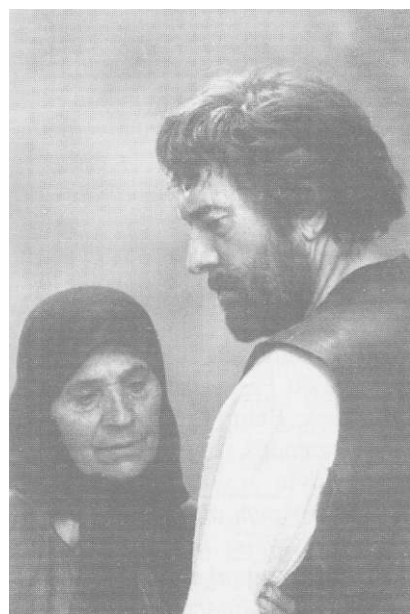
- *Azután 1958-ban fölvettem a főiskolára...*

- 1958 tavaszán a családunk pénzsűkében volt, s az almatelepi-téshez napszámosnak lehetett jelentkezni. A zeneiskola mellett ott ténykedtem, és azt gondoltam, ez mindig is így lesz: nappal dolgozok valamit, amiből megélek, esténként meg írok, olvasok a magam kedvére. A könyvtárosunktól hallottam, hogy Franz Kafka életében sose jelentette meg az éjjelente írott műveit. Úgy terveztem, hogy nappal erdész leszek, esténként meg írok majd... Egyik délután anyám begyújtani készült a sparherdba, s az összecsavart újság sarkában felfigyelt egy hirdetésre: filmrendezőnek lehet jelentkezni a főiskolára. Kezembe adta a letépett újságfecnit. Fogalmam se volt róla, milyen az a filmkészítés. Moziba persze jártunk a barátaimmal, de a filmcsinálásról semmit se tudtam. Anyám újságdarabja azért bogarat ültetett a fülembé, és néhány nap múlva levelet írtam a főiskolának. Megírtam benne, hogy sose láttam filmkészítést, de a világirodalom meg az esztétika érdekel; viszont politikailag alkalmatlannak nyilvánítottak a továbbtanulásra. Nincs pénzem rá, hogy fölölegetesen felutazzak Pestre; írják meg, hogy ilyen rossz káderlappal

van-e valami esélyem? Néhány nap múlva apám azt kérde gyanakodva: ki az a Márta? És ideadta a nevemre érkezett táviratot: „Gyere, te hülye, csókol anyád, Márta.” Alatta a felvételi vizsga időpontja. Apám nehezen hitte el, hogy fogalmam sincs, ki az a Márta; föl kísért. A Vas utca 2/C alatt, a főiskola tanulmányi osztályán kiderült, hogy Jankovics Márta, a sürgő-forgó tyúkanyó-termesztő tanulmányi osztályvezető küldte a táviratot. (Tudtommal ma is dolgozik gyártásvezetőként; több évfolyam főiskolásai szerették és tisztelték pótanyjukként.) Márta valószínűleg belékölt a világirodalmi felvételire. Hegedűs Géza bácsi elnökölt, és a maga utánözhatatlan raccsolós modorában azonnal felvilágosított, hogy összesen háromezren jelentkeztek, de a világirodalmi felvételi szűrővizsga után húszan vagy harmincan ha bentmaradtak. Aztán megkérdezte, honnan jöttem. - Szabolcsból. - Mivel foglalkozom? - Timpánózok és trágyát hordok saroglyán. Aztán: Milyen arcszíne volt Tonio Krögernek? - Kreol, feleltem. - Miért? Mert az anyja itáliai... És így tovább. Miután holsápadtan kiszédeletem a teremből, Jankovics Márta beóvakodott és hozta a hírt: Hegedűs Géza ráírta a papirosomra, hogy „felvételéhez ragaszkodom”... Az első pillanattól döbbenetes volt számomra, hogy míg előző vizsgáimon, a bölcsészkaron mintegy ellenfélként, sőt ellenségként faggattak, itt valami belső emberi tartományra voltak kíváncsiak. Egy embertelen korszak kellős közepén itt emberekkel találkoztam, és rögtön föl villanyozott a tapasztalat, hogy akkor is lehetett embernek megmaradni...

- *1958-63: a főiskolai évek Keleti Márton-Makk Károly osztályában, és közben a Balázs Béla Stúdió megalakulása, s a Tízezer nap előkészítése. ..*

- A Tízezer nap úgy indult, mint az akkoriban megalakult Balázs Béla Stúdió első nagyjátékfilmje. Zajlott a tévesztési mozgalom, és a BBS-hez érkezett egy felhívás a minisztériumból, hogy a stúdió pályázzon a magyar parasztság sorsáról szóló film elkészítésére. Nyolc vagy tíz filmnovellával pályáztak a

*Egy kép az **Étélet** című filmből és a film forgatásáról
(Fotó: Inkey Alice)*

*Fent: **Tízezer nap**
(Fotó: Réger Endre)*

balázsbelások, illetve a baráti körhöz tartozó írók; közöttük én is írtam egyet. A stúdió vezetősége sok éles, de baráti vita után úgy

döntött, hogy ezt a novellát kellene kibővíteni. Sára Sándor felajánlotta, hogy szívesen lesz a tervezett film operatőre; Gábor Pál (aki, szegény,

annyira idő előtt itthagytott bennünket) ajánlkozott, hogy noha fölöttem járt két évfolyammal, nagyobb szakmai gyakorlatával segít, és vál-

lalja az első asszisztensséget; Gyöngyössy Imre jelentkezett, hogy segít a forgatókönyv megírásában; Kende János jelezte, hogy örömmel lesz Sára segédoperátora. De az egész stúdió a magáénak érezte a tervezett filmet, és nemcsak én, de mind a többiek is nagyon komolyan vették a feladatot: Kézdi-Kovács Zsolt, Elek Judit, Kardos Ferenc, Rózsa János csoportosan kirajzottak az ország különböző vidékeire, és magnetofonokkal meg fotómasinákkal egy éven át anyagot gyűjtöttek a filmhez. Kézdiék Zala megyéből, Kardosék Hódmezővásárhely környékéről hoztak valós élet-információkat; legalább húsz filmre elegendő alapanyag: sajátos emberi sors gyűlt össze. Azért is mondtam többször, hogy amit Bartók és Kodály művelt a népzeneben, ahhoz hasonló módszerrel dolgoztunk mi is, csak népdalok helyett emberi arcképeket, sorsokat, a megélt történelmet gyűjtöttük. A *Tízezer nap* forgatókönyve összesen kilenc változatban készült el; az első négyet Gyöngyössy Imrével, az utolsó ötöt Csoóri Sándorral írtuk. Miután a forgatókönyvet elfogadták, mégsem engedélyezték, hogy a Balázs Béla Stúdió első nagyjátékfilm-produkciójaként forgassuk le a filmet: gyártásilag-szervezetileg áttették a Mafilmhez.

- ...S 1964-ben elkészült, majd sürgősen betiltották...

- Az a szó szerepelt benne 1956-tal kapcsolatban, hogy „forradalom”, s ezt azonnal ki akarták vágni. Megtagadtam. Fokozatosan afféle állóháborús helyzet alakult ki a minisztérium cenzorai és közöttünk; bizonyos idő után már ezer méternyi kívánni való állott össze az ő „kívánságlistájukon”. Ez lévén a diplomafilmem, nem kaphattam meg az oklevelemet sem; így rekedtem ott a Vas utcai kollégiumban, afféle megtűrt, csodabogár, félig-meddig „titkos” lakóként még három évig. (Más barátaimhoz hasonlóan te is akkoriban jártál ott nálam, és írtad meg azt az ominózus interjút...) 1966 végén, '67 elején már büntőnnyel fenyegettek: személyesen Aczél György meg minisztériumi famulusai, olyasféle érveket harsog-

va, hogy ez már nem politikai vita-kérdés, hanem hasonló ügy, mintha egy építész pénzt kap egy ház felépítésére, amely összeomlik, és ha ráadásul még kijavítani se hajlandó, akkor az büntőnnyel büntethető. Ha tehát nem vagyok hajlandó „kijavítani” - magyarul megcsönkíteni - a filmet, abból bírósági ügy lesz... Valamikor '67 április végén vagy május legelején feljött a kollégiumi szobámba Aranka, a drága portás néni, és közölte, hogy egy nagy fekete autó jött értem, állítólag a minisztériumból. Most elvisznek, gondoltam, és gyorsan firkantottam néhány sort az anyámnak, amit ott hagytam Aranka néninél, arra az esetre, ha nem jönnek vissza... És itt hozzá kell tennem, hogy három éven át nem egyszerűen az önféjű makacsság hajtott, amikor nem engedtem szétvagdostni a filmet; hanem időközben - Csoóri meghívására - Illyés Gyula, Nagy László, Németh László, illetve idősebb és tekintélyes kollégáim közül Fábri Zoltán, Jancsó Miklós is látta a filmgyári nagyvetítőben, és közeli barátaim, balázsbélás társaim mellett ők is biztattak, hogy nekünk van igazunk, ne hagyjunk tönkretenni egy sikerült munkát... Szóval a Vas utcából a fekete Volga bevitt a filmfőigazgatóhoz, aki kedélyeskedő hangon azt kérdezte, van-e szmokingom? Ettől kiborultam, és valami olyasmit feleltem: kikérem magamnak, hogy még ezzel az ócska funkció „humorukkal” is megalázzanak, amikor ők aztán pontosan tudják rólam, hogy a kollégiumi vaságyon lakom az egyetlen farmer-nadrággal. Rájuk csaptam az ajtót és kirohantam. A liftnél ért utol a főigazgató egyik helyettese, és közölte: a cannes-i fesztiválra küldik a *Tízezer nap*-ot a franciák kérésére, akik úgy fogalmazták a hivatalos meghívást, hogy vagy ezt a filmet küldik, vagy egyáltalán nem lesz magyar film a programban... Máig se tudom, a háttérben kinek köszönhetem a filmnek - és vele sorsomnak - ezt a fordulatát; Isten áldja meg érte...

- És néhány nappal később Cannes-ban némi derűt keltettél a nemzetközi filmkritikusi kar körében, amikor fekete szmokingban, víz-

szintnyakkendősen lihegve megjelentél a délelőtti sajtóbemutatón a Fesztiválpalotában...

- A minisztériumi közlés után a filmgyári ruharaktárban valami jelmez-szmokingot próbáltak ránk Sára Sanyival, azután két nappal később ott háltam Cannes-ban, a Fesztiválpalotától vagy tíz kilométernyire álló kis szállodában, miközben a Croisette-en a Carlton Hotelben villogó hazai hivatalosságok folyton azt mondogatták, hogy biztosan botrány lesz a vetítésen, mert néztek csak körül, kit érdekelhetnek itt ezek a nyomorgó magyar parasztok?... A kölcsönszmokingom zsebében két pohár ásványvízre való pénzem is alig volt; a díjat úgy vettem át, hogy nemcsak az izgalomtól szédelegtem, hanem hangosan korgott a gyomrom, mert harmadik napja nem ettem... És persze hogy propellernyakkendősen loholtam oda reggel, ha időm se lett volna rá, hogy többször is végigszaladjam oda-vissza a szállodától a Fesztiválpalotáig vezető kilométereket, s azt előre közölték velem, hogy oda csak olyan jelmezben engedik be az embert. (Azt elfelejtették hozzátenni, hogy csak az esti vetítéseken kötelező a jelmezviselet.) De mindez már csak - meglehet, a korszakra jellemző - anekdota, nem érdemel több szót.

- És közben, tudtommal ott Cannes-ban megismerkedtél későbbi japán feleségeddel, Shinikével...

- Japán újságíróként volt jelen a fesztiválon. Tetszett neki a film, interjút akart velem készíteni. Azután idejött Pestre, később összeházasodtunk; Bálint fiunk már tizenkilenc esztendő, egyetemi hallgató. Erről ennyit.

- Semmi sem áll távolabb tőlem, mint hogy afféle „intimpistás” stílusú kérdésekkel akarnálak zaklatni, mégsem mindennapi dolog mifelénk egy ilyen - a jelek szerint jól sikerült - japán-magyar vegyes házasság...

- Huszonöt éve a családom fele japán: az elmúlt negyedszázadban nemcsak magyar, hanem japán közösségben is élek. Rokonaim, barátaim vannak a japánok között, és nyugodtan mondhatom, hogy máso-

dik - választott - hazámként kötődöm a japán kultúrához, a japán emberek gondolkodási sajátosságaihoz. És talán ez a körülmény is hozzásegített ahhoz, hogy külső rálátásom is legyen erre a mi itteni kis világunkra, és hogy egyetemesebb arányérzékkel próbáljam megítélni a mi sajátos kelet-közép-európai - és sajnos, gyakran provinciális - életünket. Többször elmondtam nyilvánosan is, de számomra ma sincs jobb metafora, mint Bálint fiunk megfogalmazása, akitől megkérdeztek a Kodály-iskolában: egy magyar-japán családnak van egy gyermeke, akkor ő ugyebár félig japán, félig magyar. És erre ő a tízévesek bölcsességével azt válaszolta: igaz, hogy a mamám japán, az apám magyar, de én nem félig, hanem egészen vagyok magyar, és nem félig, hanem egészen japán... A tízesztendőös gyerek válasza világosan mutatja azt az emberi és nemzeti arányérzékét, amelyet igyekszünk működtetni a családi életünkben és a világ megítélésében is. Így a XX. század vége felé talán ez az

Két kép a Nincs idő című filmből (Fotó: Inkey Alice)

arányérzék is segíthet az emberi más-ság tiszteletében és az emberi önazonosság felismerésében egyaránt.

- E rövid magánélen kitérő után térjünk vissza filmes, majd politikusi pályafutásod tapasztalataihoz...

- Igyekeztem komolyan venni a filmes hivatást, és egyetlen kommersz, pláne hazug snittet sem forgattam le az idestova harminc esztendő alatt. Összesen nagyjából tizenhat évnyi betiltást sikerült „kivívnom” ezzel a magatartással: mindent összevéve körülbelül ennyi ideig voltak dobozban a különböző filmjeim. Pályakezdésem pillanatától a kimondhatóság határait próbáltam tágítani, és hivalkodás nélkül kimondhatom, hogy mindig azokhoz az írókhoz, filmesekhez tartoztam, akikben a diktatúrával szembeni ellenállás szelleme működött. Nyomban, már a *Tízezer nap* kapcsán világossá vált számomra, hogy a nyilvánosság előtti megszólalásnak politikai vetülete is van; a filmkészítés az ember szabadságharca is lehet azért, hogy szabadabb legyen, és attól függően, amennyiben másokat is szabadabbá tehet. Ez a folyamatos szabadságharc persze együtt járt sebesülésekkel és olykor kompromisszumokkal is. Ezekben az évtizedekben itt talán még meghalni is

könnyebb volt, mint tisztességben életben maradni. Olyan történelmi korszakba és helyzetbe születtünk bele, amit nem mi választottunk; de nekünk ebben a helyzetben kellett erkölcsileg tisztának maradni és lehetőleg érvényes életművet létrehozni.

- *Mikor is kezdte annyira aktívan politizálni, hogy az MSZMP-be is beléptél?*

- 1968 tavaszán. Akkor sokadmagammal együtt engem is elragadt a Prágai Tavasz reménye és lendülete; és miután megismertem '68 Párizsának, majd Prágájának tapasztalatait, előbb világossá vált, hogy 1956 vérbefojtása miatt a nyílt megütközés módszerével nincs remény a diktatúra átalakítására; de akkor még úgy látszott, hogy okos belső reformokkal talán lehet tenni valamit. Az 1968-as tavasz reményei sodortak a pártba; de azután Prága eltiprása után világossá vált számomra is, hogy a rendszer reformokkal nem megváltoztatható. Innen nézvést a *Nincs idő* „a hetvenes évek társadalmi szerkezetének legpontosabb tükré” - amint Bíró Yvette mondta volt róla -; a börtönét humanizálni igyekvő börtönigazgató parabolája mindenki számára egyértelmű volt, azt hiszem. Ugyanígy a *Küldetés* vagy a *Béres*-film a hetvenes évek közepén, amely már arról szólt, hogy maga az emberi élet van veszélyben. A *Küldetés* a csontvázig lemeztelenítette a rendszer szerkezetét, s már a hetvenes évek közepétől úgy láttam, nem ott válnak kétfelé a dolgok, hogy valaki a párton belülről vagy kívülről igyekszik változtatni a tarthatatlan állapotokon, hanem ott, hogy próbál vagy nem próbál demokratizálni. Mindenféle ellenzéki politikai áramlat közös frontban volt akkoriban, függetlenül a párttagságtól. Kezdetül voltak tisztességes emberek itt is, ott is. Furcsán alakult az életem, amiért korán felismertem: a sztálini, majd poszt sztálini rendszernek balról is volt ellenzéke. Nagy Imre számomra balról ellenezte a sztálinizmust, és Bibó István is a baloldali eszmék nevében kérte számon a rendszeren az emberi értékeket. Természetes volt elmennem Monori-erdőre, a későbbi liberálisok összjövételére éppúgy, mint

Lakitelekre, a nemzeti demokraták közé, avagy Kecskemétre, a baloldali reformerek műhelyébe. Mindenütt régi barátaimmal és eszmei-erkölcsi szövetségeseimmel találkoztam. Bárki elolvashatja nyomtatásban is megjelent monori vagy lakiteleki felszólalásaimat: mindig a baloldal eszmei értékeihez kötődtem, és kimondtam, hogy a sztálini és poszt sztálini rendszereknek semmi közük sincs a szocializmushoz. A lakiteleki sátorban is világosan elmondtam: a rendszeren a valódi szocialista értékeket kell számon kérni. Mindig Dózsa mellett dobogott a szívem, és nem Werbőczy mellett. A mindenkori hatalommal szemben a hatalomból kirekesztettek, a történelem alá kényszerítettek oldalán éreztem és gondolkodtam, s mindegy volt, hogy ez filmen Dózsa György, egy börtönbe zárt forradalmár avagy egy világháborúba hurcolt magyar parasztbaka alakjában elevenedett meg: mind a magyar baloldali szellemiséghez kötődnek...

Ami mármost a pillanatnyi, fragmentálódott politikai közéletet illeti, kezdetül jelenlévőként tanúsíthatom, hogy mindhárom politikai műhelyben jelen voltak érvényes szellemi és emberi értékek. Tőkei Ferenc vagy Bihari Mihály művei, Pozsgay Imre merész reformkísérletei ugyanolyan értékek voltak - és maradtak - számomra, mint a nemzet ügyei iránt leginkább elkötelezett író társaiké; avagy mint az európai értelemben vett szabadelvű eszmerendszerhez kötődő írók és gondolkodók művei. Ugyanolyan izgalommal olvastam Tőkei Ferenc *Kínai elégia*-elméletét, mint Konrád György szamizdatregényét; nem is beszélve Nagy László szívemből szóló verseiről. Valamennyien összetartoztunk. Összetartott bennünket az értékisztelet, a történelmi felelősségtudat, az egymás gondolatai iránti nyitottság, s az a tudat, hogy valamennyien demokraták vagyunk; és lényegtelen, hogy ki nemzeti liberális vagy szocialista demokrata. Ez mellékes volt. Közülünk ki jobban kötődött József Attilához, más Babitshoz; egyikünk inkább Nagy Lászlóhoz, másikunk Pílinckzyhez; mindez keveset számít, mert az alapkérdésekben életre-

halálra összetartoztunk. És maig álítom, hogy a magyar értelmiségieknek ilyen tudatos és felelős összetartozása nélkül nem lehetett volna végrehajtani a vér nélküli átmenetet. Mert ebben soha nem volt véleménykülönbség közöttünk: hogy a rendszert véraldozat nélkül kell lebontani.

- *A másik ember című filmed elkészülésének dátuma: 1987. Nem kis meghökkenést keltett, majd csaknem tüntetésbe átsapó ünneplést, amikor az 1956-ot egyértelműen forradalomként felidéző képsorok peregtek a mozivászonon...*

- Még a Kádár-rendszer teljhatalma idején *A másik ember*-ben világosan forradalomnak, szabadságharcnak ábrázoltam '56 októberét, s az egész film alap gondolata a másik ember iránti tisztelet. A hősöm azt vallja, hogy kötelességünk még azokat is embernek tekintenünk, akik bennünket nem tekintenek annak. Az abszurditásig teljes megfogalmazása - és ars poeticám összegzése - ez annak a felismerésnek, hogy mindennek előtt ember vagyok, minden más csak azután. Idegen tölem mindenféle gyűlölködés, előítélet, vagy - B. Nagy László találó kifejezését kölcsönözve - a tekintetnélküliség logikája. Úgy gondoltam, hogy segíthetek az akkor már érlelődő rendszerváltáshoz hozzátenni bizonyos emberi szempontokat. A belső és külső szabadságharc során eljutottam addig a felismerésig, amit Tolsztoj úgy fogalmazott meg: „a madár attól madár, hogy repül, az ember attól ember, hogy szabad akar lenni”. És szabadságharcunk nem szűkíthető le az egyén saját szabadságharcára: annyiban vagyunk szabadok, amennyiben szabadabb teszünk másokat is. Ebben áll a baloldali társadalmi elkötelezettségem: nem tudom az egyéni szabadságot mások ellenében elképzelni, s úgy, hogy ne a társadalomért, másokért és azokkal együtt próbáljak cselekedni. Számomra a szocializmus - a szó eredeti jelentésében - a *société*, a társadalom, a közösség iránti felelősséget jelenti; József Attila szavaival egy olyan társadalmat, ahol minden ember szükségletévé válik minden másik ember... Joggal

Két kép A másik ember című filmből (Fotó: Kalászi György)

mondhatod erre, hogy ez már nem is politikai, hanem erkölcsi baloldaliság. Számomra ez a végiggondolt humanista alap gondolat az irányadó.

- Szóval ott tartottunk, hogy fokozatosan belesodrótál a hivatásos politizálásba...

- *A másik ember* című filmem bemutatója után barátaim a szavamon fogtak és azt mondták: ha ilyen tisztán látom, mit kellene csinálni, akkor ne csak művekben fogalmazzam meg, hanem segítsek a gyakorlati megvalósításában. Igazuk volt, hogy könnyebb valamit kimondani, mint megvalósítani. Úgy tartottam tisztességesnek, hogy amennyire erőmből telik, megpróbáljak hozzájárulni a rendszerváltáshoz a magam szemléletével. Sokan gondolkodtunk így akkoriban Kelet-Európában; elég, ha csak Andrzej Wajda, Václav Havel, Göncz Árpád nevét

említem sok-sok más kelet-közép-európai humán értelmiségi közül. Ezt azért is fontos kijelentennem, mert soha semmilyen politikai hatalmat nem akartam és nem akarok; soha állami vagy politikai pozíciót nem pályáztam meg: önként és szabad döntés alapján vállaltam köz-

életi szereplést. Képviselőiséget, abban a reményben, hogy a politikai változásokkal együtt járó feszültségek, erjedések időszakában az emberi mértéktartást próbáljam megjeleníteni a közvetlen politikai eseményekben. Ha valamilyen nagyon szerény értelme volt ennek a néhány

eltékozolt évek, amit a szakmám, hivatásom gyakorlása helyett odaáldoztam, az semmi más, mint hogy nem dőltem be egyetlennek sem a pillanatnyi, mostanában divatos útszéli demagógiák közül. Nem hódoltam be a politikai kakaskodások, az előítéletek semmilyen divatjának, hanem mindezek ellenében próbáltam keresni és érvényesíteni az emberi értékeket, a szótértést a politikai életben. Nem az én dolgom megítélni, mennyire volt hatékony és hiábavaló a szándékom és vállalásom, de azt elmondhatom, hogy se szóban, se írásban, se személyes cselekedetemben nem sértettem meg egyetlen embertársamat sem. S azt is nyugodtan elmondhatom, hogy a mai napig a legkülönbébb politikai kötődésű barátaimmal normális emberi kapcsolatban maradtam. Ez azt is jelenti, hogy ők se bántottak meg engem. Tudom, hogy az én esetem - sajnos - olyan ritka a mai közéletben, mint a fehér holló. Itt élek, és aggodalommal érzékelem, milyen iszonyú szakadások, törések keletkeztek az emberi közösségekben. az eredetileg rokon szellemi műhelyek között. Máig is arra fordítom a legtöbb időmet és energiámat, hogy ezt az időleges szétesést, ezt a sorsunkhoz méltatlan ellenségeskedést valamiképpen enyhíteni próbáljam. Az az érzésem, hogy Magyarországon nem lesz, nem is lehet addig valódi demokrácia, amíg alkotó energiák egymás ellenében tékozlódnak el, valamiféle félreértelmezett pártosdi játékok mentén. Engem mint baloldali érzelmű embert egyáltalán nem zavar, ha egy nemzeti vagy liberális demokrata értékesebbet gondol, mint én; sőt örülök neki. Ami iszonyatosan riaszt, hogy az eltérő értékek egymás melletti érvényesülése helyett a silányság válik a közéletben nemcsak hangosabbá, hanem meghatározóvá is.

- *Három-négy évvel ezelőtt bele-sodrótál a hivatásos politikába. Meddig maradsz ott?*

- Most, életemnek ebben a szakaszában hamarosan döntenem kell, hogy visszatérek-e a filmes hivatásomhoz, vagy még egy ideig megpróbálok a közéletben tevékenykedni. Nagyon hiányzik a filmkészítés;

ugyanakkor az ország is igen súlyos helyzetben van, és a döntésemet nem az egyéni érdekeim szerint hozom meg, hanem megpróbálom fölmérni, hol használhatok többet. Aki azt hinné, hogy egy ilyen kérdést egyszerűen el lehet dönteni, téved. Nyugodtan készíthetnék filmeket, ha azt látnám, hogy az ország társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális élete lényegében jó irányban halad. De országgyűlési képviselőként beleláttam a különféle folyamatokba, a folyamatok mélyére is, és emiatt - éppen a bajok láttán - nehéz hátat fordítanom a közéletnek. Mert ha például nem lesz törvényes védelme a magyar humán kultúra értékeinek, akkor hiába készítünk filmeket is. Lehetetlen helyzetbe kerül az egész magyar humán kultúra, ha a hajdani politikai fennhatóság helyett megkapja a piaci fennhatóság parancsuralmát, és aki igazat akar gondolni, írni, mondani, értéket akar létrehozni, az nem a cenzúrával ütközik meg, hanem azt mondják neki cinikusan: erre a piacon nincsen kereslet. Valaki elkészít egy filmet, és nem lesz forgalmazó, aki levetíti; és egy-egy mű hatékonysága a minimálisra zsugorodik. És ugyanez érvényes az irodalomra, a zenére, a képzőművészetre. A magyar törvényhozás, akármilyen elhivatottságtudattal és embert próbáló iramban dolgozott is az elmúlt három és fél évben, még nem hozta meg azokat a humán kultúrát védő törvényeket, amelyek megakadályozhatnák, hogy - például - tíz könyvesboltból csak kettő maradjon meg a privatizáció után, s a többi eladja peep-shownak vagy vegyeskereskedésnek. Az értékes filmek mai látogatottsági adatait a régebbiekkel összehasonlítva - a helyzet katasztrofális. Ameddig nincs megfelelő anyagi erő, amely az értékes humán kultúra bástyáit fönntartaná, marad a törvényi védelem.

B. Nagy László annak idején azt írta: „kulcsszó: a sorsfedezet”. Ahhoz, hogy az ember érvényes és hiteles műveket hozzon létre, tudatosan és felelősséggel *sorsfedezetet* kell teremtenie, vagyis mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a szavai, a képei ne a levegőbe röpködjének, hanem valóságos gondolatokra és cselekvésekre épüljenek.

A politikai cselekvés és a művészi alkotó munka ily módon egymást korántsem kizáró lehetőségek. Állítom, hogy Szophoklész vagy Shakespeare mélyebben látott bele a politikába, mint a korabeli politikusok, máskülönben nem tudták volna megírni műveiket. Szóval ha a közéletben, a társadalmi cselekvésbe bocsátkozva próbálom megérteni, ami körülöttem történik, talán ez is segíthet abban, hogy később érvényes és az eddigieknél mélyebbre látó filmeket készítek. Nem tudom, mindez sikerül-e, de elárulom, hogy állandóan velem van az irkám az országgyűlési padban, és minden nap írok bele, s éjjelente is folytatom, hogy a lehető legpontosabban rögzítsem a magam számára, hol élek, mit kell tennem ahhoz, hogy ne csapjam be magamat és ne vezessek félre másokat. Az emberi élet olyan múlandó, mint egy sóhajlás. Tegnap volt a forradalom és tegnapelőtt a háború, s holnap talán már nem is élünk. Ennek tudatában igyekszem rátalálni valamiféle olyan igazságra, amit helyettem senki más nem mondhat el; amit én éltem meg és nekem van jogom kimondani - de a kimondása kötelességem is. Ha a sors is úgy akarja és megengedi, az elkövetkezendő években mégiscsak a filmkamera mögött szeretném leélni az életemet.

- *Annak idején a filmbarátok körében legendás alkotóközösségnek számított a Csoóri-Kósa-Sára „trió”. Mernéd most megígérni, hogy ez az együttműködés jövőben olvasható lesz még újabb magyar film főcímén?*

- A *Tízezer nap* készítésének idején egész életre szóló barátságot és alkotói együttműködést határoztunk el. Emberi kapcsolataink azóta is töretlenek, de a filmkészítésben már elég régen találkoztunk össze így hárman. Csoóri Sándor mostanában sajnos keveset ír, bajlódik a Magyarok Világszövetségével; Sára Sándor elvállalta a Duna TV vezetését, magam pedig a Parlamentben tevékenykedem; de őszintén remélem, hogy egyszer még hármasban megint leülünk a Tisza-partra, egymás szemébe nézünk és elhatározzuk magunkat legalább egy közös mű létrehozására. Együtt kezdtük, és az volna a jó, ha együtt is végeznénk. ■

AZ OXFORDI BODLEY-KÖNYVTÁR ÉS HAJDANI MAGYAR LÁTOGATÓI

Az oxfordi egyetemnek már a XIV. század első felében volt saját könyvtára, amelyben akkor természetesen csak a kéziratokat, illetve kézzel másolt kódexeket tartották. Az Old Congregation House-ból ez a könyvtár 1489-ben átköltözött a Humfrey, Gloucester hercege által erre a célra vásárolt új épületbe, de a XVI. században, a VIII. Henrik halálát követő zűrzavaros időkben a könyvtár állománya szétszóródott, elveszett. Így aztán amikor a széles látókörű, igen művelt, külföldön iskolázott Sir Thomas Bodley 1589-ben elhatározta, hogy újjáalapítja az egyetemi könyvtárat, voltaképpen teljesen új vállalkozásba kellett fognia. Tíz évvel korábban Bodley gazdag özvegyet vett feleségül, s minthogy házassága gyermektelen maradt, és maga Sir Thomas is visszavonult a „szűz királynő” diplomáciai szolgálatából, volt elég pénze és ideje arra, hogy véghezvigye nagyralátó tervét, a tekintélyes európai gyűjteményekhez hasonló oxfordi könyvtár létrehozását és korszerű berendezését.

Sir Thomas Bodley kezdettől fogva súlyt helyezett arra, hogy a könyvtárnak minél több pártfogója legyen, aki jeles könyvadományokkal, illetve hagyatékkal gazdagítja majd a gyűjteményt. Ezeket a „Benefactors' Register” tartja nyilván a könyvtár fennállása óta. 1602. november 8-án, amikor a könyvtár hivatalosan megnyílt a régi Duke Humfrey könyvtár helyiségében, a gyűjtemény már közel kétezer könyvet számlált, négy fő csoportra osztva, a teológia, a jog, az orvostudomány és a művészetek címszavak alatt. Sir Thomas jól választotta meg első könyvtárosát Thomas Ja-

Sir Thomas Bodley,
1545-1613

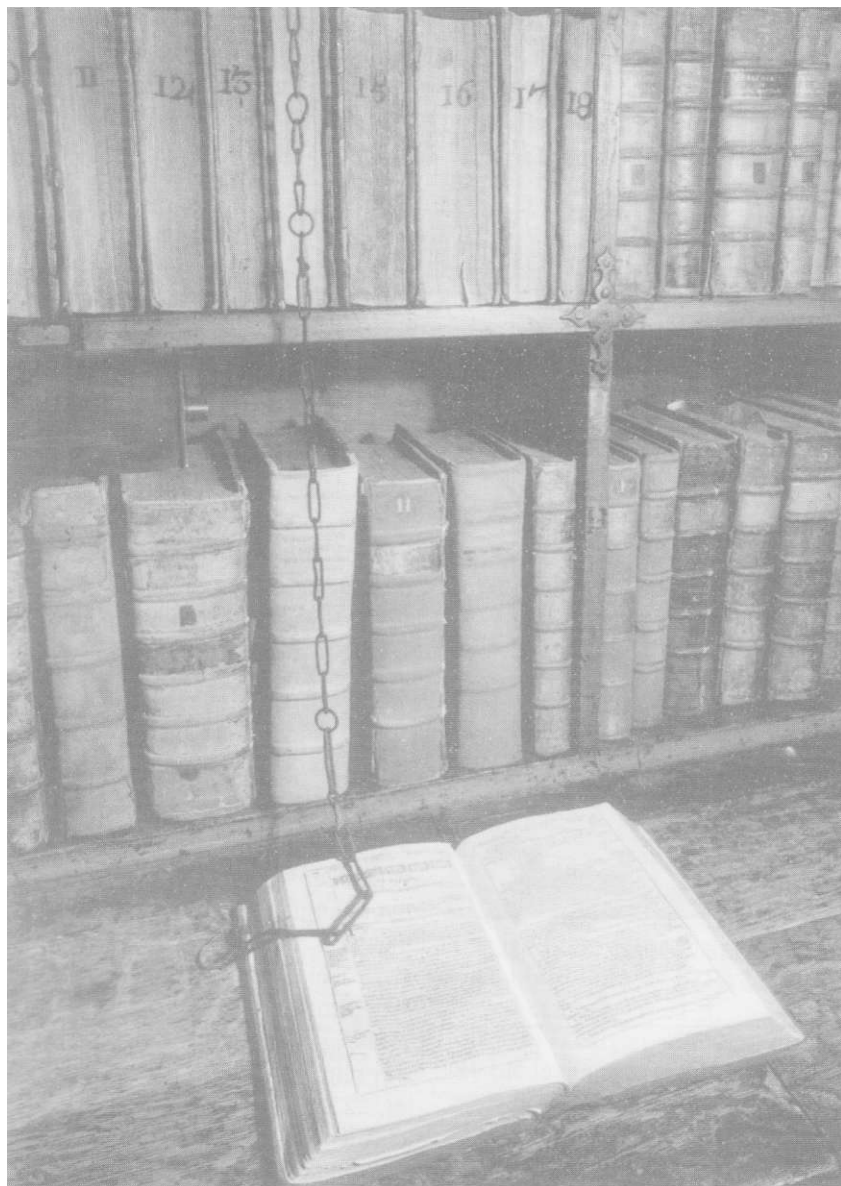
mes (1573-1629) személyében; James, a New College fellow-ja Bodleyhez hasonlóan buzgó protestáns volt, s egyszersmind tudós filológus is, akit főleg a korai keresztény egyházatyák kritikai kiadása érdekelt. A kezdeti években a könyvrendelést nemcsak James, hanem nagy részben maga Bodley intézte - nemcsak Londonból érkeztek hordószámra új könyvek, hanem ügynökein keresztül Bodley számos európai országban, sőt még Szíriában is vásárolt könyvet. Mint érdekességet kell említenünk Bodley ellenszenvét, gyanakvását az angol nyelvű művek, különösen a szépirodalom iránt - ezeket „haszontalan, szedett-vedett firkálmányoknak” tartotta, s beszerzésüket eleinte nem szorgalmazta. Könyvtárosa, James azonban már 1610-ben nyélbe ütött egy egyezményt a Stationers' Company-val, vagyis a nyomtatott könyvek kiadását szabályozó társasággal arról,

hogy a Bodley-könyvtár minden angol nyelven megjelent könyvből kapjon példányt. Függetlenül attól, hogy a „köteles példány” szolgáltatásának kényszerét mennyire tartották be a kiadók, a könyvtár angol nyelvű állománya gyors gyarapodásnak indult, és ennek köszönhetjük a Bodleian rendkívül gazdag XVII. századi történelmi-szépirodalmi könyvanyagát.

Amikor Thomas James 1620-ban nyugalomba vonult, az oxfordi könyvtár már tizenhatezer könyvet és kéziratot tartott nyilván, s így a legjobb külföldi gyűjteményekkel vetekedett. Ekkorra James már két nyomtatott katalógust adott ki; a második (1620) már „modern”, a szerzőket alfabetikus sorrendben csoportosító katalógus volt. A későbbi nyomtatott katalógusok közül a kortársak különösen nagyra tartották az 1674-es, Thomas Hyde által készített *Catalogus impressorum librorum...*-ot. Már az 1620-as katalógusban is találunk magyar szerzőket, így Janus Pannonius és Szegedi Kis István latin nyelvű műveit, valamint Szenci Molnár Albert 1604-ben Nürnbergben kiadott latin-magyar szótárát.

Magyar peregrinusok azonban csak 1624-től kezdtek nagyobb számban Angliába látogatni, ekkortól tűnnek fel neveik a Bodley-könyvtár látogatókönyvében. Kecskeméti Máté az első, korábban Leidenben tanult református teológus, aki hazatérése után Debrecenben lett rektor, vagyis iskolamester. Ő

1624. augusztus 18-án írja be nevét a látogatókönyvbe, majd 1625-ben Gyarmati István és négy évre rá Nábrádi János következnek. Ez korántsem jelenti azt, hogy az 1620-as években egyedül ők voltak az Ox-

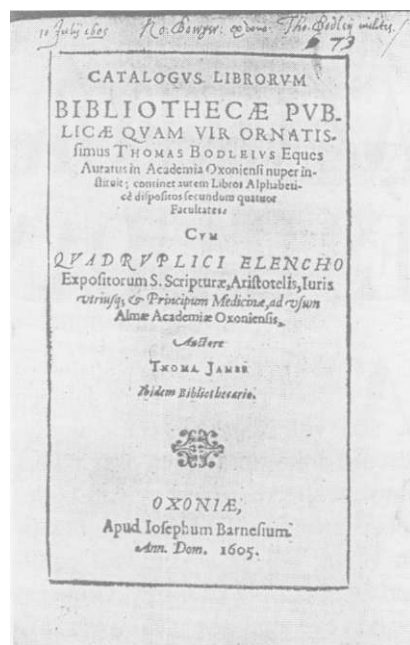

Polchoz láncolt könyv a Duke Humfrey könyvtár egyik olvasótermében

fordot járt magyarok; számos más nevet említhetnénk, köztük azét a Bakai Benedekét, aki Kassáról indult el, s hosszú éveket töltött külföldi tanulással. Oxfordban csak néhány hónapig tartózkodott 1626-ban, de távozása előtt még egy vaskos könyvet testált az egyetemi könyvtárra. Bakai ugyan (mint a legtöbb Angliát járt magyar) református volt, de könyvajándéka mégis Pázmány Péter híres vitairata, az *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (1613) lett, amelyet polémikus éllel jegyzeteigetett a kötet margóján. Talán írni készült valamit Páz-

mány ellen, ezért cipelte magával a könyvet hazulról, de Oxfordban megokallta - nem annyira a hitvitát, mint inkább a megcáfolandó könyv súlyát -, így lett a könyv a Bodley-könyvtaré.

További magyar látogatók között is találunk művelődéstörténeti szempontból fontos neveket. A harmincas években a Bodleian-ben olvas Maksai Ösze Péter, az 1630-as Botero-féle világföldrajz angol kiadásának társszerzője (ő írta a korabeli Erdély állapotával foglalkozó fejezetet), a később Comeniust szerkesztő és kiadó Erdőbényei Deák János, s egy latin nyelvű, magyar történelemről beszámoló mű, a *Florus Hungaricus* szerzője, Nadányi

Az 1605-ös katalógus címlapja

János. Az egyházi pályán előbbre jutók közül a Bodley-könyvtár olvasója volt Losonczy Farkas János és Kolosvári István református püspök, Nagyari József fogarasi lelkész, I. Apafi Mihály udvari papja, valamint Otrokócsi Foris Ferenc, a később katolizált protestáns lelkész és gályarab, számos vitairat és egy, a magyar nyelv eredetével foglalkozó, Franekerben kiadott mű szerzője. Egyedül a XVII. századból huszonöt olyan magyar látogatóról tudunk, aki vagy beírta nevét a látogatókönyvbe, vagy egy olyan látogatófüzetbe, ami később csak Anthony Wood másolatában maradt fenn. Ez a névsor, mint már jeleztük, korántsem meríti ki az Oxfordot járt magyarok számát, hiszen a főrangúak általában nem írták be nevüket a látogatókönyvbe, s még a szegényebb sorból származók között is akadt olyan, aki ezt elmulasztotta.

Nehéz például elképzelni, hogy Komáromi Csipkés György, az első magyarországi angol nyelvten, az *Anglicum specilegium* tudós, Utrechtben is számos művet kiadó szerzője ne kért és nyert volna beocsájtást a legnagyobb oxfordi könyvtárba, még akkor is, ha csak néhány hetet, vagy egy-két hónapot töltött Oxfordban. Megfordult itt

Thomas James könyvtáros, 1600-1620

Bethlen Miklós is 1664 elején; ő kért több úgy vélte, az oxfordi „akadémiának, kollégiumainak, bibliotékájának... leírására könyv kellene”. Ötven évre rá fia, Bethlen Mihály nemcsak ellátogatott a könyvtárba, hanem arról pár szóban be is számolt: „Hyde Thomas bibliotékáriust... látogattuk és felmegyünk amaz híres nagy bibliotékában, melynek könyvei megszámlálhatatlanok. Meggondolhatni, mely nagy legyen, a cathalogussa in folio olyan nagy, mint a Váradai Biblia”, sőt, a könyvtárnak könyvet is adott: nagyapja, Bethlen János Erdély történetéről írt művét. Ez a mű ma is megvan a Bodley-könyvtárban, belőle olvastuk ki, hogy azt az adományozó „az egész földön híres oxfordi egyetemi könyvtárnak”

(„inclutae Universitatis Oxoniensis Bibliothecae toto Orbi celeberrimae”) ajánlotta.

A XVIII. században is használják magyarok a könyvtárat, így Lord Paget diákjai, köztük a Debrecenben végzett Budai Mihály, későbbi szatmári lelkész, és az erdélyi Almási István, aki hosszabb időt töltött Angliában, és csak 1709 után tért vissza hazájába. Nem tudjuk, járt-e a könyvtárban ifj. Pápai Páriz Ferenc, a híres orvos és szótáríró fia, aki angliai gyűjtőútja során biztosan megfordult Oxfordban. A XVIII. század közepétől felbukkan itt Kalmár György, a külön nyelvész és világotutató, aki kiadott egy értekezést az oxfordi egyetemi kiadónál (*Dissertatio critico-philologico-theologica...*), és néhány évvel később a Bodley könyvtárnak még magyar alkönyvtárosa is akad a nagykorúsi születésű és Debrecenben végzett Uri János személyében. Uri

több doktorátust szerzett Hollandiában, s Leidenből kapott meghívást Oxfordba, hogy rendszerezze a Bodleian keleti kéziratait. Uri 1766-ban írja be nevét a Bodley-könyvtár látogatókönyvébe, de első itteni könyvét (*Epistolae Turcicae...*) csak 1771-ben adja ki. Mint a könyvtár kéziratárának vezetője, 1787-ig dolgozik nagy művén, a keleti kéziratok első rendszeres katalógusán. Uri 1796-ban hunyt el Oxfordban.

Néhány szót kell szólnunk a Bodley-könyvtár kéziratárának hungarikáiról. Egy Corvinát tartanak itt nyilván (Seneca tragédiáinak gyűjteményét) és Szent Erzsébet legendájának két XIV. századi leírását. Olvashatók itt II. Rákóczi György által írt és hozzá intézett levélmásolatok, figyelemre méltó Johannes Elias Gennadius *album amicorum-a*, amely kizárólag magyar gályarab-prédikátorok bejegyzéseit tartalmazza. A Tanner-gyűjteményben számos magyar peregrinus levelét találjuk, amelyet William Sancroft-hoz (1617-93), a londoni Szent Pál székesegyház dékánjához, majd canterbury-i érsekhez írtak. A Rawlinson-gyűjtemény örzi Szilágyi-Sylvanus György alkalmi magyar költő és Angliában nagy sikerrel működő klasszika-filológus egy Thomas Barlow-ról írt latin akrosztichonját. Barlow, aki egy ideig a Bodley könyvtárosa is volt, később mint kollégiumi igazgató pártoltagosította az idezarándokoló magyarokat. S hogy ekkoriban milyen becsben tartották a műveltebb magyarok a oxfordi egyetemet és könyvtárat, álljon itt egy pár sor Pápai Páriz Ferencnek az Angliát járó Teleki Pálhoz intézett (1697-es) leveléből: „Kegyelmed angliai experienciáját értem, de kevés időt vott kegyelmed az egy Londinumra is, Oxoniumra is kellett volna egy hónap legalább”. A huszadik század közepéig kellett várunk, amíg a Teleki Pál által elszalasztott alkalmat magyar diákok kihasználhatták - az 1957/58-as tanévben nem kevesebb, mint 25 magyar tanult Oxfordban (köztük e sorok írója), s koptatta boldogan a Bodley évszázados padlóját és olvasószékeit.

MINDEN SZEBB, HA SÜ

Hétfőn Budapestre. Két műsort kell befejezni még a BBC-nél, azután irány Magyarország. Az *Irodalmi térc* már szalagon van, szerdán Budán meghallgathatom önmagam, amint Londonban beszélek a rádióon. Ez mintegy szimbolizálja az állapotomat: immár egyidejűleg itt is vagyok, és ott is. Különösen azóta érzem magam otthon Budapesten, amióta ott saját íróasztalom lapján csattog fémes keményen (mit szólnak a szomszédok?) a körülbelül ötven esztendő Continental, veti a papírra töredezett, szögletes betűt. S az íróasztal mellett immár könyvespolc terpeszkedik, bár egyelőre kissé foghíjas.

Ugyanakkor meghitt számomra a londoni családi ház is, melynek az emeletén, könyvekkel zsúfolt szobában, melegbarna mahagóni íróasztalom majdnem olyan zajt csap a szürke Olympia, mint a svábhegyi társa.

Egy feladat azonban még hátra van az utazásig: a *Hangarchívumi Tallózó*. Létrán állva nézegetem a BBC polcain a világoskék dobozokat: mi legyen a tallózóban Illyés Gyula. Pilinszky János és Weöres Sándor versmondása után? Igen, 1976-ban volt egy érdekes sorozatunk, a szigetországban élő magyar írókhoz szölt a kérdés: *Miért éppen Anglia?* Lám, megőrzésre került Szabó Zoltán és Cs. Szabó László válasza is. Kis vesződség van a tárcsákkal, nehezen illelenek az új típusú gépre, s amikor végre megmozdul a szalag, csalódva tapasztalom, hogy nem csendül fel róla Szabó Zoltán hangja. Ugyanis Zoltán nem szeretett mikrofonba beszélni. A müncheni Szabad Európa Rádióonak évtizedeken át küldött esszéit, londoni leveleit rendre a szépszavú Bikich Gábor olvasta fel helyette. Ha nagyritkán ő maga ült a mikrofonhoz, abba beleizzadt a stúdiótechnikus, mert Szabó Zoltán hol merengve alig hallhatóra fogta a szót, majd egy-egy nyomatókos gondolatnál nagyhirtelen alaposan felemelte a hangját, s megtörtént az is, hogy lábát keresztbe vetve oldalvást fordult, tehát a mikrofon mellé intézte szavait. Emellett pedig racsolt, helyesebben az „r”-betűket

puha „v”-nek ejtette. Ám Bikich oly szépen olvasta londoni író társa szövegeit, hogy egy ízben betelefonált a rádióhoz egy elragadtatott hallgató: „Hiába, a népi íróknak nem csak magvas gondolataik vannak, de nyelvünket is példás tisztasággal beszélük...”

Szabó Zoltán a londoni szalagon sem szólalt meg, esszéjét itt Siklós István baritonja zengette. Van azonban valahol e polcokon egy jó interjú Szabóval, s nem nyugszom, amíg elő nem kerítem. Bölcs mondatait jólesnek újra meghallgatni. Marad hát Cs. Szabó László hangja és válasza a „Miért éppen Anglia?” kérdésre, remekbe szabott, míves gonddal fogalmazott ötpercnyi szöveg, melynek szerzője betartotta saját stiláris krédóját: néhány bonyolultabb, összetett magyaros körmondat után mindig következzék egy csattanós rövid. S Csé remek előadó volt, született színész. Amikor 1946-ban a budapesti Képzőművészeti Főiskolán a művelődéstörténet tanár lett, nemcsak lexikális tudása bőségén ámultak a hallgatók, megigézte őket kivételes előadókészsége is. Ezt kamatoztatta azután, mikor 1951-ben olaszországi emigrációjából Londonba hívta át a BBC rádió magyar osztálya. Mert hogy végtére ezért került Cs. Szabó László Angliába. Más kérdés, hogy legalább akkora tisztelője volt az angol kultúrának, mint az itáliaiának. És az is, hogy a szigetországban szellemiségének megfelelő környezetet talált. (Ennél a pontnál csillag alatt jegyezhetném meg, hogy állandó bosszúságom tárgya, mily ridegen figyelmetlen kultúrája legjobb terjesztői iránt Anglia. Az olasz köztársaság kultúraterjesztő tevékenységéért, közismert Róma-imádatáért „cavaliere” címmel tüntette ki Cs. Szabót. Angliai évtizedei alatt pompás tanulmányokat írt Shakespeare-ről, Dickensről, ragyogó sorozatot az angol romantikus festészetről, s mint állampolgár igazán megérdemelt volna például nyugdíjba vonulásakor egy BBC-felterjesztést, tesszem azt, *Order of the British Empire* fokozatra. De ilyesmire érzéketlenek az angolok. Hiszen „csak” kultúráról

és „csak” egy kis, „keleti” befogadótárségról volt szó.)

Cs. Szabó László is azt mondta el a rendelkezésére álló öt percben Angliáról, amit lényegében mindannyian, akiket megkérdezett annak idején a BBC: azért élünk a szigetországban, mert toleráns, mert egyenlő jogokkal fogad be, mert általában hallatlanul civilizált és kultúrája minden rétegének évszázados hagyományai vannak. S amit Csé azúttal nem mondott - talán csak azért nem, mert végtére ez természetes volt számára -: Angliában a biztonságérzet a vonzó s a megnyugtató.

Elindulófélben Magyarország felé, az 1989 óta egyre sűrűsödő, néhány hetes látogatásaim újabb őszi etapjára, most másként hallgatom az író veteresre cizellált mondatait, mint első elhangzásuk idején.

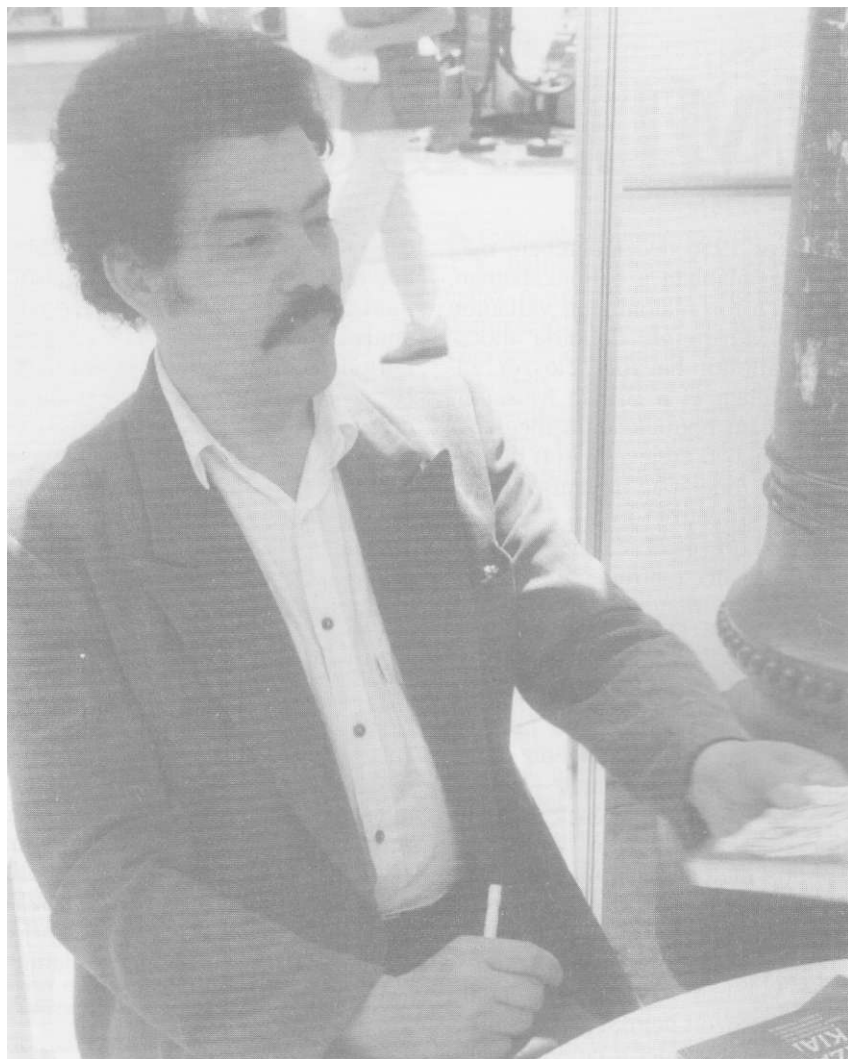
A harminchét esztendő során, amit tizenkilenc éves koromtól Londonban leéltem, minden percben tudatában voltam annak, hogy *külföldön* vagyok. Ezen nem segít, hogy zsebemben lapul a koronás oroszállal s egyszarvúval díszített brit útlevel, és az sem, hogy a bennszülöttekkel kommunikációs nehézségeim a legkisebb mértékben sincsenek. Az első tizenkilenc év, s az a múltunk, amelyet a családon át születésünk előttre visszanyúlva hordozunk, engem meglehetősen determinált. Amióta vagy huszonöt éve megkaptam a brit állampolgárságot, minden egyes képviselőválasztáson szavaztam, de ezen túl nem igényem, hogy publicisztikai jellegű írásokkal beleszóljak Anglia ügyeibe, jóllehet ez igénye volt - a maga jelentékenyebb szintjén - számom, a közéletben forgó, és zsenialitása folytán magasra jutott hungarobritnek, például Mannheim Károlynak, Polányi Mihálynak, Gábor Dénesnek, avagy a három lordnak: Balogh Tamásnak, Bauer Péternek és Káldor Miklósnak. Minden jót kívánok Angliának, de bizonyos vagyok benne, hogy nélkülöm is boldogul, pontosabban fogalmazva: ilyen vagy olyan negatív jelenségek, társadalmi vagy gazdasági hullámvölgyek ellenére mindig olyan lesz, hogy nyugodt lélekkel állíthatom, nem döntöttem

T A NAP

rosszul, amikor a gyarmatosított Magyarországáról eljőve, itt telepedtem le. Angliában működik az a bizonyos évszázadokon át bejáratott mechanizmus, amely megóvjja demokráciája csorbíthatatlanságát, a fejlődés egyenletességét, de még a közérzet kiegyensúlyozottságát is. (Hogy a sziget időjárás viszonyai nem ideálisak? Erre csak úgy válaszolhatunk, mint Molnár Ferenc, amikor megkérdezték, hogyan lehet a nyomasztó fülledt nyarú New Yorkban élni: „Nem a klíma miatt jöttünk ide...”)

Cs. Szabó László és Szabó Zoltán az évtizedekre nyúló emigrációban közlőleg megtapasztalta, kiismerte ezt a bejáratott angliai mechanizmust, és pontosan tudták, hogy ennek az elemeit kellene érvényre juttatni vagy bevezetni Magyarországon, így lenne behozható a történelmi okokból adódó lépéshátrány, így válnék valóban európaivá a magyarság. Mire a pillanat Isten kegyelméből elérkezett arra, hogy evégett immár nem csak serkentő és bíráló, hanem az új helyzet jellegét gyakorlati módon elemző publicisztikát írhattak, közölhetek volna, elnyelte őket a sír. Szabó Zoltán, élete végén a világgal némileg megkeseredetten, egy breton kisváros temető melletti, régi paplakába vonult vissza, a ház mögött ötven frankért megvette a sírját, oda temették. Cs. Szabónak még teljesülhetett az a vágya, hogy írásai újból megjelenhessenek Magyarországon, így feloldhatta önmagát a tiltó fogadalom alól, s átlépte a határt. Az élet azonban már csak néhány hangulatos kirándulást tartogatott számára, Vizsolyba és Cenkre, azután Budapesten érte a halál, s most abban a sárospataki sírkertben nyugszik, amelyet jóelőre nézett ki neki tetsző nyugvóhelyéül.

Pedig izgatottan figyelnek, vitatják az új magyar történeteket. Sok mindenben dohogóknak, amúgy is mindketten alkati dohogók voltak. De regisztrálnának észlelésre méltó jeleket. A *Tardi helyzet* írójának nem kerülne el a figyelmét, hogy falvak százaival együtt Arló vagy Járdánháza vezetőket akar, s a versenytárgyalási hirdetésekben az derül ki, hogy ezer helyen nagy az akarás, valahogyan sikerül kiszorítani a pénzt új

iskolára, tornateremre, öregek otthonára, presszós klubházra. Mert annak a bizonyos imént említett mechanizmusnak a bejáratása ezen a szinten is végtelenül fontos, nem csak a nagy üzleti vagy társadalomépítő vállalkozások szintjén.

Dohognának is, persze, hogy dohogóknak. A magyar elégedetlenkedő nemzet. Sok esetben ez viszi a dolgokat előre. Hallgatnák Budapest ezer panaszát, mint ahogyan én hallgatom. Együttérzően és vigasztalás nélkül. A jómódú ne vigasztalja a szegényt, a nyugati jólétebből érkezett utazó pedig hallgasson arról, hogy a kisnyugdíjas odaát is elesett ember, a munkanélküli sok esetben az utcán hál, hulladékgyűjtőktől guberál. Panaszra nem illő rátromfolni.

Amit a szabadságát elnyert Magyarország megcélzott, az a tisztességes emberi élet biztosítása minden szinten. Van esély e nagy cél megvalósítására? Szabó Zoltánnak ejtendő kedvetelnek olyanfajta „forgatókönyvek” részlet-elemzésében, amelyeket ma-

napság jeles magyar elmék dolgoznak ki a jövő eshetőségeiről. Bizonyára nem zárna ki ő sem a katasztrófa-variációt; a félsz látenszen bennünk bújkál, hogy a nacionalizmusból eredő történelmi viharok ismét kettétörhetik a magyar megújulást. (Ezért is nehéz felégetni maga mögött a hidat annak, aki a Nyugaton hazatelepülésről töpreng.) Ám az optimálisan pozitív forgatókönyv-változat varázsa nem lebecsülendő. Miért zárnánk ki azt az eshetőséget, hogy az ország végre-valahára ne kárát szenvedje, hanem az előnyét élvezze földrajzi fekvésének: kereskedjen innét a Nyugat a Kelettel, s tegye ez jómódúvá ezt az eszes, tanulékony és eredeti ötletekben mindig gazdag népet.

Irány Budapest. Vár hosszú sétákra a Duna menti nagyváros, egyre glancosabb üzleti negyedeivel, megbámulásra érdemes eklektikus építészetével, de akár a megváltásért kiáltó kopott kültelekkel is. Csak a nap süssön... ■

EMLÉKSOROK A KUPO

A mikor 1956 decemberében, még ugyanabban a ballonkabátban, melyen a forradalom alatt vállamon hordott *davajgitár* dobtárja mocskos olajfoltot hagyott, először zárandokoltam el a British Museum-ba, roppant homlokzata a meglepetés lenyűgöző erejével hatott rám. A múzeum főbejárata ugyanis a Great Tussell Streetről nyílik, s ez a György-kori utcácska nem készíti elő a látogatót a hirtelen elébe táruló látvány monumentalitására. A múzeumkert kovácsoltvas-kerítése pedig, magasra nyúló téglalapzatról égnek szegezett dárdái között, inkább a levelüket hullató fákat és az ólomszürke eget engedte látni, mint az impozáns épületet.

A múzeum épületének ugyanis nincsen méretéhez illő távlata, alapította meg azonnal magabiztosan társam. Magda, aki titokban már akkor azt remélte, hogy itt Londonban végre művészettörténetet tanulhat majd. Valóban, az épület előrenyúló szárnyai között hemzsegő turistahad eltereli a figyelmet a negyvennyolc

óriási oszlopon nyugvó háromszázhetven lányi széles homlokzatról, mert közelről csak szétterpeszkedő épülettömböt lát a turista és a gyakorlott szemű építész egyaránt. Hiába, a Bloomsbury szívébe tolokodott görög templom klasszikus arányaival sem lett Akropolisz, csupán a tudás temploma. Akkor még nem tudtuk, hogy az idők során számos városépítész javasolta a főbejárat előtti utcácskák lebontását, hogy távlatot, teret, levegőt kapjon ez az óriási épületkolosszus.

Mert a viktoriánus Anglia két leghíresebb intézménye a brit flotta és a csodálatos gazdagságú brit múzeum volt. A flotta a tengereket uralta, a múzeum pedig a tudományos világhatalmat jelképezte. Mi azért zárandokoltunk a múzeumhoz első londoni felfedező utunkon, mert még fülünkben csengett Szádeczky-Kardos Samu professzorunk figyelmeztetése: a világ legjelentő-

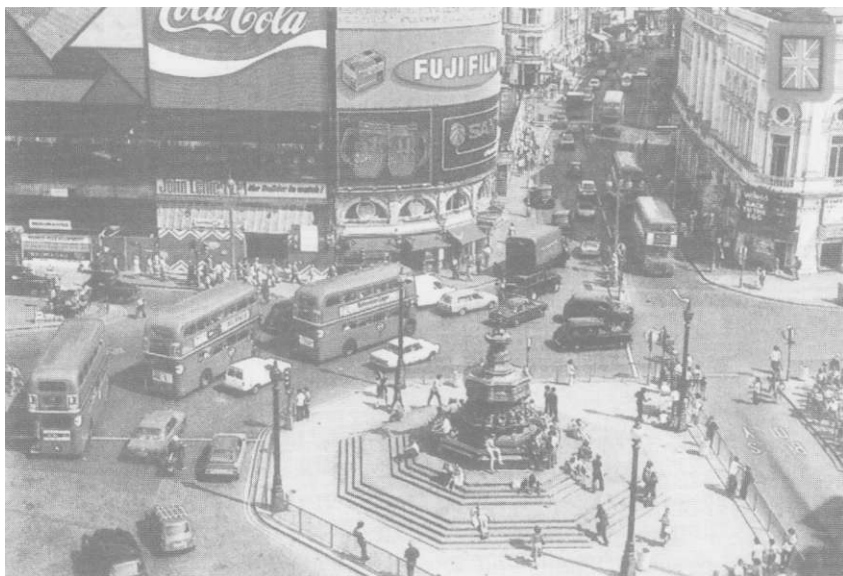
sebb római kori éremgyűjteményét a British Museum tárlóiban találjuk. A mesés kincsek látványa mindent feledtetett velünk: eredetiben láthatuk mindazt, amit a Nagy Magyar Elzártságban csupán silány minőségű fekete-fehér reprodukciókról ismerhettünk: fáraók szarkofágját, a görög vázákat, melynek egyikén látható ünnepi menet ihlette Keats halhatatlan sorait, a rosettai követ, a Húsvét-szigeteki istenszobrot, asszír domborműveket, az Elgin-márványokat, mindent, mindent...

Legmerészebb álmaimban sem gondolhattam, hogy alig egy évtized múlva már megfelelő tudományos képesítés birtokában a könyvtár magyar anyagát gyarapítom, rendezem, titkait feltárom, s hogy a Londonba először eljutó magyar írókat, Illyés Gyulát, Vas Istvánt, Weöres Sándort, Ottlik Gézá, Pílinzkyt. Nemes Nagy Ágnes ismertetem meg a magyar vonatkozású kincsekkel, kezükbe adhatok Corvinát, Berzsenyi-kéziratot. Besenyei ismeretlen német nyelvű fo-

A British Museum

LÁS OLVASÓTEREMRŐL

Londoni utcakép

lyóiratának (akkor még egyetlen, csak általam ismert) katalogizálatlan példányát, és hát természetesen, a látogató írók jóleső megkönnyebbulésére, műveik teljességét példásan katalogizálva.

Nem mindig volt ez így, bár a könyvtár alapító okirata szerint mindent gyűjt, minden nyelven, s amikor ott dolgoztam, évente átlagosan egymillió kötettel gyarapodott a gyűjtemény. A reformkori utazók még azon keseregtek, hogy „hazánk tudományos eredményeinek drágaköveit” nem találják: „Megint elmentem a British Museumba - írja Bölöni Farkas Sándor 1831-ben. - Végigmentem az antik galérián, egészen az ásványtárig. Ott is végigrohantam a kiállított szekrények mellett. Csak a legutolsónál álltam meg. Az utolsó szekrényben egy sor arany- és platinatárgy volt kiállítva. A két első kiállított tárgy alatt ezt olvastam: Magyarország. A többi tárgyat is szemügyre vettem. Gyönyörű aranytárgyak Peruból és Sumatrából. De köztük láttam Erdély feliratú drágaköveket is. Megint másokon Füves, Selmecbánya, Nagyág, Verespatak, Abrudbánya és így tovább. Megint Erdély neve öt-

lött a szemembe. Jól esett arra gondolnom, hogy ilyen sok mindent látok kicsiny hazámból. De csak drágaköveket láttam. Kincseket. Egy sorban Peruval és Sumatrával! Milyen más lett volna, mennyire büszkébben nézhettem volna hazám tudományos eredményeinek e drágaköveit. Vagy valamilyen szellemi termékét. Itt ugyanazon tető alatt láltatik az antik világ legnagyobb művészeti gyűjteménye és legértékesebb könyvtára. Több mint félmillió kötet (!). De az utazó hiába keresi Magyarországot nyomát, magyar nyelvű könyvet, semmi ilyen emléket nem talál. Pedig vannak itt irodalmi munkák Indiából, Kínából, Törökországból, sőt a félig civilizált országok szellemi termékeit is megtaláltam. A Bibliát például a világ minden nyelvén, csak magyarul nem. És miért nincs itt magyarul is? Ez megint emlékeztetett irodalmunk állapotára és hazánk helyzetére. Megszomorodott szívvel és nehéz fejjel hagytam ott a világ leggazdagabb épületét, a brit nép nemzeti büszkeségét. Mi magyarok magunk volnánk hátramaradottságunk okozói? Kérdezgettem magamtól, hogy kultúránk hátramaradottsága a nemzet lustaságából, nemtörődömségéből, vagy hanyatlásunkból adódik-e... csak a jövőtől várhatunk reményt...”

Nemcsak Bölöniben volt meg a hátramaradottság érzete, egy egész nemzedéket serkentett a modernizáció útján. Az út azonban a végzetes kimenetelű forradalomba torkollott. 1850-ben az utazók helyett emigránsok érkeztek. Az olvasóterem megélenkült a negyvennyolcas forradalmak után. Nemcsak Marx jött ide dolgozni, ahogy mindenki tudja, de az egész liberális Európa innen vívta tovább forradalmait, illetve, legyünk realisták, itt szötte álmait. A könyvtár új igazgatója is emigráns lett. Antonio Panizzi az 1830. évi *carbonari* felkelés után érkezett Angliába. Amikor kinevezték, a reneszánsz mesterek víziójával azt tervezte, hogy a brit múzeumot a világ legnagyobb könyvtárává fejleszti. Ezekben az években kezdte meg a múzeum a magyar anyag gyűjtését. Panizzi jobbkéze, Thomas Watts minden európai nyelven tudott, magyarul is megtanult emigráns barátaitól, Pulszky Ferencről és Rónay Jácinttól. Wattsot értekezéséért a magyar nyelvújításról a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1861-ben ezt jelenthette Panizzinak: „Abból az öt európai irodalomból (orosz, lengyel, magyar, dán és svéd), melyből a Múzeum könyvtára kiemelkedő gyűjteményt hozott létre, azt hiszem, jogosan állíthatom, hogy az elmúlt huszonhárom esztendő leforgása alatt talán ötven kötet kivételével minden darabot az én javaslatomra vásárolt meg a könyvtár. Örömmel gondolok arra, hogy Európa kisebb irodalmainak jövő kutatói gazdag anyagot találnak majd ott, ahol én csak a hiányokat észlelhettem.”

A magyar anyagra különösen büszke volt, s halála után néhány évvel a sajtóban felmerült a kérdés, hogy lesz-e a magyar anyagnak szakértő gazdája. Az aggodalom alaptalan volt, mert a Múzeum könyvtárában mindig volt magyar szakrefereus. Watts halála után E. D. Butler, aki magyar költőket is fordított, többek között Arany Jánost, majd a hi-

hetetlenül termékeny tudós szlavista, Robert Nisbet Bain, aki nemcsak Jókai angliai hírnevének volt egyik megalapozója kitűnő fordításaival, de az *Encyclopaedia Britannica* magyar tárgyú cikkeit is ő írta specialistától elvárható alaposággal,

reformkori utazók mind jártak a British Museumban, nemcsak Bölöni Farkas: Szemere Bertalan, Tóth Lőrinc, Kertbeny Károly, Gorove István. Ők még csak a Múzeum anyagát csodálhatták. A század végére megváltozott a helyzet. Watts, Butler, Bain munkássága után olyannyira megnőtt a magyar gyűjtemény, hogy 1962 után (ekkor lettem magyar szakreferens) még nekem is maradt feldolgozatlan anyag. Éppen Watts halála után került három nagy magángyűjtemény a könyvtárba. Híres gyűjtők elherdált örökségét vásárolta meg a British Museum, mivel otthon nem akadt gazdája. Nagy István és Wadasi Jankovich Miklós főként korai magyar nyomtatványokat gyűjtött, ennek az anyagnak egy része, többek között az *első* magyar biblia és egy tucaton felüli *unikum* a British Museumba került. (A Jankovich-gyűjtemény nagyobbik részét a Széchényi Könyvtár vásárolta meg, illetve az Akadémia.) De nekem a legérdekesebb Waltherr László hagyatéka volt. Négyezer tételből álló aprónyomtatvány-gyűjtemény, ahonnan bőven ömlött elő az ismeretlen anyag. Hét évig tartott, míg feldolgoztam, s számos Kőlcseyre, Csokonaira, Bessenyeire vonatkozó dokumentumot adtam ki, illetőleg hívtam fel rájuk a megfelelő specialisták figyelmét.

A *Századok* már 1880-ban azon kesergett, hogy ha valaki a magyar irodalmat és történelmet akarja tanulmányozni, annak a British Museumba is el kell vándorolnia. Az 1956 utáni korszakban ez még igazabb volt, mint valaha. A hatvanas években a kutatók légióit igazítottam útba a British Museum anyagában, mert ennek a könyvtárnak nem volt zárt anyaga, s minden könyvet mindenki megkaphatott, ahogy ezt egy szegény *carbonari* emigráns megálmodta azokban az időkben, amikor a könyvtár olvasói között olyan furcsa foglalkozású olvasókkal találkozhatott, mint „Magyarország volt kormányzója”. Panizzi ugyanis azt tervezte, hogy a legágrólszakadtabb tudósnak is ugyanolyan lehetőséget biztosítson, mintha a Brit Birodalom leggazda-

gabb polgára lett volna. Ezt a demokráciát, a szellemnek ezt a nagyvonalú, teljes egyenjogúságát volt hivatva jelképezni az 1857-ben átadott, kör alakú óriási olvasóterem, amely Panizzi útmutatásai szerint épült. Soha nem felejttem az őszi angol délutánokat, amikor az olvasótermet fedő hatalmas kupolában a levegő ködös lesz, szinte felhők képződnek, melybe azután váratlanul belehasít valahonnan egy éles napsugár. Misztikus élmény, egy orosz emigráns költő valahogy ilyennek képzelte a mennyország bejáratát. A fáma szerint az olvasóterem kupolája csak azért kisebb, mint a Szent Péter-templom, mert Panizzi úgy kívánta, hogy egy protestáns nép tudományának emelt „templom” kupolája ne legyen nagyobb, mint a Szent Péter-bazilikáé.

Ennek a korszaknak azonban vége. Még néhány év, és a kupolás olvasóterem paleontológiai kiállításnak ad majd otthont, mert a könyvtár kinőtte a viktoriánus épületeit, s új, korszerűbb, funkcionális épületbe költözik.

Nekem személy szerint életem legszebb korszaka volt az a hét év 1962 és 1969 között, amíg a British Museum könyvtárában dolgoztam. Nemcsak azért mert a hatvanas évek „swinging” Londonában egyébként is pezsgett az élet, hanem főként azért, mert nem is tudtam, mit jelent egy olyan nagy könyvtárban dolgozni, ahol, mivel nem olvasóként várok türelmesen az egyre lassabban érkező könyvekre, mivel szabad bejárásom van a raktárakba, mindent megtalálok azonnal. Hazai könyvtárak alapos ismeretében állítom, hogy a British Library (ahogy ma hívják) mint magyar könyvtár rögtön az Országos Széchényi Könyvtár után következik. És a kiegészítő anyag verhetetlen az összes európai nyelven, hivatkozzék bár a (magyar) szerző obskurus dán filozófiai folyóiratra, vagy Dél-Amerikában megjelent archeológiai közlönyre.

Ottlétéam alatt mintegy 40-50 000 kötetet szaporítottam az állományt, minden új, eredeti hazai munkát megrendeltem (fordításokat és szép-irodalom újrakiadását nem, hiszen minek oda egy új, válogatott Petőfi, ahol az első kiadások és a legjobb „összes versek” megtalálhatók), és külön eredménynek tekinteni, hogy az emigráns anyagot én kezdtem el gyűjteni, ugyanúgy mint a szomszéd országokban kiadott magyar

könyveket. A román szakreferens ugyanis csak a *román* könyvekkel törődött, hiszen az volt rábízva. A legfáradtságosabb munka volt a háború alatt elpusztult anyagból a magyar anyag pótlása. Ki gondolná, hogy a *Felső-Magyarországi Minerva* a Londonra zúduló VI bombák áldozata lett? Mindez azért volt lehetséges, mert a hatvanas években volt pénz Angliában kultúrára, a háborús károk pusztítására korlátlanul, de a gyarapításra is.

Egyre több hazai kutató fordult meg az olvasóteremben, s aki nem félt egy emigránssal szóba állni, annak pártállására való tekintet nélkül segítettem. Cserébe megtudtam a legfrissebb pesti irodalmi pletykákat - bár most lennék annyira tájékozott a hazai irodalmi dzsungelben, mint akkor voltam! Számos jó hangulatú beszélgetés emlékét őrzöm. Volt alkalom a derűre is. Szovjet kisiskolások Vlagyivosztoktól Taszentig gyakran írtak, hogy küldjünk valami emléket a „Lenin Múzeumból”, gyakran még így is címezték leveleiket, s ezek százával mind a szláv és kelet-európai osztályra kerültek (az akkor még) tökéletesen működő angol posta közvetítésével. Minden levélre válaszoltunk, ezekre is volt szabvány válasz, mely elmondta, hogy Lenin Jacob Ritter álnéven tényleg olvasója volt a könyvtárnak, de külön emléktáblája nincs az olvasóteremben, mert ha minden híres olvasónak a „törzshelyét” emléktábla jelölné, más se lenne a könyvtárban, mint emléktábla. Persze a kisiskolások levelei, amit sokszor az igazgató hivatalos pecséttel látott el, arról is árulkodtak, hogy Tomszkból is vágytak a „bűnös” Nyugatra.

Nekem a kupolás olvasóterem virtuális haza volt, hiszen emigráns elődök járkáltak itt a Kossuth-emigráció óta mindig. Mindenhez hozzájutottam, hiszen „nemzetközi könyvcseregyezmény” keretében az Országos Statisztikai Hivatal legtitkosabb kiadványait is megkaptuk valami adminisztratív tévedés folytán, s innen tájékozathattam például az emigráns sajtót a forradalomban elesettek, illetve elítéltek és kivégzettek számáról. Mert erről is készült „szigorúan titkos” statisztika. Volt időm azon is elgondolkozni, hogy mennyivel értelmesebb életet kaptam ajándékba a kegyes istenektől, mint ha otthon maradok a megtorlás idején, s egyetemről kizárva segédmunkásként tengetem napjaimat. ■

TRIPTICHON

Maurer Dórával és Gáyor Tiborral beszélget Hajdú István

G. T.: Hogy az ember magára találjon, hogy művészeti képességét optimálisan fejthesse ki, célszerű egy behatárolt témát feldolgozásra kiválasztani, a munkához pedig ismét egy (majdnem) behatárolt módszerrel kezdeni, lehetőleg olyannal, amely általános érvényű, és a szabályai egyértelműek. Bizonyos aszkézissel könnyebb a lényegre találni, mint a teljes szabadság kiélni akarásával - bár arról a lehetőségről sose mondjunk le. Van egy másik lényeges összetevője a dolognak, és az pedig az utóbbi évtizedek képdömpingje, ami az embert úton-útfélen éri, otthon, nyilvános helyen, újságból, reklámból, moziból... a tévéről nem is beszélve. Olyan „képjólakításban” van részünk naponta, ami fölkelti az elemi vizuális közlés iránti vágyat. A képdömping jólakítja az embert, ugyanakkor étvágyat gerjeszt valami abszolút eredendő izre.

H. I.: *Nem idealizmus-e ez, mert hiszen egyrészt hasonló szándékkal léptek fel a hatvanas évek végén az amerikai minimalisták, akik a primér struktúrát akarták, nem a poppal, de az elpoposított világgal szembeállítani. nem sok sikerrel, aztán eladták a munkáikat a múzeumoknak, másrészt a művészet a nyolcvanas években épp ez ellen a mentalitás vagy gondolkodásmód ellen dolgozott. Egy harmadik szempontból meg maga a világ is egyre kevésbé vesz tudomást az egyszerű mondatokról, mindinkább az anarchisztikus képre figyel.*

G. T.: Számomra a nagy számok nem jelentenek útbaigazítást. Az, hogy több embert izgat a tévben, mint a galériában látható kép, ez magától értetődő dolog. De mindenképpen kell valami olyan hely, olyan képi hely, ahol az ember saját magával találkozik, és ahol a mű reflektálja az ő elhantolt gondolatait.

H. I.: *A minimális közlés iránti vágy zárja ki képeidről a színt is?*

G. T.: Engem elsősorban a forma

és a változásai érdekelnek. A hatvanas években, mielőtt a máig folytatott munkába kezdtem, mikor a Pollockhoz és Hartunghoz közeli tasiszta ujjgyakorlatokat befejeztem és egyre inkább a kép kétoldalúságának, illetve objektum voltának a problémaköre érdekelt, megismertem Fontana kép-hasításait, és revelációt éltem meg. Ez a számára nyilván érzelmi gesztus, melyet a Zero-csoport szellemében éppúgy rombolásnak, mint progresszióknak lehetett értelmezni, igazolta számomra, hogy a képi egyoldalúság feloldása lényeges és időszerű - és hogy ő ezt a maga módján egy gesztussal intézte el. Itt kaptam az impulzust, hogy a konstruktív képi nyelvben analóg áttörésre vállalkozzam a felület törésével és hajtásával. Elkészültek az első sík-töréses, -hajtásos képobjektumok: az amfigrammák, majd a semleges hordozófelületre ragasztott hajtásképek, melyeken a fehérre alapozott festővászon mindkét oldala egyenértékű szerephez jutott. Mivel a kihajtott vászonrészek de facto elmozdulása mindig rekonstruálható maradt - a képírásból vissza a képsíkba -, a kép teret és időt is hordozott. Mindez minimális, csakis adekvát eszköztárral érzékeltethető. Színek hozzáadása félrevezető, a lényegről elterelő lett volna. Volt idő, amikor az egyik oldal kék, a másik piros volt, de csak a grafikáknál. Kényszer szülte színezés volt ez, mivel a papírnak, nem úgy, mint a vászonnak, mindkét oldala fehér. De időnként megkísért, hogy milyen érdekes lenne, ha a fehér vászon valamilyen színeket hordozna; feltétlenül populárisabbak lennének a képek, ugyanakkor a lényegről elvinné a hangsúlyt. A szín számomra olyan fontos, hogy úgy érzem, ha idegenként, súlyos adalékként megterhelném ezzel ezt a nagyon halkán a lényeget mondó képet, akkor valami más irányba vinné a dolgot.

H. I.: *A szigor, amivel saját eljárásodhoz, stílusodhoz ragaszkodsz, kö-*

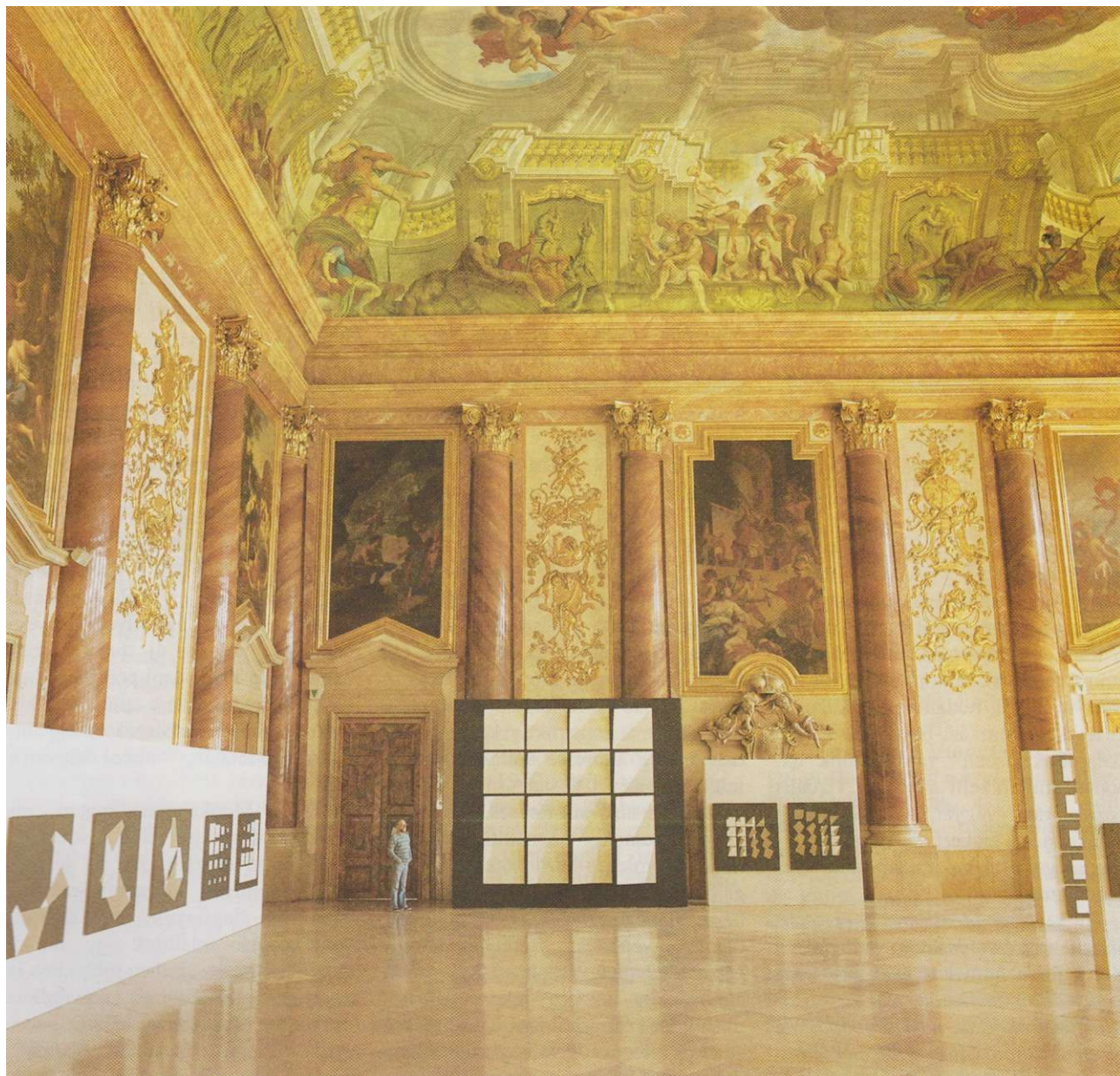
vetezetességből, aszkézisből vagy valami, az új iránti tartózkodásból fakad?

G. T.: A XIX. századtól, az eklektikától fölgyorsultak a stílusváltások, az elmúlt évtizedekben pedig ez átment divatozásba, amiből maradtak maradandó nyomok, de vannak dolgok, amik elszálltak. A divatváltások bizony hidegen hagynak engem, de a művészet változását figyelemmel kísértem. Az utolsó két évtized inkább média-váltásokat és stíluspluralitást mutat, semmint bármilyen lényegi másságot. Valami új avantgárdnak nyomát sem látni. Ami pedig a stílust illeti: szerintem nem a stílust kell keresni, hanem az embernek az egyéniségére kell rátalálni - akkor megvan a stílus is.

M. D.: Munkáimban engem csúnya szakkifejezéssel élve a struktúra tematizálása érdekel. Ez azt jelenti, hogy valamilyen választott jelenség, valamilyen megfigyelés vagy akár élmény alapján felállítok egy modell jellegű helyzetet, amiben több elem is szerepel - lehetnek ezek geometrikus formák, de lehetnek verbálisan nehezen körülírható élő emberi sajátosságok is -, és ezeket megfelelő rendező-elv segítségével egymásnak engedem. Ami létrejön, azt tovább figyelem, ha lehet, tovább alakítom.

H. I.: *A filmjeid is ilyenek.*

M. D.: Úgy 1970-71 óta minden munkámra ez érvényes, így a filmek nagy részére is. De vannak narratív, dokumentumfilmjeim is. A legutóbbi meg éppenséggel öszvér lett: az egész játék szabály vezérli, de a struktúrát egy csomó járulékos dolog és hangulat fedi el. Ez egy zenefilm, amivel életem első filmötletét kerülgettem, azt, hogy hogyan lehet kamerakoreográfiával, képi manipulációkkal reagálni a zenére. Azt, hogy lehet-e dirigens a kamera egy zenei esemény számára, a pusztá jelenléte hogyan tud egy valamennyire nyitott zenei struktúra alakulásában részt venni.

Gáyor Tibor kiállítása a bécsi
Museum Moderner Kunst-ban,
1986-ban (Fotó: Szelényi
Károly)

Gáyor Tibor, „Kép/vers”
kiállítás, Balatonboglár,
Kápolnatárlat, 1973. augusztus
(balra)

Maurer Dóra: Tértfestés
Buchberg am Kamp 1982
(jobbra)

Ezzel nem a húszas évek absztrakt zenefilmjeit akarom utánozni, Eggelinget vagy Fischingert, nem a ritmus szerint mozgó formabalettel akarom megjeleníteni a zenét. Hanem azt szeretném, hogy zene és kép egy, közös formagondolatból jöjjön létre. Ilyen szándékkal már korábban is csináltam rövidfilmeket, azok egyszerűbbek, elemibbek, szigorúbbak, mint ez az új. Tulajdonképpen amellett, hogy volt most is kidolgozott hang- és képimprovizációs struktúratervünk - Sály László zeneszerzővel dolgoztam együtt -, erős nosztalgiát éreztem a

helyzetének megértése, szóval megismerési folyamat. A redukált, modell-szerű szituációk, a szabály működése mellett kialakuló és felismerhető véletlenek, az általuk elindított új lehetőségek megfigyelhetők, izgalmasak, és együtt lehet velük élni. Tudod, hogy én is az ösztönös, mimetikus művészetből indultam. De aztán elegendő lett a lírikus, szubjektív attitűdből, meguntam az élményvadászatot, a körülbelüliséget.

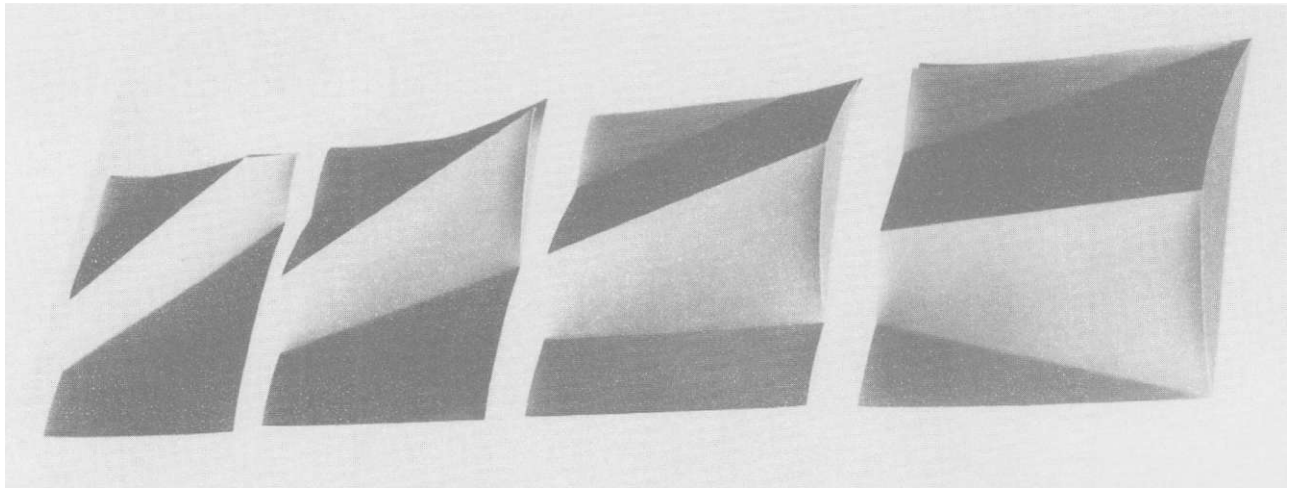
H. I.: *Pedig azzal sikereid voltak.*

M. D.: De az nem ment tovább. Amikor a naturalisztikus rajztanulás-

hez is ez vonz engem, a zenei formák teressége, logikája, a szerkesztése. Webern vagy Schönberg mondta, hogy egy szerkesztési rend olyan, mint a házasság: kötöttség, ami rettentő gazdagságot bonthat ki, szóval nem lehet azt mondani, hogy holt állapot.

H. I.: *Eljutottál-e oda, hogy azokon a kereteken belül, amik ebben az országban kialakulhattak, valakivé lettél?*

M. D.: Hát nem tudom, mivé lettem volna, ha nem itt nővök föl, mindenestre váltig bízom a fejlődőké-

Szentivánéji álom, a Shakespeare-darab és Mendelssohn zenéje után. A Pálvölgyi cseppkőbarlang előterében, éjszaka vettük fel a filmet, színes fényekkel, nagy tágas terekben, darura ültetett kamerával, és a felvételeket nem vágtam meg, csak javítottam.

H. I.: *Ez egészen barokkos a korábbi dolgaidhoz képest.*

M. D.: Egyáltalán nem visolygok attól, hogy minél erőteljesebb és hatásosabb legyen, amit csinálok. A képeim között is vannak olyanok, amelyek barokkos hatásúak és sokuk kötődik az építészethez is. Dehát a lényeg mégiscsak az, hogy geometrikus elemekkel dolgozom, lehetőleg minél kevesebbel vagy éppen azonos elemek sűrítésével, erőteljes, tiszta színekkel, és mindig a folyamatra helyezem a hangsúlyt.

H. I.: *És miért ilyen fontos neked, hogy valamilyen szigorú szerkezethez vagy elvhez, axiomatikus helyzethez ragaszkodj?*

M. D.: A festés, a filmezés vagy fotózás számomra a tájékozódás médiuma, helyzetek és bennük a magam

Gáyor Tibor: Fotogram, 1976

ból, festésből kifelé kecmergtem, és a nagy példák tükrében magamat és a számomra lehetséges eszközöket kerestem - ez hosszú évekig tartott -, kialakult egy élményszublimálási technikám. Ez működött az első nagy utazásoknál, a hatvanas évek elején, amikor nem Olaszországba és Görögországba utaztam, hanem az ókori mediterráneumba, és minden addig felgyülemllett direkt és kulturális élmény beleáramlott ebbe. Az egész feltöltöttség aztán kicsapódott két sikeres rézkarcsorozatba, és akkor új dologba kellett fogni.

H. I.: *Főladtál egyfajta szabadságot egy korlátozottabb útért vagy egy látszólag korlátozottabb lehetőségért?*

M. D.: Inkább arról van szó, hogy olyan anyagra van szükségem, amit bármikor mozgásba tudok hozni, ami kiváltja és felerősíti az alapvető formálási és kifejezési kedvemet. A formák és a színek érdekelnek, a zené-

pességemben. Komolyan. Egyébként meg is lepődnék azon, ha nem kéne minden nap újrakezdeni. Nem érzem, hogy szükségszerű lenne a társadalom számára az, hogy én létezzem és ezt csináljam, sajnos, tehát mindig újra el kell fogadtatnom. Meg a saját magam számára is mindig újra kell kezdeni, de ez egyúttal függetlenséget és fogékonyságot is jelent. A filmet is ezért szeretem - többek közt —: minél nagyobb hatású legyen, de anyagában kicsike, hogy ne legyen terhes, ne legyen kolonc az ember nyakán.

H. I.: *Ezért csináltál konceptet is?*

M. D.: A koncepthez az vezetett, hogy ne statikus és végleges munkákat csináljak, hanem tovább alakuló, megszűnni tudó dolgokat, hogy a változás részben automatikus legyen, részben én nyúlhassak bele.

H. I.: *Lehet, hogy ezért tanítasz is? Mert a tanítás elvei és bizonyos szempontból a praxisa meg a koncept között van valami analógia, mert hogy anyagtalanul adsz.*

M. D.: Erre így még nem gondoltam, de az biztos, hogy a művészeti ok-

tatás közvetett kapcsolat az eszközökkel és anyagokkal és a kimenetele üdítően bizonytalan, váratlan. Tíz évvel ezelőtt a Szépművészeti Múzeumban gyerekeknek fotókört rendeztem, ennek számára gyakorlatsort találtam ki, amely rekonstruálta a fényképezés fejlődését. A technikai feltételek bemutatása, a paraméterek megadása után a gyerekek vitalitása, kreativitása olyan eredményeket produkált, amelyeket magam nem találtam volna ki. Így volt ez az Iparművészeti Főiskolán a fotogram- és az audiovizuális kurzusokon is. Az eredmény - jobb szó híján - me-

ebben a pillanatban olyan helyzetetek, ami más, mint a tavalyi vagy a tavalyelőtti, lehet-e azt mondani, hogy különös helyzet van?

G. T.: Hogy különös-e a helyzet vagy sem, nem tudom. Mindenesetre egyre kevesebb a közös kiállítás. Amíg Dieter Ronte Bécsben volt, sikerült a Bécs-Budapest kettős kiállításokat megszervezni a Mücsarnok és a bécsi Modern Múzeum között. Dóráé, Megyik Jánosé és az enyém megvalósult, következett volna Kovács Attila, Jovánovics. Ronte távoztával ez a program leállt - kár érte.

tások. Az osztrák művészettörténészek többsége meg van arról győződve, hogy az osztrák művészet lényege az expresszivitás, ugyanakkor az az általános hiedelem, hogy Magyarországon viszont a geometrikus irányzatnak van kontinuitása. Hát hagyományai vannak, csak a kontinuum hiányzik. A húszas években például maga Kassák is abbahagyta ezt és csak valamikor az ötvenes vagy hatvanas években vette elő újra.

H. I.: *De bizonyos értelemben ti mégiscsak ennek a nem létező kontinuitásnak vagytok a szereplői.*

nedzseri örömet nyújt, a kötöttség nélküli, anyagtalan birtoklás örömét. A Képzőművészeti Főiskolán most sokkal összetettebb a dolog, a résztvevők önállóak és a velük való konverzáció nem is tanítás, hanem barátság, figyelem, a kezdeményekbe való segítő belelátás igyezete. A munkák médiumával a gondolkodási struktúrákkal, eszmélkedéssel való foglalkozás.

H. I.: *És akkor mit szólna, amikor van egy másod- vagy harmadéves, tehát nem kezdő, de még nem is végzős növendék, aki szöges ellentétet...*

M. D.: ... csinál, mint én? Akkor lennék zavarban, akkor menne el a kedvem, ha valaki tehetetlenségében külsőséget venne át tőlem. Nagyon fontosnak tartom, hogy a diákok mindenféle lehetséges alkotási stratégiáról informálva legyenek, hogy ezek között a számukra megfelelő vagy épp egy újabbat találjanak. Örülök a másságnak, sőt a banalitásnak is, mert csakis az életközelségtől lehet ösztönös logikával, képzelettel valamit létrehozni.

H. I.: *Mi a helyzet, van-e nektek*

Maurer Dóra kiállításának megnyitóján, 1984-ben, a budapesti Ernst Múzeumban (megnyitotta Dr. Dieter Ronte - jobbszélen -, a bécsi Museum Moderner Kunst akkori igazgatója)

H. I.: *Ez pseudo-csoport lett volna?*

M. D.: Nem lett volna csoport, csak bizonyos jellegzetességek egy irányba mutatnak ezeknél a művészeknél. Ronte pedig szimpatizált ezzel a geometrikus, minimalista, nagyon szűkszavú művészettel.

G. T.: És az is szerepet játszott, hogy egyszerre van közük Nyugat-Európa-hoz és Budapesthez.

H. I.: *Hogy a dolog nem folytatódik, az Ronte távoztán kívül vajon nem fakad-e a magyar művészettel kapcsolatos semleges vagy elutasító magatartásból vagy az irányzattal szemben megnyilatkozó ellenérzésből?*

G. T.: Az irányzattal szemben Bécsben vannak egyértelmű fenntar-

tások. Tágabb értelemben későbbi folytatói, ez nem vitás, de én nem beszélek konstruktívizmusról, esetleg konstruktív művészetről. Vagy nagyon szimpatikus a csehek és a svájciak által használt „konkrét művészet” kifejezés. A konstruktívizmus szó csak zavart kelt.

M. D.: Ez történeti kategória. Én viszont nem tartom magam „konkrét” művésznek, inkább posztkonceptualistának.

G. T.: A munkáimról azt mondanám, hogy szisztematikus gondolkodás alapján készült képstruktúrák - de a skatulyázás a művészetben eleve hamisítás.

H. I.: *1993 augusztusában viszont Magyarországon sem a konkrét, sem a szisztematikus művészetnek nincs különösebb reputációja.*

M. D.: Nekem, és gondolom, Tibor számára is egyfajta orientációt jelent az, hogyha már ilyesmiket csinálunk, másodrangú kérdés, hogy ez érdeklődést vált-e ki vagy sem. Szívesen eladok én is, nem rossz helyre természetesen, hanem ahol utol tudom

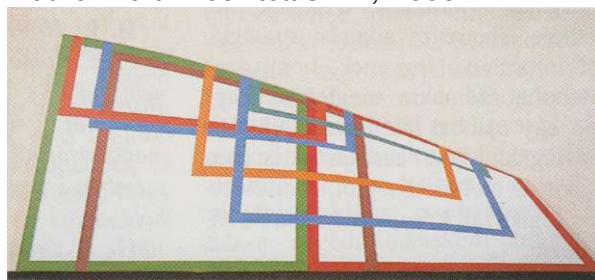

Badacsonyörs

Maurer Dóra akrilképei a Budapesti műtermek című kiállításon, a Magyar Nemzeti Galériában, 1990-ben (fent balra)

Gáyor Tibor kiállításának megnyitója 1986 decemberében, a budapesti Ernst Múzeumban. Elöl: In memoriam Erdély Miklós (lent balra)

Maurer Dóra: Feszített sík II., 1993

Maurer Dóra *Relatív quasi-kép* című reliefjének építése közben. Műcsarnok, „Architektonikus gondolkodás ma” 1990

Gáyor Tibor: *Örs*, 1992

Maurer Dóra az *Antizoetrope* című film felvételei közben, 1989-ben (lent jobbra)

Gáyor Tibor a bécsi Konferenciaközpont előcsarnokában felállítandó, Maurer Dóra által tervezett fríz modelljét szereli össze, 1985.

érni, mert ragaszkodom az egyes darabokhoz, de végül is az érdekel, hogy hogyan tudom megragadni azt, ami én vagyok.

G. T.: Ez lényeges. Az életformánkra hatnak a munkáink, az életformánk a képekre, és eddig még, hál' istennek mindig sikerült több vagy kevesebb emberrel találkozni, akik erre az életformára is, meg ennek a kifejezésére is rezonáltak.

H. I.: *Ha jól értem, akkor azt mondd, hogy a munkáitok és az életformátok vagy egybevág, vagy párhuzamos, vagy leképezi egyik a másikat.*

G. T.: Hát mindenesetre megfelel egymásnak. Arra gondolok, hogy ez nem valami magamutogató életforma, nem annak a művésznek az életformája, aki mindenáron sikert akar elérni, akinél a stílus alá van rendelve a sikernek, és nem az az életforma, amit az átlagember megél és amiből az ő vizuális igénye támad. Ha törvényekről beszélek a művekben vagy szisztematizmusról, akkor ez megfelel egész áttételesen annak az életformának, amit akár a kertünkben, akár a városban, akár a műteremben folytatunk.

M. D.: Ehhez hozzá lehet még tenni, hogy vannak felfutó karrierok, amikor hirtelen minden kép eladható, és sorbaállnak az új darabokért, ettől én visszariadnék. Szeretek, sőt, csak a bizonytalanba tudok dolgozni, a kétes kimenetelűbe.

H. I.: *Túlságosan világinak, túlságosan művészetén kívülinek látjátok a sztár életformát?*

M. D.: Talán inkább az követel nagymértékű aszkézist, ha valaki sztárrá lesz. Itt van például a cseh Jettelová, aki miután az első, sehova nem tartó kafaeszk lépcsőjét megcsinálta, és ezzel sikere volt Nyugat-Európában, otthagya kisgyerekeit, férjét, és zutty, azóta semmi más nincs számára, csak monumentális lehetőségek.

D. I.: *De lehetett volna egy cseh művésznőnek más választása, mint megragadni egy ilyen esélyt? Ti nem éreztétek, mondjuk 73-ban vagy 77-ben, hogy végleg el kell menni innen, vagy minden helyzetet meg kell ragadni ahhoz, hogy a világ részesei lehessetek?*

M. D.: Nem. De azt igen, hogy itt kell lenni ahhoz, hogy előbb-utóbb ránk is figyeljenek, illetve, hogy a vi-

„Egyszer elmentünk” 1972 Balatonboglár. A képen Jovánovics György, Erdély Miklós, StAuby Tamás, Gáyor Tibor (Fotó: Maurer Dóra)

lág valódi részesei lehessünk. Furcsa, én most érzem azt, hogy akár el is mehették.

G. T.: Ez a gondolat az embert, különösen kezdő, fiatalabb korában állandóan kísérti, mert nem érzi még a helyét sem a művészetben, sem az életben, sem a saját bőrén belül. De ahogy az ember kialakul, kialakul az életformája és esetleg az elvei is. Számomra az élet már a művészet előtt van. Az élet fontosságban, köz-

zérdekben, mindenben megelőzi a művészetet.

H. I.: *Ezt nagyon kevesen merik kimondani.*

G. T.: Egy országnak vagy egy közösségnek a sorsa tulajdonképpen az élet kikristályosodási formája, amelyik az élet minőségét, milyenségét meghatározza. Itt sok komponens között az emberek számára a művészet csak az egyik jelenlévő. Az én számomra ez az elsődleges, de számomra is az élet összessége a meghatározó, és ebből fakad az, hogy azt a művészetet és olyat csináljak, amelyet akarok, függetlenül, hogy valamikor divatban volt, aztán kiment a divatból, újra divatba jön, vagy nem, és biztos, hogy nem érezném jól magam, ha

jönne egy galériás, és azt mondaná, hogy igen, ez az öt kép, amit itt látok, ebből kellene még ötven, és akkor sztárt csinál belőlem. Ez lenne az én legnagyobb gondom. Fiatal koromban ezen a kísértésen komolyan gondolkodtam volna, ma egy pillanatilag sem tudnék, ez más életformát jelentene. A közfelfogás számára az enyém talán nem is művészi attitűd. A közfelfogás számára a fodros nyüzsgés a művészet.

H. I.: *A „missziós” vállalásra mi készítetted benneteket?*

G. T.: Meg voltunk győződve arról, hogy az európai festészet szempontjából olyan jelentőségű dolgokat nem ismer a Nyugat, aminek az ismerete alapvetően megváltoztatja a képet. Dieter Honisch volt az egyik út-

M. D.: És ebből jött létre a székesfehérvári múzeum újraéledése 75-ben, a *Kortárs művészet magyar magángyűjteményekben* című kiállítással, ami ugyan megint csak egy torzalkodás alapja volt itt Magyarországon, de a nemzetközi anyag miatt komoly szakmai sikere volt. Ezt a kiállítást követte 76-ban a nagyobb léptékű *Sorozatművek*-kiállítás.

G. T.: Előzőleg már sikerült Nyugat-Európában, nagyon jó helyeken, ha nem is nagy, de jó magyar tárlatokat összehozni, ami ott névumot jelentett akkor. Úgy érzem, hogy elég jelentős volt az, amit Hollandiában, Németországban, Norvégiában és máshol elértünk.

M. D.: Ez a közéleti aktivitás egyébként akkor alakult ki bennem.

nagyon meghatott, hogy valamiféle kollegialitás működik az addigi fenekező mentalitással szemben. Szóval, egyáltalán, ez a mások dolgaival való figyelmes foglalkozás nagyon feldobott és megindított. 73 után pedig a szervezésekkel a túlélést igyekeztünk biztosítani.

G. T.: Arra az időre esik a koncept art kiterjedése világszerte, ami örületes pezsgést jelentett, s egybeesett a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején azzal, amit mi csináltunk. Örömmel kapcsolódtunk be a magyar művészeti mozgalmakba, mert a külföldi kapcsolatainkat fel tudtuk használni. Aztán jártuk a grafikai biennálét és triennálétat Ljubljanában, Krakkóban, Fredrikstadban, s szereztünk több komoly kapcsolatot, amit mások is kamatoztattak.

M. D.: Ezek tiszta, progresszív, örömteli megmozdulások voltak. Emlékszem egy korábbi, 1967-es, rossz érzést keltő kiállítási szervezésemre, amit egy leendő olasz galériás, Renato Cocchi, Bolognából, kezdeményezett. (Ő rendezte az első önálló tárlatot Olaszországban.) Grafikai csoportkiállítást szerveztünk, ami ugyan nem volt hivatalos, mégis egy csomó kompromisszumot tettünk, hogy benne lehessen Lakner és Deim, akik nem voltak a grafikus céh tagjai.

G. T.: Ezek a pendlízések Nyugat-Európa, Bécs és Budapest között aztán lassan-lassan leszűkültek a Bécs-Budapest útvonalra, amihez 84-ben hozzájött a badacsonyi vargabetű is.

M. D.: No de itt a dolog nem teljesen művészetellenes, mert Tibor részéről nagyvonalú tájrendezéssel függ össze. Én meg gyerekkorom óta szeretek kertészkedni, ami szintén valami tájrendezésforma. Csakhogy én nem merek változtatni a környezetben, mert félttem a madarakat, akik oda szoktak, a vadon kinőtt kis fákat, meg a peléket.

H. I.: *Badacsonyról még soha egyetlen hang el nem hangzott, hogy valaha is elkészül...*

M. D.: Nem, ez egy *work in progress*. Nem erőltetjük a befejezést. Vannak dolgok, amik sohasem készülnek el. Létrán is fel lehet mászni a galériára aludni. Szóval ez az alkalmazkodás, a tervezés és az el nem kapkodott megvalósulás furcsa szimbiózis. ■

Gáyor Tibor: Utcakő-akció 1972

tőrő, aki a lengyel konstruktivizmust bemutatta Nyugaton, meg Jürgen Weichardt, aki Németországba vitte a kiállítási anyagokat. Mi megéreztük, hogy itt van valami, egy olyan tradíció, aminek mi egy késői fázisaként foghatjuk fel a magunk sorsát és a munkánkat, amit a Nyugat nem ismer. Igaz, Magyarországon is csak reprodukcióból ismerik ezeket a dolgokat - ha ismerik. Akkor elkezdünk cseleselni, Norvégiától Olaszországig mindenhol, ahol a saját munkáinkat csereértékként elfogadták a kollégák.

Pinky, útimacska

amikor hosszabb bécsi, izolált, magányos életből, már Tiborral együtt visszajöve Magyarországra egy fel lendülő állapotnak lettünk a tanúi, amiben részt akartunk venni. Engem

Gördülékeny szolgáltatás!

**AMIKOR MEGALAKULTUNK, AZ A CÉL VEZÉRELT MINKET,
HOGY ÖNT KISZOLGÁLJUK. MA AZ, HOGY EZT A LEGJOBBAN TEGYÜK.**

AZ ÖN RENDELKEZÉSÉRE ÁLLUNK.

HA BÁRMILYEN ÁRUT KAP, VAGY KÜLD.
KÖZÜTI SZÁLLÍTMÁNYOZÓ EGYSÉG
TELEFON: 251-3000
FAX: 252-6164
GYŰJTŐ SZÁLLÍTMÁNYOZÓ EGYSÉG
TELEFON: 157-3811
FAX: 157-3011
MARKETING INFORMÁCIÓ
TELEFON: 251-3934
FAX: 252-5778

AKÁR TÚLSÚLYOS VAGY TÚLMÉRETES

SZÁLLÍTMÁNYÁT IS BIZTONSÁGGAL CÉLBA
JUTTATJÁK FUVARÓZINK.
SZÁRAZÁRUS FUVARÓZÓ EGYSÉG
TELEFON: 157-4488, 157-5111 FAX: 157-3735
HŰTŐÁRUS FUVARÓZÓ EGYSÉG
TELEFON: 157-0925 FAX: 157-4016
SPECIÁLIS FUVARÓZÓ EGYSÉG
TELEFON: 157-3630, 157-3327 FAX: 157-4016
HUNGAROCAMION SPEZIAL TRANSPORT
TELEFON: 177-8618 FAX: 177-8808

EURÓPA ÉS KÖZEL-KELET 20 ORSZÁGÁBA

ELSZÁLLÍTJUK KÜLDEMÉNYÉT, EBBEN
KITERJEDT KÜLFÖLDI ÉS BELFÖLDI IRODA-
HÁLÓZATUNK IS SEGÍTSÉGÜNKRÉ VAN.
MEGTALÁL MINKET BÉCSBEN,
ANTWERPENBEN, BERLINBEN,
HAMBURGBAN, PÁRIZSBAN, LONDONBAN,
MILÁNÓBAN, TEHERÁNBAN, BAGDADBAN,
HÁGÁBAN, MALMÖBEN, MÜNCHENBEN,
MOSZKVÁBAN, ISZTAMBULBAN,
KOPERBAN ÉS RIJEKÁBAN.

**MI VALAMENNYIEN AZON DOLGOZUNK,
HOGY ÖN ELÉGEDETT LEGYEN, AMIKOR SZÁLLÍTMÁNYA CÉLBA ÉRKEZIK.**

PARIBAS

Több mint bank – gondolkodó partner. . .

MAGYAR PARIBAS

1015 Budapest, Ostrom utca 23-25. • Telefon: 175-0130

ÜDVÖZLETEK A HARMADIK ÉV

Egy tucat *Európai Utas* jelent meg 1990 óta, s talán nem szerénytelen-ség, ha kimondjuk, nemcsak egy szép kiállítású negyedéves lappal bővült az amúgy is dús magyarországi sajtókínálat, hanem egy olyan értelmiségi magatartás dokumentumával is, amelynek - szeretnénk remélni - van hitele és jövője is.

Az *Európai Utas* léte idehaza azt igazolja, hogy a gyilkos indulatú sajtópörlekedések idején is van hely és lehetőség arra, hogy szellemi társak maradhassanak azok az értelmiségiek, akik a mostani „háborúban” egymással átellenes oldalra kerültek.

A határon túli magyar olvasóknak az *Európai Utas* olyan periodika, amelyet nem csak a szép kiállítása okán lehet vállalni Erdélyben vagy New Jersey-ben éppen úgy, mint Párizsban és Szabadkán.

A határon túli magyar (és nem magyar) szerzőknek régóta áhított és egyre szükségesebb szellemi műhely, ahol egy-egy írás közléséhez a szerzőtől nem várják el, hogy azonnal és kategorikusan állást foglaljon napi, belpolitikai vitákban.

Külföldi laptársainknak, s a különféle szellemi műhelyek munkatársainak az *Európai Utas* szolid és megbízható kolléga. Tőle emberi segítség várható - kölcsönösségi alapon.

Jó hangulatú találkozón vettük számba az írószövetségben az elmúlt három évet, az általunk megalakított Közép-Európai Kulturális Lapok Egyesületének működőképességét, eddigi eredményeit, a Századvég Könyvkiadóval közösen kiadott könyveinket. Felsoroltuk a külföldi személyes bemutatkozások állomásait is: Belgrád, Újvidék, Dubrovnik, Pozsony, Prága, Dunaszerdahely, Bécs, Krems, Róma, Velence, Cividale del Friuli, Párizs, Kolozsvár, Bukarest és legutóbb néhány kárpátaljai városka fogadta az *Európai Utas* képviselőit.

Idehaza lapunk szerzői és szerkesztői havonta két-három találkozón vettek és vesznek részt.

A lap nyomtatott példányszáma 7000.

*

Köszönjük, mert nagyon örültünk az évforduló alkalmából hozzánk küldött jókívánságoknak és üdvözeteknek. Közülük közreadjuk azokat, amelyek szerintünk szélesebb körű nyilvánosságra tarthatnak számot.

*Az Európai Utas Szerkesztőségének
Budapest*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az *Európai Utas* első számának megjelenése óta három esztendő telt el. Egy olyan mozgalmas korban, amelyben élünk, ennyi idő elegendő ahhoz, hogy egy lap szellemiségét értékelni tudjuk, hogy az írásai által hordozott üzenetek hatása felmérhető legyen.

Minden sajtóorgánumnak feladata a magyarságkép közvetítése az olvasók, a külvilág felé. Ez egyben kihívás is, amelyet az *Európai Utas* már nevében is vállalt. De milyen legyen ez a kép? Mindenekelőtt hiteles, ez pedig azt jelenti, hogy sokszínű. Olyanokat szólaltat meg, akik cselekvő részesei történelmi átalakulásunknak, akik nem múltó politikai érdekek által vezérelve foglalnak állást a nemzetet érintő kérdésekről.

A lap azonban mégis elkötelezett: a nemzet iránt. Ezt a sokak által szándékosan vagy tudatlanságból félreértelmezett nemzeti elkötelezettséget vállalja itthon és a környező országokban is. Természetesen ez nem könnyű feladat akkor, amikor bármilyen hazafias megnyilatkozás következmények nélkül kiforogatható és félremagyarázható.

Ha példát mutatva Európának bebizonyítjuk, hogy gondolatainkban és tetteinkben hordozzuk évezredes, az egész kontinens szellemi áramlatait magába foglaló történelmi tudatunkat, és ezt az előre mutató jobbítás hitével tesszük, akkor biztosak lehetünk abban, hogy mai munkálkodásunk gyümölcse az ország és egész Európa javára mielőbb beérik. Ezért mertük vállalni 1990-ben az első kormányra váró népszerűtlen intézkedések sokaságát, és ezzel a meggyőződéssel várjuk a jövő évi választásokat.

Az *Európai Utas*nak, mint minden európai értékeket valló és azok továbbítását vállaló kezdeményezésnek csak megköszönni tudjuk eddigi eredményes tevékenységét, és kívánjuk, hogy a jövőben minél szélesebb olvasóközönséghez eljutva azokat is meggyőzze a magyar külpolitika és gondolkodásmód őszinte szándékairól, akiknek efelől bármilyen kétségük lenne.

1993. október 13.

Köszönti Önöket:

FORDULÓN

Tisztelt Barátaim! Kedves Európai Utasok!

Köszönöm a szívélyes meghívást és őszintén sajnálom, hogy londoni teendőim miatt nem tudunk együtt ünnepelni.

Jól emlékszem - és jó szívvel emlékszem - arra a napra, amikor 1990 tavaszán, az Írószövetségben összegyűltünk az Európai Utas alapítóival, hogy megvitassuk a Közép-Kelet-Európa és benne Magyarország előtt álló feladatok tükrében egy értelmiségi folyóirat szerepvállalásának lehetőségeit. Sok mindent terveztünk, alapítottunk, indítottunk, kezdeményeztünk azokban a hetekben, hónapokban. Sok reményteli terv meg is valósult azóta; mások viszont nem, vagy nem egészen úgy, ahogyan akkor elképzeltük.

Az Európai Utas immár tizenkét számával, háromévi munkájával arra törekedett, hogy valóra váltsa az alapítók nemes szándékait: az európai kultúra egyetemes értékeinek szellemében bázisán erősíteni Közép- és Kelet-Európa országainak kulturális és művelődési kapcsolatait, azért, hogy újra megtalálják önmaguk méltó helyét, méghozzá egymással párbeszédet folytatva, megértve egymás gyengeségeit, és türelemmel elviselve egymás hibáit.

Ezért is örülök annak, hogy akkori munkakörömben segítséget nyújthattam egy olyan folyóirat létrehozásához, amely baráti kapcsolatokat teremt és megbecsülést szerez Magyarországnak.

Jelenlegi munkahelyemen pedig - nemcsak mint európai lakos, hanem úgy is, mint afféle „európai utas” - munkatársaimmal együtt azon dolgozunk, hogy ne teljesüljön be a borús jóslat, a kelet-európai régiót és benne hazánkat ne hogy ismét az ideológiai politikai elválasztásnál is áthatolhatatlanabb vasfüggöny válassza el a nyugati demokráciáktól: a szegénység, a gazdasági lemaradás vasfüggönye.

Éljünk akár Londonban, Bécsben, Budapesten avagy Bukarestben, közösen kell munkálkodnunk azon, hogy a három-négy éve megnyitott európai utak nyitva maradjanak, és valóban átjárhatók legyenek keleti és nyugati, északi és déli irányban. Tudom jól, könnyű ezt mondani, ellenben roppant nehéz megvalósítani. Az Európai Utas eddigi teljesítménye éppen a fenti célok megvalósulása irányába mutat. Gratulálok hozzá, és kívánom a szerkesztőség, a kuratórium tagjainak, a lap munkatársainak, olvasói és barátaik egyre gyarapodó táborának, hogy töretlen hittel céljaikhoz méltó buzgalommal szolgálják továbbra is jól az európai együttműködés ügyét, ahogyan ezt eddig is tették.

London, 1993. október 12-én

Szívélyes üdvözlettel

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,
Kedves Barátaim!

Magyar értelmiségiek azon kezdeményezését, hogy Európai Utas címmel megalapítsák az „európai együttműködés folyóiratát”, a kezdetektől fogva üdvözöltem és támogattam.

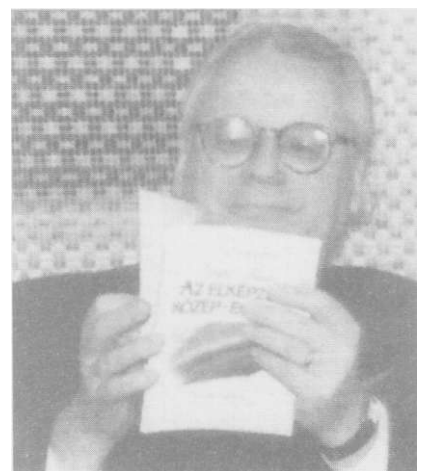
Az alapítás óta térségünkben sok olyan változás történt, amelyet nem kívántunk volna magunknak; új és régi ellentétek, gazdasági problémák és erős migráció nehezítik a közép-európai új demokráciák helyzetét.

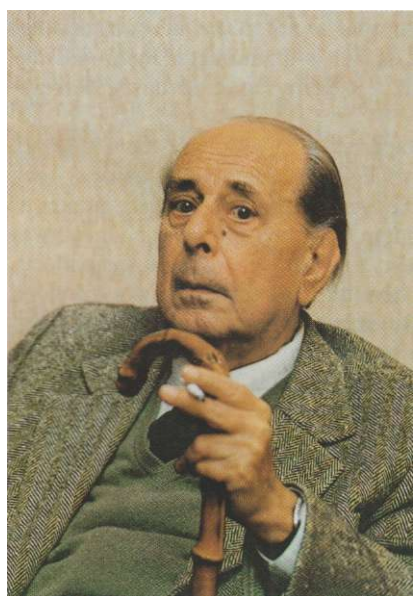
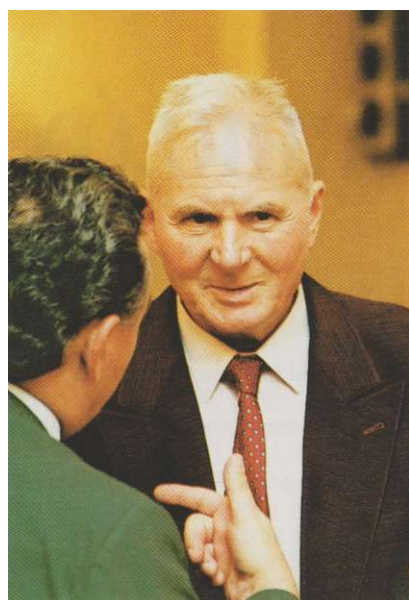
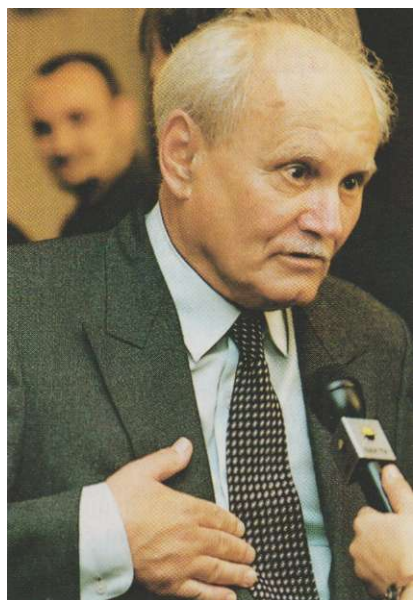
Ezért sokkal inkább, mint korábban, olyan orgánumokra és olyan emberekre van szükségünk, akik hatni tudnak az újra feléledő nacionalizmus és a szellemi elszegényedés tendenciái ellen. És ebben az Európai Utas eddig megtartotta, amit ígért.

A negyedévi folyóirat megjelentetése mellett (a szerzők között olyan nevekkel mint Hrabal, Konrád és Esterházy, mint Danilo Kiš és Magris, mint Kapuscinski és Kusý, mint Havel és Göncz) az Európai Utas - más kiadókkal együttműködve - egy sor könyvet is publikált.

1992. júniusi bemutatkozójukon a bécsi közönség személyesen is megismerhette az Európai Utas szerzőit és munkatársait.

A Wiener Journallal és a térség más folyóirataival folytatott három éves

Színes képeinken balról jobbra: Göncz Árpád, Surányi Endre, Nemeskürty István, Erdődi János, Vathy Zsuzsa, Vujicsics Marietta külügyminisztériumi tanácsos és Hajós Ferenc, a Szlovén Köztársaság nagykövete; a fogadáson: Lukácsy András, Csaplár Vilmos, Zöldi Mihály és Szkárosi Endre

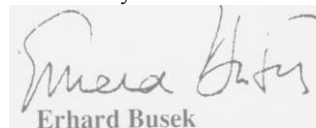
együttműködés után intézményesítették a szakmai kapcsolatokat: az Európai Utas kezdeményezésére az idén nyolc ország tizenegy lapjának részvételével megalakult a közép-európai kulturális lapok egyesülete.

Az elmúlt három évben az Európai Utas megmutatta, hogy lehetséges különböző vélemények egyidejű tisztelete és publikálása. Hű tudott maradni alapításakor kitűzött céljaihoz, és nemcsak a különböző kultúrák között, hanem - ami néha még nehezebb - a különböző politikai felfogások között is fel tudta vállalni a közvetítő szerepét.

Kezdeményezőerőre és szellemi függetlenségre a következő három évben is szükség lesz Magyarországon és Közép-Európa más országaiban is.

Abban a reményben, hogy ez az erő nem fog el, kívánok az Európai Utasnak a továbbiakra is sok sikert

Szívélyes üdvözléssel

Erhard Busek

Az Európai Utas alapítóinak!

Kedves barátaink,

munkájuk első három évében olyasvalamit valósítottak meg, amely kulturális folyóirat számára más korban lehetetlennek bizonyulna. Önök arra hivatottak, hogy túllépjének a terveken és vállalt küldetésüket be is teljesítsék. Az európai szellemiségnek, amelyet - a magyarok jelentős hozzájárulásával - szeretnénk érvényesíteni, feltétlen, mondhatni égető szüksége van a cselekvésre. Egy olyan év, amely a kontinensen belül húzódó határok megszűnésének jegyében telt el, nemzetiségi, illetve vallási összetűzéseket is hozhat magával. Ezért fontos, hogy egy közös európai otthon váltsa fel a nacionalizmus és a nemzeti bosszúállások gyilkos feszültségét. Az Európai Utasnak történelmi érdeme, hogy nem csak gondolatokat közöl. Híreket továbbít, tekintélyes személyiségeket von be a munkájába, kezdeményezéseket indít. Ezek közül az egyik legutolsó a közép-európai kulturális lapok egyesületének gondolata volt, hogy azok ne csak visszatükrözzék az eseményeket, hanem cselekedjenek is, együttes erővel. Csodálom Önöket azért, amit tettek, ahhoz pedig, amit a jövőben tenni fognak, remélem hogy valamelyest én is hozzájárulhatok.

A legjobbakat kívánva üdvözlí Önöket

Antonio Massimo Calderazzi
az Europa Domani főszerkesztője

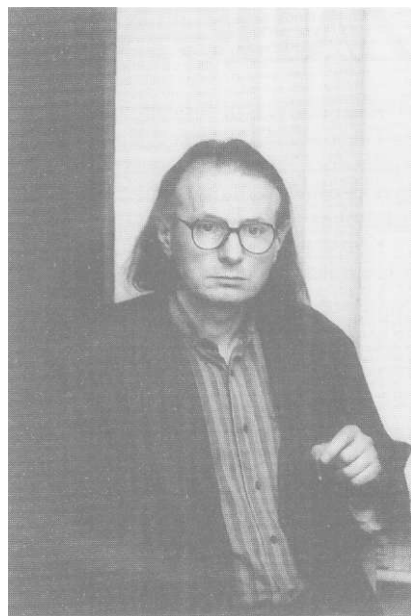
Renato Tubaro, Goriziából, üdvözlí az Európai Utast, mellette Szomráky Béla

„Te olvasod is, vagy csak írsz bele?”- Három szerző: Zsugán István, Lázár Ervin, Ágh István

Vásárhelyi Miklós
és Pomogáts Béla

Jovánovics György

A hallgatóság egy része

Gaál István és Szabó György

Medgyessy Péter

TALÁLKOZÁSOK

ZÁHONYTÓL KELETRE

Régi adósságot törlesztett szerkesztőségünk a négy napig tartó utazással, amely során Ungvárott, Munkácson, Visken és Técsőn találkoztunk a Kárpátalján élő magyar közösségekkel.

Az *Európai Utas* nemcsak a nagy nyugati fővárosokban, de az országhatárokon kívüli magyar kisebbségek között is igyekszik személyes találkozásokon elmondani, mit szeretne a gyakorlatban is megvalósulni látni magyarságból, európaiságból és a két fogalom kapcsolatából.

Kárpátalján a többet mi kaptuk. Szeretetből, de főleg egy magatartás mintájából. A magatartásból, amely a rettentő félévszázad ellenére is megőrizte az ott élők magyarságát, és az ott élők toleranciáját is mások iránt.

Nem mellékesen együttműködési megállapodást írtunk alá Ungvárott a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségével (MÉKK), valamint az új Ukrajna értelmiségi képviselőivel (folyóirattal és történészekkel) - az 1994-es összehangolt cselekvés érdekében.

Kárpátaljai utazásunkon társaink voltak az Anyanyelvi Konferencia képviselői.

KÁRPÁTALJÁN AZ EURÓPAI UTAS

A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége meghívására megyénkbe látogatott az Anyanyelvi Konferencia és az Európai Utas c.lap küldöttsége.

A vendégek — Dr. Pomogáts Béla irodalomtörténész, az Anyanyelvi Konferencia elnöke, Módos Péter író, az Európai Utas főszerkesztője, Lukácsy András, a Magyar Hírlap főszerkesztő-helyettese, Farkas János László filozófus, Lázár Ervin és Vathy Zsuzsa írók, Vass János fotóművész — az érkezésük napján egy szűkebb

Az emlékmű részlete

Híradás a kárpátaljai magyar
sajtóban

Koszorúzás az elhurcoltak
munkácsi emlékművénél

Vathy Zsuzsa

ÁLOM KÁRPÁTALJÁN

Kárpátalja ma Ukrajna huszonöt megyéjének egyike. Akik itt élnek, lélekben háromféle időszámításhoz is igazodhatnak, a budapestihez, a kijeveihez és a moszkvaihoz. És innét ered az akasztófahumorból, vagyis az elkeseredett jókedvből eredő vicc: három országban élte le az életét, pedig ki se lépett a falujából. És hogy mekkora ez az ország, mármint Ukrajna, egyetlen adat hadd jellemezze: Kijev Ungvárról huszonhét óra vonattal.

Az itt élő, közel kétszázezer magyar természetesnek tartja, hogy alig van család, ahol ne volna vegyes házasság, ukrán házasodik ukránnal, továbbá ruszinnal, oroszral, magyarral és szásszal. „A néhai birodalom”, az elmúlt ötven évben egyoldalúan értelmezve az internacionalizmust, az anyakönyvezést saját nyelvén végezte. Ma szokásainak és nemzeti hagyományainak megfelelően mindenki maga választja meg gyermeke nevét, a József nem Jozsif, az István nem Sztjepán.

Négynapos kárpátaljai utunk élményeit talán azért is kezdem ezzel, mert - először járva a Keleti-Kárpátok vidékén - újra és újra örömmel töltött el az az agressziómentes légkör, az a toleráns egymás mellett élés, ami egyetlen más szomszédunkra sem jellemző - nem Ausztriára gondolok, természetesen. Ez a „szót értés” számomra, ha egy kicsit idealizálva is, Kárpátalját szelíd, napsütötte ködben láttatja velem, olyanban, amilyennek szállodai szobánkból láttuk, reggelente.

Lehet, a táj is formálja az embert. Itt, a síkság és a hegyek találkozásánál nem zordak és nyaktörőek a gondolatok, hanem gyakorlatiasak, okosak, és a történelmi tapasztalatokból okulva, diplomatikusak. A rendszerváltás után három évvel, mondják az ottaniak, a sérelmek és érzelmek kibeszélése megtörtént, jöjjön végre, aminek ezután jönnie kell: mi lesz a gazdasággal? jövőre miből élünk? (Megjegyzés: a rendszerváltás után a kérdőjel, mint bárhol, itt sem hagyható el, természetesen.)

Kárpátalját földrajzi helyzete és múltja alkalmassá teszi arra, hogy közvetítő és kereskedő - *különleges gazdasági övezet* - legyen. S bár az ukrán parlament a vitát az ügyben tavaszról nyárra, nyárról őszre halasztotta, senki nem adta fel a reményt, minden épkezláb ember küzdve küzd azért, hogy a sok millió ember életét érintő terv megvalósuljon. Ez, a szabad gazdasági övezet - a kárpátaljai álom.

*

Munkács főterén az egykori városházát éppen tatarozták, nemrég szerezte vissza a város, korábban különféle vállalatok használták. Előtte a szovjet hősi emlékművet koszorúzza egy delegáció - 1944 október végén érte el a szovjet hadsereg Munkácsot. Néhány száz méterrel odébb, ugyanekkor, a Hollósy Simon Képzőművészeti Iskolában egy másik koszorúzás folyik: a sztálinizmus áldozatainak, és a „málenkij robot”-ra elvitt férfiak, nők emléktábláját koszorúzzuk mi, budapestiek és munkácsiak. A kétféle koszorúzás rendben zajlik.

Közben a város a megszokott életét éli, és ha nem is olyan, mint hatvan-hetven évvel ezelőtt, mégis emlékeztet arra a hajdani, forgalmas, mozgalmas Munkácsra, amelyet fontos kelet-nyugati utak szeltek át. Sátrak az utcán, ismer-

etlen ukrán süteménnyel, fagyaltért állnak sorba, a vendéglő előtt grillcsirkét árulnak. Egy asszony először németül, azután magyarul ukrán pénzt, karbovanyecet kínál ezer forintért kétszázézetet. Több ez, mint egy nyugdíj, de a tanári fizetés is legföljebb másfélszer ennyi. Hogy lehet enniből megélni? Talány.

Megnézzük, hol született Munkácsy (Lieb) Mihály - a házat már régen lebontották -, és a nagyvárosi forgalomhoz szokott fülünk élvezzi a csendet. Kevés az autó, mert benzin bizony ritkán van, és ha van is, drága. Az üzletek polcain ötliteres uborkás üvegek fénylenek, befőtt és lekvár. Az üzletek egyébként meglehetősen üresek, de ha híre megy, hogy tej, vaj, kenyér vagy vodka érkezett, pillanatok alatt megtelnek. Sajtot, mondják, egy éve nem láttak, a hús feketepiaci ára a csillagos égig ér. A cukor-fejadag egy hónapra másfél kiló, s ha késik, a gyerekeknek ebből-abból olvasztgatják ki az édesítőt. - Elpirulok, amikor eszembe jut, mielőtt elindultunk, törtem a fejem, ugyan mit vihetnék magammal ajándékba ismeretlen ismerősimnek? Mire lehet szükségük, miben szenvednek hiányt? Mindenben.

Hogy itt ne kellene Euro régió? Itt ne volna szükség szabad kereskedelmi övezetre?

*

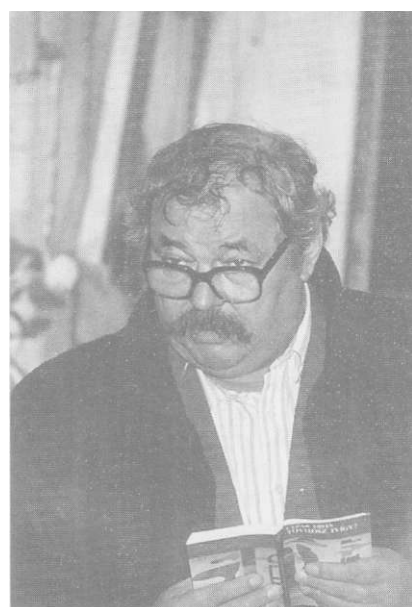
Mondják, s mi is tapasztaljuk, a Szovjetunió „nyelvi Bábele” megtette a magáét - csak megérteni kellett egymást az embereknek, nem pedig helyesen beszélni -, eredménye a máig élő nyelvrontás. „Leadja a vizsgát” mondja a hallgató az ungvári egyetemen, a katonaságnál a kiskatonára „leadja az esküt”, s az anyakönyvi hivatalban a vőlegény „megnősült rá”. S ha valaki rosszul beszél, de udvarias akar lenni, azt kérdezi „nem zavarok neked?” Talán egy kis idő - és ez is a múlté.

Munkács várában a fiatal, ukrán igazgató jó szándékú együttműködéssel dolgozik azon, hogy a vár restaurálása megtörténjen, s a már elkészült tervek - idegenforgalmi központ, szálloda, konferenciatermek stb. - mind-mind megvalósulhassanak.

A vár egészen az ötvenes évekig börtönként és Sztálin kínzókamrájaként működött, sőt, kivégzések is folytak az egyik belső udvaron. Ma múzeum, s lehet, néhány év múlva régi pompájában áll, és a világ minden részéről látogatják.

Fejet hajtunk Zrínyi Ilona domborműve előtt - sorsa akár huszadik századi sors is lehetne. Megözvegyül, majd férjhez megy, és Thököly feleségeként egyik szervezője a Habsburgok elleni kurucfelkelésnek. Három évig védi Munkács várát, XIV. Lajos elismerése jeléül nagy értékű ajándékot küld neki, s mikor a kompromisszumon kívül nincs más lehetőség, feladja. Bécs „internálja”, gyermekeitől elválasztja, fiát soha többet nem látja. Fogolycsere révén Thököly kiszabadítja, ám ekkor már csak az önkéntes száműzetés marad, a fejedelemszönyör férjével együtt Kis-ázsiaiában „az ottomán pokolban” siralmasan, nyomorultul él és hal meg.

Fejet hajtuk Zrínyi Ilona előtt, és nemcsak mi, hanem mindenki, aki itt él: lenn, a városban a „Karl Marx” utca-névtábla áthúzva, s felette új tábla, „Zrínyi Ilona” utca. ■

Lázár Ervin

*Útmenti pihenő a Kárpátokban,
Sirokoje faluban (balra fent)*

Pomogáts Béla és M. P. Makara, valamint Zádorszkij ukrán történészprofesszor a Karpatika című folyóirat képviselőjében, az Európai Utas új partnereként

Ortutay Elemér atya versmondó tanítványaival az ungvári találkozón (lent balra)

Ungvár, tisztelgés a Petőfi-szobor előtt

Lázár Ervin

A KUTYI

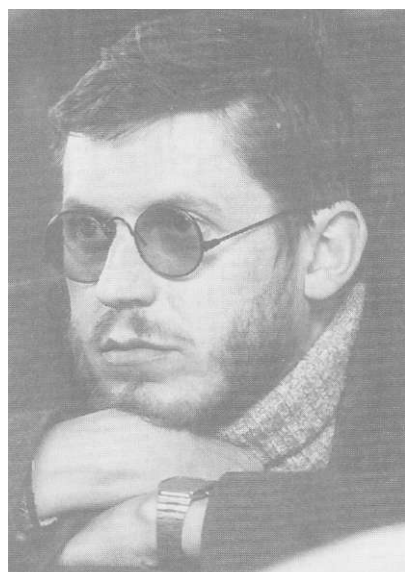
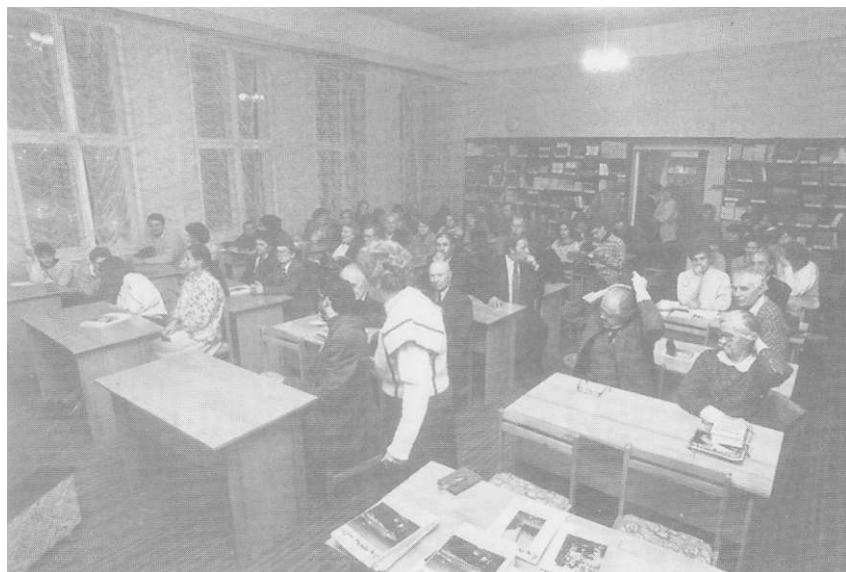
Nem kedvelem a rohanást. Azt gyanítom, öregségemre az utazást se nagyon. Márpedig ez a kárpátaljai út merő egy rohanás volt. Szárguldottunk a göröngyös utakon. Találkozó, koszorúzás, megint találkozó. Ungvár, Munkács, Visk, Técső. És ráadásul mindenhol elkészünk, ahol meg éppen voltunk, ott tükön ültünk, mert már a következő helyen kellett volna lennünk. „Bús düledékeiden Husztnak romvára, megállék” - mondta a költő. Mi bezzeg nem álltunk meg. Igaz, Huszton nem volt dolgunk. S amikor a kisbusz ablakán át egy pillanást vethettünk a bús düledékre, már régen Visken kellett volna lennünk. Arcok villantak fel és villantak el. Munkácson Pali bácsi, aki megrótt bennünket, mert kétségbe vontuk a hun-magyar rokonságot. Ungváron egy daliás Lermontov-arcú fiatalember, aki egyenesen Lembergől érkezett, az ottani magyar kulturális kör képviselőjeként. Visken a magyar iskola egy szép arcú tanárnője, aki ámulva hallgatta, hogy sokkal jobban szeretem ezt a sűrű húsú, rugalmas orosz kenyeret, mint az otthoni pihéllődő, morzsálódó puffancsokat. „De hiszen amikor én magyarországra megyek nem tudok betelni az ottani kenyérrel.” Técsőn a vállalkozónő, aki vendéglőt nyitott a benzinkút mellett, a berendezés európai színvonalú, a kiszolgálás szívélyes, az ételek keletiesen jók, de a vécé az udvaron akárcsak a századközepe magyar falusi kocsmáké a kuglipálya szomszédságában. Kézmosónak meg odakinn egy igazán egyéni alkotmány, nekítámasztva a kerítésnek; fönn egy kis tartály, abba magad beleöntheted a vizet, egy kis csapon kieresztheted, és kezet moshatsz benne. És megint rohanás, a munkácsi vár, egy gazzal benőtt eldugott kis udvar, itt végezték ki az embereket, azt beszéltek, több ezer halott van egy föld alatti

kazamatában - mondja valaki, leevickélünk egy kőgörgeteges itt-ott kibontott falú folyosón, a vár tatarozására megvan az anyag meg a pénz is, csak az a kár, hogy a pénz kuponban van, mert azért nem lehet munkaerőt szerezni, csak valutáért dolgoznának, az meg nincs. És már is ott állunk egy sorompó előtt, ezekből jó néhány van, a rendőrség így állítja meg a forgalmat, becsukja a sorompót és se té, se tova. Most állítanak meg bennünket ötödször, az ifjú egyenruhás kéri a papírokat, talán keresnek valakit. Aztán nyitja a sorompót, mehetünk. Körülöttünk a varázslatos ívű hegyek, tág, nagylélegzetű völgyekben fut velünk a kocsi. Nyugodt, bölcs táj. Azt kérdezi: hova rohansz, emberfia?

Most éppen a szállodába rohanunk. A Druzsabába. Ebben a hegyoldalra épített ungvári szállodában töltöttük az éjszakákat. Igaz, Ungvárból nem láttunk szinte semmit, se a várat, se az óvárost, csak a szállodánk melletti részt, meg a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Körének (MÉKK) egy toronyház hatodik emeletén lévő irodájának környékét. Késő este van. Egy kis nyugalomra volna szükség, egy kis céltalan sétálgatásra. Hogy az ember rendet tegyen a rázúduló élmények között, megtalálja az összefüggést a kettészakadt impressziók, családtörténetek, mesék és mozdulatok rengetegében. A szálloda előtti kis parkolóban autók fagyoskodnak. A bokrok közül két kis kutya ront elő, barátságosan körülugrálnak. „Kedves kutyik - mondom sajnálkozva „sajnos semmi számotokra értékes nincs nálam.” „Sebaj - mondja a nagyobbik - látjuk, sétálni mentek, elkísérünk benneteket.” „És a szálloda? - akadékoskodom - a szálloda őrizetlenül marad?” A kisebbik kutya felröhint. „Csak nem képzeled, hogy a szállodához tartozunk? Mi szabad kóbor kutyák vagyunk.”

„Annyi minden megszűnt mostanában ebben az országban - folytatja a nagyobbik szerencsére a gyepmesteri hivatal is. Nem láttad, mennyi kóbor kutya van Ungváron?” Aha, most már értem. Büszke, keshedt kutyák a tereken, utcákon, parkokban. „Ez a mi körzetünk, a szálloda környéke. Ide más kutya nem jöhet, mert elmarjuk. Így aztán mienk a konyhai maradék meg a jószívű vendégek adománya. Köztetek is van egy, aki minden étkezés után hoz nekünk valamit. Az a tiszteletre méltó külsejű úr. Otthon macskái lehetnek, mert nagyon macskásan bánik velünk.” „Ja, igen. Ő Pomogáts Béla, irodalomtörténész.” „Nem lehetne elintézni, hogy hosszabb ideig itt maradjon?” - kérdezi reménykedve a kicsi. „Majd megmondjuk neki.” Elhagyatott, sáros utcán baktatunk a hegyoldalban, jobbról, balról épülő házak, téglahalmok, kivágott fák, dózervájta gödrök. A két kutya boldogan játszadozva elfut, aztán visszajön Errefelé nem ajánlatos ám ilyenkor holmi külföldieknek sétafikálni - mondják -, ajánlatos lenne visszafordulni.” Ez bizony igaznak látszik. Megfordulunk. A két kutya bebeszalad az épülő házak vakolatlan falai közé, otthonosak, mintha minden az övék volna. A hegyoldalból recsenés hallatszik, ágak súrlódó nesze. A két kutya visszafut mellénk. Még egy recsenés, és egy közléből egy fiatalember lép elé. Lenge mellényke van rajta és mezítlábás krisztusbocskor. Idekinn lehet vagy nulla fok. Megszólít bennünket. Valami cseh-orosz-angol keveréknyelven magyaráz valamit. Lassan megértjük. Hogy van-e autónk, mert az övé lerobbant, meg kellene húzatni, itt van az autó a bokrok között, menjünk, nézzük meg. A két kutya ül és néz. Sajnos, nincs autónk, mondjuk, és sietve húzunk a szálloda felé.

„Már hazamentek?” - kérdezik a kutyik sajnálkozva. „De még mennyire” - sietünk fel a lépcsőn. Búcsúzóul csóválják a farkukat. „Látjátok - mondják -, legjobb a világon a szabad kutyáknak.” ■

*Baila D. Károly, költő, író,
könyvkiadó*

*Ungvár, a Drávai Gizella Kör
tagjai (balra fent)*

*Técsőn, a Hollósy Simon
szobor előtt Szöllősi Tibor
orvossal, a helyi társaság
vezetőjével Monori István
főkonzul, Módos Péter, Misley
Pál, a külügyminisztérium
munkatársa, Misur György, a
külügyminisztérium
főosztályvezetője és
Pomogáts Béla*

*Munkács, a II. Rákóczi Ferenc
Művelődési Kör találkozásán*

Egy arc a técsői hallgatóságból

A munkácsi várban, a Zrínyi Ilona-dombormű előtt. Balra a legelső Alexander Malec múzeumigazgató, koszorúval a kezében Vaszőcsik Matild, a Rákóczi-kör vezetője Ungvár, a Drávai Gizella Kör estjén Módos Péter, Balla László, Monori István főkonzullal

A munkácsi utcán (jobbra lent) Vathy Zsuzsa felolvasása Munkácson

EURÓPA SZÓTÁR

Folytatjuk a múlt számunkban elkezdett sorozatot, melynek megjelenését a Friedrich Naumann Alapítvány támogatja.

EFTA EURÓPAI SZABADKERESKEDELMI TÁRSULÁS (European Free Trade Association)

Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) 1960-ban alakult, székhelye Genf. Alapító tagjai: Ausztria, Dánia, Norvégia, Portugália, Svédország, Svájc és az Egyesült Királyság. Finnország 1961-től társult, majd 1986-tól teljes jogú tagja a társulásnak. Három ország hagyta el az EFTA-t és csatlakozott az Európai Közösséghez (Dánia és az Egyesült Királyság 1972-ben, Portugália 1985-ben), ugyanakkor Izland 1970-től és Lichtenstein 1991-től tagja az EFTA-nak.

Az EFTA létrejöttének célja eredetileg a kereskedelmet gátló importvámok, kvóták és egyéb akadályok eltörlése egész Nyugat-Európa területén, illetve a világkereskedelemben a diszkriminatív gyakorlatok megszüntetésére való törekvés. Ezen célok megvalósításához az első lépés az alapító tagok közötti szabadkereskedelem megteremtése volt az ipari termékek területén 1966-ig. Az EFTA ugyanakkor nem jelent vámuniót, vagyis tagjai nem alkalmaznak egységes kereskedelempolitikát a nem tagországokkal szemben.

Az EFTA első számú kereskedelmi partnere az Európai Közösség, ez volt az indítóoka egy egységes szabadkereskedelmi övezetről szóló tárgyalás megkezdésének a két csoportosulás között. A EEA (European Economic Area/Európai Gazdasági Térség) létrehozásáról szóló megegyezést 1992-ben írták alá (ezt megelőzte az EFTA-EK-megállapodás 1972-ben az ipari termékek importvámjának eltörléséről). Az EEA olyan konglomeráció, amely magába foglalja a tizenkét EK-tagországot, valamint hat EFTA-országot (a hetedik EFTA-tag, Svájc 1992-ben népszavazással döntött, hogy nem kíván részt venni az Európai Gazdasági Térségben). Az EEA-

megállapodás lehetővé teszi az EFTA-tagországok számára, hogy részei legyenek az EK egységes piacának, illetve a tizennyolc ország állampolgárai számára biztosítja, hogy szabadon válasszák meg lakóhelyüket, munkahelyüket, valamint Nyugat-Európa egész területén szabadon vásároljanak ingatlant, és bárhol üzleti tevékenységet folytassanak. Az egyszerűség kedvéért az EFTA-országok elfogadták az EK jogalkotásának nagy részét, amely az EEA-megállapodás alapja. Ez a jogalkotás nagyrészt az áruk, szolgáltatások, a személyek és a tőke szabad áramlását szabályozza. Az EEA-megállapodás nemcsak a kereskedelemre terjed ki, hanem magában foglalja az oktatás, a kutatás-fejlesztés, a környezetvédelem, a társadalompolitika, a turizmus és a vállalati jog területeit is. Nem terjed ki azonban az EK közös mezőgazdaságpolitikájára. Mivel az EEA nem vámunió, az EFTA-EK kereskedelempolitikája nem közös az EEA-n kívül eső országok felé. Az EEA-megállapodás még nem lépett életbe (tizennyolc tagállam és a strasbourgi Európa Parlament ratifikálása szükséges).

Az EEA intézményei

EEA Tanács (EEA Council): az EFTA-országok miniszterei és az EK Bizottságok tagjai alkotják. Feladata a konszenzusos döntéshozatal és a felügyelet.

Közös Bizottság (Joint Committee): a gazdasági térség mindennapi működéséért felelős.

EFTA Felügyeleti Szerve (EFTA Surveillance Authority, ESA): az EK Bizottsághoz hasonló felelősségi körrel rendelkezik.

EFTA Bíróság (EFTA Court): az EEA-jog interpretálása és a vitás ügyek rendezése a feladata.

Az EFTA együttműködése más, nem EK-tagországokkal

Az EFTA eddig hat kelet-európai országgal írt alá szabadkereskedelmi megállapodást. Az egyezmények hatálybalépésének ideje: 1992. március: Cseh és Szlovák Köztársaság; 1992. december: Lengyelország; 1992. december: Románia; 1993. március: Bulgária és Magyarország. Ezen kívül az EFTA együttműködési nyilatkozatokat írt alá a balti országokkal 1991 decemberében, Szlovéniával 1992 tavaszán és Albániával 1992 decemberében. EFTA szabadkereskedelmi megállapodások aláírására került sor Törökországgal 1990 júniusában és Izraellel 1992 decemberében.

A Magyarországgal megkötött megállapodás kronológiája

1990. június 13., Gothenburg: együttműködési megállapodás aláírása.

1990. szeptember 27., Budapest: első EFTA-Magyarország közös bizottsági ülés. Létrehoznak egy közös albizottságot a szabadkereskedelmi egyezmény tervezetének kidolgozására.

1991. június 27-28., Bécs: második EFTA-Magyarország közös bizottsági találkozó.

1993. március 29., Genf: a szabadkereskedelmi egyezmény aláírása.

1993. július 1.: a megállapodás hatályba lépése.

OECD GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉS FEJLESZTÉSI SZERVEZET (Organization for Economic Cooperation and Development)

Az OECD 1961-ben alakult Párizsban az 1948 óta működő OEEC (Organization for European Economic Cooperation) utódszervezeteként. Az új konvenciót aláíró huszonnégy ország között már tengerentúli államok is szerepeltek. A szervezet célja a tagországokban a gazdasági és társadalmi jólét növelése, illetve a világgazdaság harmonikus fejlődésének biztosítása, különös tekintettel a fejlődő országok gazdaságának javítására.

A Tanács tagjai közé minden tagország egy-egy képviselőt delegálhat. A Tanács feladata közös megegyezés alapján való döntés és határozathozatal. A Tanács tagjai évente választanak tizennégy főt, ezek alkotják a Végrehajtó Bizottságot. Ezen két legfontosabb szerven kívül az OECD több mint kétszáz különbiztonsággal és munkacsoporttal rendelkezik. Az OECD nem alapítvány, tehát tevékenysége nem terjed ki a gazdasági segélyek nyújtására, feladata csupán koordinációs jellegű. Tevékenységi köre a következő főbb gazdasági és szociálpolitikai területekre terjed ki: gazdaságpolitika; energia; nukleáris energia; Észak-Dél gazdasági kérdések; fejlesztési együttműködés; nemzetközi kereskedelem; pénzügyek; mezőgazdaság és halászat; környezet-

védelem; tudományos, műszaki és ipari kérdések; munkaerő-, társadalmi és művelődési kérdések; útfelújítás; publikációk.

Együttműködés a kelet-közép-európai országokkal

Kezdetben ezt az együttműködést különböző konferenciák és szemináriumok növekvő száma jellemezte, amelyek alapindítatása a piacgazdaságra való áttéréshez nyújtott technikai segítségnyújtás volt. 1990 márciusában felállították az **OECD Európai Átmeneti Gazdaságokkal foglalkozó Együttműködési Központját** (CCEET), amely szoros kapcsolatban áll az IMF-fel, a Világbankkal és az EK Bizottságával. A Központ feladata a technikai segítségnyújtás. Jelenlegi felépítése a következőképpen alakul:

- általános program minden kelet-közép európai ország számára;
- „Partnerek az átmenetben” program (Partners in Transition, PIT);
- a volt Szovjetunió részére nyújtott technikai segítség;
- „CCEET regiszter” (adatbank);

- képzési tevékenység (Vienna Joint Training Institute);
- „tax training centers”.

Magyarország kormánya a nemzetközi gazdasági kapcsolatok miniszterének a OECD főtákarához intézett 1991. február 28-i levelében deklarálta, hogy Magyarország az OECD tagja kíván lenni, és meg kíván felelni mindazon feltételeknek, amelyek erre alkalmassá teszik. A magyar PIT (Partnerek az átmenetben) program kidolgozásának részeként 1991. március 6-án találkozóra került sor az OECD és Magyarország képviselői között. A program keretében folytatandó együttműködés két alapvető célt szolgál:

- elősegíteni Magyarországon a sikeres átmenetet a piacgazdaságra;
- felkészítés az OECD tagsággal járó követelmények teljesítésére.

A Cseh Köztársaság, Magyarország és Lengyelország számos OECD-bizottságban megfigyelő státussal vesz részt, amely felkészítést ad a tagságra. Az új független államok részére az OECD egy technikai segítségnyújtási javaslatot dolgozott ki, különös tekintettel a nukleáris biztonság és a környezetvédelem kérdéseire.

EGB EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁG (Economic Commission for Europe, ECE)

Az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) 1947-ben jött létre az ENSZ Szociális és Gazdasági Tanács (ECOSOC) egyik alárendelt regionális szervezeteként. Székhelye Genf, főtákarója jelenleg az osztrák Gerald Hinteregger. Tevékenységének alapvető célja a tagországok közötti gazdasági kapcsolatok erősítése, a kormányközi együttműködés

fokozása főként a környezetvédelem, a közlekedés, a statisztika, a kereskedelem és a gazdasági elemzés területein. A Bizottság különböző programokat dolgoz ki egyéb területeken is, ilyenek például: mezőgazdaság, vegyipar, energetika, tudomány stb. Ezek a területeken az EGB a tagállamok kormányai számára rendszer-

es gazdasági és statisztikai információkat is nyújt, elemzéseket készít, ajánlatokat dolgoz ki.

Az EGB-nek negyvenhárom ország tagja, ezek közé tartoznak az ENSZ európai tagországai, az USA, Kanada, Svájc és Izrael. A Bizottság évente egyszer tart plenáris ülést, illetve tíz szakbizottsága az egész év folyamán tanácskozik.

NATO ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS

(North Atlantic Treaty Organization)

A NATO vezetése politikai céljának és rendeltetésének megvalósítása érdekében politikai, katonapolitikai és katonai vezető szervekre tagozódik. Ismertetünk az előbbi kettő felépítését mutatja be.

A NATO politikai vezető szervei

A NATO Tanács az Észak-atlanti Szerződés legfelsőbb szerve. Fő feladata a tagállamok segítése a szerződésben vállalt kötelezettségek végrehajtásában, a szerződés létrejöttének fő célja: a nemzetközi béke és biztonság megteremtése.

A Tanács élén az elnök áll - tiszteletbeli funkció, évenkénti váltással a tagországok külügyminiszterei töltik be.

A Tanács érdemi munkáját a NATO főtitkára, illetve távollétében a főtitkár-helyettes irányítja. A NATO Tanács üléseire különböző szinten kerülhet sor, állandó képviselők, külügyminiszterek, alkalmanként az állam- vagy kormányfők részvételével. Bármely szinten jön létre a tanácskozás, a hozott döntéseket a tagországok egyforma értékűnek - a NATO Tanács döntésének tekintik. Ha a Tanács az állandó képviselők szintjén találkozik, ezt állandó ülésnek (Állandó Tanács) tekintik. Általánosan elfogadott szabály, hogy külügyminiszteri szinten a Tanács évente kétszer ül össze, egyszer Brüsszelben, egy alkalommal pedig valamelyik tagország fővárosában. Ha a napirend megkívánja, az ülésen részt vesznek a hadügy- és pénzügyminiszterek is.

Az állandó ülészakon a tagállamokat reprezentáló állandó képviselőket a kormányok nevezik ki, akik miniszteri rangban lévő nagyköveteik. Munkájukat különböző létszámú törzs támogatja. Az állandó képviselők feladata kettős - egyrészt képviselik kormányaik véleményét a megvitatásra kerülő kérdésben, másrészt tájékoztatják a küldő államot a Tanács munkájáról, a hozott döntésekről. Az állandó képviselők nemcsak külügyminisztereket képviselnek, hanem minden olyan tanács vezetőjét, akinek hatáskörébe tartozó ügyben a Tanács konzultációt folytat, értékel vagy dönt. A Tanács tehát állandó, megbízható kormányközi konzultációs

lehetőséget biztosít a NATO tevékenységét érintő összes kérdésben.

A Tanács előírás szerint minden szerdán ül össze, a gyakorlatban azonban annyiszor, ahányszor azt az események megkövetelik, a hét bármely napján nappal, vagy éjszaka. Megfelelő ügyeleti rendszert hoztak létre ahhoz, hogy kétórás értesítési idővel a Tanács megkezdhesse munkáját. Az ülések általában „Politikai helyzetjelentéssel” kezdődnek, amelyet a képviselők megvitatnak. Hivatalos jegyzőkönyvet a vitázók nem vezetnek, ezzel is elősegítve a szabad, kötetlen eszmecsere.

A NATO Tanács ülésein áttekintik és értékelik a katonapolitikai helyzetet, ajánlásokat dolgoznak ki a tagállamok katonapolitikai és gazdasági tevékenységének főbb irányaira, kidolgozzák a katonai költségvetésekhez, a közös infrastrukturális fejlesztésekhez, a nemzetgazdaságok hadiállapotra történő áttéréséhez szükséges javaslatokat, döntenek a fegyveres erők alkalmazásáról és a harcászati atomfegyverek bevetéséről.

A NATO-főtitkár személyében a NATO Tanács, a Védelmi Tervező Bizottság, a katonai vezető szervek közül az Atomvédelmi Bizottság, az Atomtervező Csoport, illetve számos más bizottság elnöke. A főtitkár funkciója el látásában közvetlenül a főtitkár-helyettes segíti, távollétében helyettesíti. A megbízás négy évre szól, amely a tagállamok egyhangú döntésével meghosszabbítható. A NATO-főtitkár közvetlenül vezeti a Személyi Titkárságot, valamint a Főtitkári Hivatalt.

A NATO állandó bizottságai a NATO munkáját segítő, a NATO működését érintő legfontosabb kérdések kidolgozására létrehozott önálló szervek, melyek szakterületüket érintően javaslatokat tesznek, illetve kidolgozó munkát végeznek. (Ilyen például a politikai, a NATO védelmét vizsgáló, a biztonsági ügyekkel foglalkozó, az elektronikai és hírközlési, a légvédelemmel foglalkozó, a gyakorlatokat összehangoló bizottság stb.) Számuk a feladatoktól függően huszonöt-harminc.

A Nemzetközi Titkárság a NATO Tanács üléseinek előkészítő szerve, tagjait a tagállamok hároméves időszakra delegálják. Tevékenységét a mindenkori NATO-főtitkár vezeti.

A Nemzetközi Titkárság alárendeltségébe tartozó főosztályok (Általános Politikai, Védelmi Támogató, Védelmi

Politikai és Tervezési, Infrastruktúra és Hadtáp, valamint Tudományos Főosztály) a NATO szervezeti működésének feltételeit biztosító legfontosabb kérdések tanulmányozására és kidolgozására szolgáló szervek.

Katonapolitikai vezető szervek

Katonai, katonai-technikai kérdésekben a NATO legfelsőbb konzultációs és döntéshozó szerve a **Védelmi Tervező Bizottság**. Hatáskörében ugyanolyan jogokkal rendelkezik, úgy funkcionál, mint a NATO Tanács. A Bizottság az állandó ülészak idején (Állandó Védelmi Tervező Bizottság) rendszeresen ülésezik, munkájához a tagországok ilyenkor állandó képviselőket delegálják. Hadügyminiszteri szinten évente általában két ülészakra kerül sor.

A Védelmi Tervező Bizottság koordinálja a NATO katonai tevékenységét, hírszerzési adatok alapján értékeli a NATO felelősségi területén az általános katonai helyzetet, javaslatokat dolgoz ki a NATO Tanács részére a szervezet védelmi képességének növelésére, a fegyveres erők fejlesztésére és alkalmazási elveire, kidolgozza és továbbfejleszti a NATO katonai doktrínájának tételeit. Politikai jóváhagyás után végrehajtja a döntéseket és ellenőrzi azok megvalósítását.

Az **Atomvédelmi Bizottság** a Védelmi Tervező Bizottság tagjaiból alakul meg, amennyiben az atomtervezéssel és az atomfegyverek kifejlesztésével, valamint alkalmazási elveivel kapcsolatos döntések kerülnek megtárgyalásra.

Az **Atomtervező Csoport** szintén a Védelmi Tervező Bizottság tagjaiból kerül ki, de szűkebb - hétfős - létszámmal. Állandó tagjai: Egyesült Államok, Nagy-Britannia, NSZK, Olaszország, míg a többi tagállam közül egyszerre három - rotációs rendszerrel tizennyolc hónapos váltással - vesz részt a szervezet munkájában. Az Atomtervező Csoport részleteiben foglalkozik az Atomvédelmi Bizottságban megtárgyalt kérdésekkel, mint az atomfegyverek fejlesztése, rendszeresítése, alkalmazása, az atomcélok kiválasztása. A Csoport évente két alkalommal ülésezik, az ülészakok között a NATO Állandó Tanács képviselői szintjén a NATO-főtitkár elnöklétével működik.

NYUGAT-EURÓPAI UNIÓ

A Nyugat-európai Uniónak (NYEU) jelenleg tíz teljes jogú tagországa, három társult és két megfigyelői státusú tagja van. A tagállamok egyeztetett, bár nemzetenként hangsúlyeltolódásokkal interpretált, álláspontja szerint az Unió két alapvető funkciója, hogy legyen

- az alakulóban lévő Európai Unió biztonsági-védelmi „karja”, és
- a NATO, illetve az euro-atlanti biztonsági dimenzió európai pillére.

A NYEU jelenleg ötvenfős **Titkársággal** dolgozik, amely - éppen az EK-val és a NATO-val folytatott koordináció javítása érdekében - 1993 januárjában Londonból Brüsszelbe tette át székhelyét. Az Unió fő szerve a **Tanács**, amely a külügy- és védelmi miniszterek szintjén évente legalább kétszer (együttes ülésen) a soros elnök fővárosában ülésezik, és amelynek állandó szerve a nagykövetségi tanács, amely rendszerint hetente egyszer ül össze. Több tagország NYEU-nagykövete és NATO-nagykövete ugyanaz a személy. Az állandó - vagyis nagykövetségi - tanács munkáját két - az ún. speciális (értsd: politikai) és védelmi - munkacsoport segíti. A NYEU struktúrájában fontos helyet foglal el a párizsi székhelyű **Bizottsági Tanulmányok Intézete**, amely az „európai védelmi identitás” elméleti síkjainak kidolgozásával és lényegében propagandájával foglalkozik.

A NYEU jövője szempontjából nagy fontossággal bír az önálló védelmi szervezet, infrastruktúra megteremtése. Ezen a téren sok a kérdőjel. Tény, hogy a NYEU átesett a tűzkeresztségen, s három válságban deklarálta önálló szerepet is vállalt (az irak-iráni háború, az Öböl-válság és a délszláv válság kapcsán). Műveleteire azonban bizonyos nemzeti egységek ad hoc jellegű összefogása, ad hoc parancsnoki struktúra nyomta rá a bélyegét. Ezen az állapoton maga a NYEU is változtatni óhajt, s ennek keretében:

- 1992 októberében megalakult a NYEU kb. negyvenfős ún. védelmi tervező sejtje, amely 1993 áprilisa óta működik, elsősorban különböző kontingens-tervezési (contingency-planning) munkálatokat végez;

- döntés született arról, hogy a tag-

országok vezérkari főnökei évente kétszer, a miniszteri ülés előtt fognak találkozni;

- a spanyolországi Torrejon-ban megkezdődött egy kísérleti műholdközpont kialakítása (1995-ben válik operatívivá);

- döntés született a francia-német eurohadtest létrehozásáról és 1995-re kialakítandó mobilizálhatóságáról.

A tervek között szerepel egy NYEU égisze alatt működő **Európai Fegyverzet Ügynökség** (European Armament Agency) létrehozása (többek között az EIPG - Független Európai Program Csoport - fokozott bevonása révén), a jelenlegi Eurogroup (a NATO európai védelmi minisztereinek koordinációs szerve) funkcióinak átvétele, továbbá az ún. **Európai Biztonságpolitikai Akadémia** (European Security Academy) létrehozása. Az együttműködés számunkra is „kiskapukat” nyitó területe a hagyományos leszerelési egyezmények és a Nyitott Égbolt rendszer teljesítését koordináló szerepkör kialakítása.

A legtöbb nyitott kérdés a NYEU önálló operativitását biztosító feltételrendszer megteremtése területén jelentkezik. Jelenleg többségben vannak azok, akik egyféle „double-hatting”-re voksolnak, vagyis arra, hogy ugyanazok a csapatok álljanak a NATO és a NYEU rendelkezésére, s az adott politikai helyzet döntené el, mikor mely szervezet égisze alatt kerülne alkalmazásra. Ilyen értelmű megállapodás született a francia-német (s később bővítendő) eurohadtest majdani operativitásának, mozgósíthatóságának rendjéről is. Elképzelések voltak arról, hogy az egyes tagországok listát állítsanak össze azokról az egységekről, amelyeket konfliktus esetén a NYEU fennhatósága alá utalnának, de - információink szerint - az eltérő megközelítés miatt e munka akadozva folyik.

A NATO-hoz hasonlóan a NYEU is rendelkezik parlamenti dimenzióval: évente kétszer tart ülészakot a Nyugat-európai Unió Közgyűlése, amelyeken megfigyelőként magyar parlamenti képviselők is részt vesznek.

A NYEU és az „együttműködő országok” közötti kapcsolatrendszer in-

tézményesítése az alábbi státusokra épül:

- az EK-tagországok, amennyiben kérik, a NYEU teljes jogú tagjai lehetnek; ennek alapján kapott tagságot Görögország (Róma, 1992. november 20.); a nem NYEU-tag EK-tagok megfigyelői státusban vehetnek részt a NYEU munkájában (Dánia és Írország);

- a nem EK-tag NATO-országok társult viszonyba léphetnek a NYEU-val, s ennek alapján - ún. konszenzus-blokkoló jogkör nélkül - vehetnek részt az Unió szerveinek munkájában (Izland, Norvégia és Törökország);

- a NYEU Közgyűlés 1992 nyári ülészakán felmerült az EK-társult státussal rendelkező országok, s főként a visegrádi hármak és a NYEU kapcsolatainak szorosabbra vonását lehetővé tevő új intézményesített forma - az „affiliate” (társulási) státus - kialakítása.

Kilenc kelet- és közép-európai ország (a visegrádi négyek, a három balti állam, Románia és Bulgária) ún. „konzultációs partneri” státust élveznek, s évente egyszer együttes külügy- és védelmi miniszteri találkozóra gyűlnek össze a NYEU-partnerekkel.

A magyar-NYEU viszonyban a múltban számos magas szintű látogatásra, közös szeminárium szervezésére, ösztöndíjasok fogadására került sor. 1991-ben - EK-társulásunkra hivatkozva - kezdeményeztük egy laza intézményesített kapcsolat kialakítását a NYEU-val - kézzelfogható eredmények nélkül. A kapcsolatok szorosabbra vonását a jövőben a gyakorlati együttműködésben kell szorgalmaznunk, s ennek keretében indítványozni részvételünket a Petersberg-i Nyilatkozatban felvázolt, s a fentiekben ismertetett területeken (Fegyverzeti Ügynökség, terrejoni műholdközpont, együttműködés a hagyományos leszerelésben, esetleg békefenntartás). Véleményünk szerint e kezdeményezések megtételére a NYEU Titkárság Brüsszelbe költözése után, továbbá a NATO és a NYEU közötti kompetencia-megosztás viszonylagos tisztázódását követően érdemes sort keríteni.

SZÁMUNK SZERZŐI

BALASSA PÉTER (1947-)
esztéta

BODOR FERENC (1941-)
könyvtáros

CZIGÁNY LÓRÁNT (1935-)
irodalomtörténész, diplomata,
London

FARKAS JÁNOS LÁSZLÓ (1941—)
filozófus, szerkesztő

GOTHÁR PÉTER (1947-)
rendező, a Katona József
Színház tagja

GÖMÖRI GYÖRGY (1934-)
irodalomtörténész,
műfordító, Cambridge

KÁRPÁTI TAMÁS (1946-)
újságíró

LAKAT T. KÁROLY (1950—)
újságíró

LATOR LÁSZLÓ (1927-)
költő, esszéista, műfordító

LÁZÁR ERVIN (1936-)
író

LIPOVECZ IVÁN (1946-)
közgazdász, a HVG
főszerkesztője

MOLNÁR GÁL PÉTER (1936-)
kritikus, színháztörténész

MÓDOS PÉTER (1943-)
író, az Európai Utas
főszerkesztője

ORBÁN GYÖRGYI (1941-)
újságíró, a Magyar Rádió
szerkesztője

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

SÁRKÖZI MÁTYÁS (1937-)
író, kritikus, műfordító, London

SZARKA LÁSZLÓ (1950—)
történész

VATHY ZSUZSA (1943-)
író

VUJICSICS SZTOJÁN (1933-)
művelődéstörténész

ZENTAI PÉTER (1955-)
újságíró, a Magyar Rádió bécsi
tudósítója

ZSUGÁN ISTVÁN (1941-)
filmkritikus

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN

Next year is the 100th anniversary of the death of the great Hungarian statesman, Lajos Kossuth (1802-1894). At this occasion we asked Professor György Szabad, President of the Hungarian Parliament, questions. In the interview, Prof. Szabad talks about Kossuth's historic significance and political life-career, the focus of which was the struggle for civic liberty and independent statehood for Hungary.

Európai Utas, since publication of its first issue, has regularly covered the time of the Hungarian "Gründerzeit" at the end of the last century, the times when a bourgeois term of life developed. Ferenc Bodors writing recalls the memories of editorial offices of old newspapers born in Pest, and of their atmosphere. Péter Molnár Gál introduces us to the history of the City (Városi) Theater (Erkel Theater today).

Those were the times when the first and still existing sport clubs were founded, to the legendary histories of which we have dedicated two articles: Károly T. Lakat writes about FTC and Tamás Kárpáti about MTK. These legends became metaphors of life in Budapest through the short stories of Iván Mándy, the well-know author. An essay by Péter Balassa praises the art of 75-year-old Mándy that created his special, different world. The 75 years-old author was interviewed by Péter Módos.

Will the preconditions of a new age of foundations be created? Béla Kádár, Minister of Foreign Trade, speaks about the difficulties and chances of the Hungarian economy in an interview by Iván Lipovecz.

"Switzerland of the East": numbers of thinkers have been inspired to use this expression for describing the geographical and ethnic conditions of Transylvania on the basis of the similarities between Switzerland and Transylvania. The "Transylvaniamism", this literary movement between the two World Wars was looking after the forms of spiritual co-existence between Romanians, Hungarians, and Saxonians living in this historic region. This is what Béla Pomogáts wrote about.

The new political map of Central Europe was designed

after World War One, in 1918. László Szarka describes, how it was made. In the same year was born the first Austrian Republic, we celebrate this anniversary with publication of excerpts of the speech of Austrian President Thomas Klestil, and an article by Péter Zentai.

We publish a report with photographs about a literary event in Budapest: the introduction of a joint volume by Imre Kertész and Péter Esterházy. László Lator recalls two typical characters of the recent times of literary life, poet István Kormos, and literary translator Ádám Réz. Sztoján Vujicsics introduces Bora Cosic, a Serbian writer living in Zagreb, who in an interview by Györgyi Orbán also expresses his own thoughts.

The great Italian film director, Federico Fellini, has died and Hungarian director, Péter Gothár remembers him and his films. Ferenc Kósa, maker of numerous outstanding Hungarian films, talks about his life and artistic career in an interview with István Zsugán.

Three Hungarian writers living in London - György Gömöri, Mátyás Sárközi, László Czigány - remember the difficulties they had to face in 1956 when they started their lives as emigrants, and about how they found their places in the life and cultural environment of England. On our colored pages, we publish reproductions of works by Dóra Maurer and Tibor Gáyor. István Hajdú spoke with the artist couple.

It was three years ago this October that the first issue of *Európai Utas* was published. This is what we remembered when the last issue came out. The press show of the magazine was opened by the President of the Republic, Árpád Göncz, the three-year-old *Európai Utas* received letters of regards from Prime Minister József Antall, former Prime Minister Miklós Németh, Austrian Vice-Chancellor Erhard Busek (all four were active supporters of the establishment and work of our paper), as well as Antonio Massimo Calderazzi, editor-in-chief of *Europa Domani*, our partner in Milan. Another important event in the life of our magazine in October was a trip to the Sub-Carpathians, in the

TRAVELLER 1993/4 SUMMARY

course of which we introduced ourselves to the Hungarian audience there. Writings by *Zsuzsa Vathy* and *Ervin Lázár* are about their impressions and experiences from the trip.

In this issue we continue our series entitled "European Dictionary" that gives an introduction to the structure and operation of European institutions.

The next issue of *Európai Utas* will be released in March 1994.

EUROPÄISCHER REISENDER 13.-RESÜMEE

1994 feiert Ungarn den einhundertsten Todestag des grossen Staatsmannes Lajos Kossuth. Dieses Jubiläum veranlasste unsere Fragen an Professor *György Szabad*, den Präsidenten des Ungarischen Parlamentes. Er beschreibt die historische Bedeutung und das politische Lebenswerk von Kossuth, das den Kampf für bürgerliche Freiheit und für die Souveränität im Mittelpunkt hatte.

Seit seiner ersten Nummer beschäftigte sich *Európai Utas* mit der ungarischen „Gründerzeit“ des letzten Jahrhunderts, dieser Periode der bürgerlichen Entwicklung. Im Artikel von *Ferenc Bodor* lebt die Atmosphäre der alten Budapester Redaktionen um die Jahrhundertwende auf, *Péter Gál Molnár* erzählt die Geschichte des Städtischen Theaters (heute: Erkel Theater).

In dieser Zeit wurden die ersten, modernen Sportvereine gegründet, deren legendäre Geschichte in zwei Artikeln beschrieben wird: *Károly T. Lakat* erzählt das Story des Klubs Ferencváros (FTC), *Tamás Kárpáti* des Vereins MTK. Diese Sportgeschichten werden zur erstklassigen Literatur in den Erzählungen des 75jährigen Budapester Schriftstellers *Iván Mándy*, dessen charakteristische Welt im Artikel von *Péter Balassa* gewürdigt wird. Den 75jährigen Schriftsteller hat *Péter Módos* in seiner Wohnung interviewt.

Sind die Zeichen für eine neue Gründerzeit gesetzt? Diese Frage stellt *Iván Lipovecz* dem ungarischen Aussenhandelsminister *Béla Kádár* in seinem Gespräch über die Möglichkeiten der ungarischen Wirtschaft.

Die Anhänger des „Transylvanismus“, der geistigen Bewe-

gung zwischen den beiden Weltkriegen dieses Jahrhunderts haben nach Möglichkeiten des friedlichen Zusammenlebens von Rumänen, Sachsen und Ungarn in Siebenbürgen, in der „ost-europäischen Schweiz“ gesucht; *Béla Pomogáts* schildert Ziele und Geschichte der Bewegung. *Péter Zentai* berichtet über das Wiener 75-Jahrfeier der ersten Republik Österreich.

Die neue politische Karte Mitteleuropas wurde als Folge des ersten Weltkrieges 1918 aufgezeichnet. Die Entstehungsgeschichte wird im Essay von *László Szarka* beschrieben. Im gleichen Jahre wurde der Erste Republik Österreich gegründet. Daran erinnern wir uns mit Publikation von Ausschnitten aus der Ansprache von Bundespräsidenten *Thomas Klestil*, sowie einem Kommentar von *Péter Zentai*.

In Wort und Bild berichten wir über die Präsentation des gemeinsamen Buches von *Péter Esterházy* und *Imre Kertész*. *László Lator* erinnert sich an zwei charakteristische Figuren der Budapester Literatur, den Dichter *István Kormos* und den Übersetzer *Ádám Réz*. Der serbische Schriftsteller aus Zagreb, *Bora Cosic* wird zweifach vorgestellt: im Portrait von *Sztoján Vujicsics* und im Interview mit *Györgyi Orbán*.

Auf Leben und Werk des *Federico Fellini* erinnert sich ungarischer Filmregisseur *Péter Gothár*. In anderen Artikel über Filmemacher stellt unser Mitarbeiter *István Zsugán* den Regisseur *Ferenc Kósa* vor.

Drei ungarische Schriftsteller aus London, *György Gömöri*, *Mátyás Sárközi* und *Lóránt Czigány* beschreiben die Schwierigkeiten ihres Emigrantenlebens und den Prozess, wie sie sich in die englische Welt in London eingelebt haben. Diese Nummer haben wir mit Farbbilder von *Dóra Maurer* und *Tibor Gáyor* illustriert, die im Gespräch mit *István Hajdu* vorgestellt werden.

Vor drei Jahren ist unsere erste Nummer erschienen. Das Jubiläumsfeier im Oktober wurde von Staatspräsidenten *Árpád Göncz* eröffnet. Im Brief wurde *Európai Utas* vom Ministerpräsidenten *József Antall* und Ex-Ministerpräsidenten *Miklós Németh* sowie vom Österreichischen Vizekanzler *Erhard Busek* begrüsst. (Die vier

Politiker haben die Tätigkeit unseres Blattes seit der Gründung aktiv unterstützt.) Begrüsst hat uns der Chefredakteur unseres Partnerblattes aus Milano, *Antonio Massimo Calderazzi*. Das andere wichtige *Európai Utas*-Ereignis im Oktober war eine Reise in die Karpaten-Ukraine, um *Európai Utas* der ungarischen Minderheit vorzustellen. Über die Erfahrungen dieser Reise berichten *Zsuzsa Vathy* und *Ervin Lázár*.

In dieser Nummer wird (mit Unterstützung der Friedrich-Naumann-Stiftung) unser „Europäisches Wörterbuch“ über Aufbau und Funktion europäischer politischer Institutionen fortgesetzt.

Unsere nächste Nummer erscheint im März 1994.

VIAGGIATORE EUROPEO NO. 13. SOMMARIO

L'anno prossimo sarà il centenario del' anno di morte di Lajos Kossuth, del grande uomo di Stato Ungherese. In questa occasione cislamo rivolti con le nostre domande al professor *György Szabad*, al Presidente del Parlamento della Republica Ungherese che nella sua intervista parla deH'importanza storica e dell'opera politica di Kossuth al cui centro sta la lotta condotta per la liberta civile e per l'autonomia statale dell' Ungheria.

Il *Viaggiatore Europeo* sin dal suo primo numero si occupa sistematicamente del „Gründerzeit“ ungherese, della fine del secolo passato, dell'epoca dell'evoluzione, del scioglimento della vita borghese ungherese. Il saggio di *Ferenc Bodor* ci ricorda la nascita e l'atmosfera delle vecchie redazioni di Budapest. *Péter Molnár Gál* ci rappresenta la storia del Teatro Cittadino (del Teatro Erkel di oggi).

In quell'epoca vennero fondati i primi club sportivi moderni, anche adesso in funzione della cui storia ormai diventata una leggenda viva si occupano anche due articoli: *Károly Lakat T.* scrive sulla FTC, mentre *Tamás Kárpáti* scrive sulla MTK. Queste leggende divenivano delle metafore della vita budapestina nei sagi dell'eccellente novellista di *Iván Mándy*. Il saggio di *Péter Balassa* interpreta l'arte dello scrittore settantacinquenne che riesce a creare un mondo speciale. *Péter*

Módos è andato a trovare lo scrittore 75-enne in casa sua e rievoca la loro conversazione.

Ci sono date anche nei nostri giorni le condizioni per la nascita di - una nuova epoca delle fondazioni? *Béla Kádár*, Ministro del Commercio Estero parla delle difficoltà e delle prospettive dell'economia ungherese dei nostri giorni in un'intervista data a *Iván Lipovecz*.

„La Svizzera del Est”: le relazioni geografiche e etnografiche della Transilvania che sotto molti aspetti ricordano la Svizzera invitarono pensatori, numerosi a formulare la suddetta affermazione. Il „transilvanismo”, questo movimento letterario tra le due guerre mondiali esaminava le forme simbiotiche spirituali dei rumeni, ungheresi e sassoni viventi in questo paesaggio di questo ci parla il lavoro di *Béla Pomogáts*.

Quale conseguenza della prima guerra mondiale venne tracciata la nuova mappa politica dell'Europa Centrale: l'elzeviro di *László Szarka* ne descrive la storia. Quella volta fu fondata anche la prima Repubblica Austriaca: in occasione del settantacinquesimo compleanno pubblichiamo il discorso solenne

del presidente austriaco *Thomas Klestil*, tenuto nel Parlamento ed il servizio di *Péter Zentai* da Vienna.

In una cronaca illustrata informiamo i lettori di un avvenimento letterario di Budapest, della rappresentazione di un volume comune di *Imre Kertész* e *Péter Esterházy*. *László Lator* ci ricorda due figure caratteristiche della vita letteraria del passato recente: quella del poeta *István Kormos* e quella del traduttore *Ádám Réz*. *Sztoján Vujicsics* ci fa conoscere uno scrittore serbo residente a Zagabria: *Coslco Bora* parla anche in un'intervista data a *Györgyi Orbán*.

È morto Federico Fellini un regista ungherese, *Péter Gothár* ricorda il grande cineasta e suoi film. *Ferenc Kósa*, il regista di vari film eccellenti ungheresi dà un'intervista a *István Zsugán* ove parla della sua vita e attività artistica.

Tre scrittori ungheresi viventi a Londra - *György Gömöri*, *Mátyás Sárközi* e *Lóránt Czigány* - si ricordano delle difficoltà della loro vita in emigrazione che aveva inizio col 1956, di come trovarono il loro posto nella vita e nell'ambiente culturale in Inghilterra. Sulle pagine colorate della rivista si possono vedere delle

reproduzioni di *Dóra Maurer* e di *Tibor Gáyor*, la coppia viene intervistata da *István Hajdu*.

In ottobre Il Viaggiatore Europeo ha festeggiato il terzo compleanno della rivista. La conferenza stampa per la pubblicazione di questo numero venne aperta da *Árpád Göncz*, Presidente della Repubblica, il Viaggiatore Europeo è stato salutato in una lettera dal Primo Ministro *József Antall*, da *Miklós Németh*, dal Primo Ministro di una volta, da *Erhard Busek*, Vicecancelliere austriaco (tutti fautori attivi della fondazione e dell'attività della rivista) e da *Antonio Massimo Calderazzi*, caporedattore della rivista di Milano, *Europa Domani*. Un altro avvenimento importante di ottobre nella vita della nostra rivista era un viaggio in Rutenia durante il quale ci siamo presentati al pubblico ungherese di là. Delle impressioni, delle esperienze di questo viaggio ci racconta *Zsuzsa Vathy* e *Ervin Lázár*.

In questo numero viene ripreso la serie iniziata, intitolata *Vocabolario Europeo* che ci informa della struttura e dell'attività delle istituzioni europee.

Il prossimo numero del Viaggiatore Europeo esce nel marzo 1994.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az Európai Utas c. folyóiratot 1994-re.

megrendelő neve

címe

Előfizetési díj egy évre: 500 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

aláírás

A megrendelőlapot kitöltve az alábbi címre borítékban, bérmentesítve küldje:

Budapest Kft., 1462 Bp., Pf. 779

Kedvezményes előfizetési akció-1994-re!

Fizessen elő közvetlenül!

Ha Ön ezt a szelvényt szerkesztőségünkbe visszaküldi, (kérjük feltüntetni: 1994)

egy csekket küldünk, amelyen Ön már

500 forintért

előfizethet

az Európai Utas

következő négy számára.

Megtakarítása

így 96 forint, ráadásul

ingyen megküldjük

az 1994. téli számot,

melynek ára 149 forint.

Számoljon:

96 Ft+149 Ft=245 Ft,

ennyivel olcsóbban

és utánjárás nélkül

biztosan megkapja egy éven át

a legszebb magyar folyóiratot,

amely ajándéknak sem rossz

íthon és külföldön.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országában mindenütt találkozhat
a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának,
a Gan-nak a pénzügyeivel.

A világ nemzetközi pénzügyi tekintélyt szerzett intézményhálózat
magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ

VELÜNK
ÉRDEMES

Új címünk: BUDAPEST
Hamzsabégyi út 37.

Európai utas

Ára: 149 Ft